

সম্পদ বজাৰী

ফ্রেণ্ট বুক এজেন্সি. গুৱাহাটী-১

EJAN
DADHICHIR
ANWESHANAT

A Social Novel written by Polen
Borkataki Published by Nareswar
Das, Friends Book Agency, Panbazar,
Gauhati-I : Price Rupees Four
Only.

॥ প্রকাশক ॥ শ্রীনবেশ্বৰ দাস ॥

ফেণ্ড বুক এজেন্সি ॥ পানবজাৰ ॥ গুৱাহাটী-১

॥ বেটুপাত-অঙ্গসজ্জা ॥ ত্ৰৈলোক্য দত্ত ॥ গুৱাহাটী ॥

॥ প্রথম প্রকাশ ॥ জুলাই '৭৩

॥ লিখকৰ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত ॥

॥ ছপা ॥ শ্ৰীঅজিতকুমাৰ দত্ত ॥

॥ বামকৃষ্ণ প্ৰিণ্টিং ৱাৰ্কচ ॥ কলিকতা-৯ ॥

॥ মূল্য ॥—৫.০০

*
*

॥ উৎসৰ্গ ॥

যি গৰাকী ব্যক্তিৰ চিন্তা, অনু-
প্ৰেৰণা আৰু উদগনিৰে জীৱনৰ এক
সন্নিৱৰ্তিত মোক আত্মগ্লানি, ক্ষোভ
আৰু হতাশাবিপৰা মুক্ত হ'বলৈ পথ
বিচাৰি উলিওৱাত সহায় কৰিছে,
তেখেতৰ কৰকমলত শ্ৰদ্ধা আৰু
কৃতজ্ঞতাৰে ॥ লিখক ॥

Since the creation can find its fulfillment only in reading, since the artist must entrust to another the job of carrying out what he has begun, since it is only through the consciousness of the reader that he can regard himself as essential to his work, all literary work is an appeal. To write is to make an appeal to the reader that he lead into objective existence the revelation which I have undertaken by means of language.

--Jean-Paul Sartre.

বিদেশ-প্রত্যাগত জনৈক বন্ধুৰ
মুখত শুনা তেওঁৰ নিজৰে এটি
কাহিনীৰ অবলম্বনত অঙ্কিত এই
কাল্পনিক ঘটনা আৰু চৰিত্ৰ সমূহৰ
সৈতে বাস্তবৰ কোনো ঘটনা বা
চৰিত্ৰৰ মিল সম্পূৰ্ণ কাক-তালীয়া
সংযোগ। তেনে মিলৰ বাবে দায়ী
যদি কোনোবা হয়, সেয়া নিশ্চয়কৈ
বাস্তবৰ চৰিত্ৰ সমূহ নিজেই—লিখক
নহয়।... ... লিখক

॥ মুখবন্ধ ॥

কেইজনমান উঠি অহা ডেকা লিখকে যোৱা কেইবছৰমানৰ ভিতৰত নিজৰ বিশিষ্ট বচনা-ৰীতি আৰু সাহিত্যিক ব্যক্তিত্বৰ দ্বাৰা পাঠক সমাজৰ মনোযোগ বিশেষভাৱে আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। সেই সকলৰ ভিতৰত শ্ৰীপোনে বৰকটকীৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। তেওঁ একাধাৰে ঔপন্যাসিক, গল্পকাৰ আৰু প্ৰাবন্ধিক। মননশীলতা আৰু আদৰ্শবাদীতা তেওঁৰ বচনাৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। কিছুমান লোকৰ আদৰ্শবাদীতা ইমান প্ৰবল যে প্ৰধানকৈ এটা নৈতিক বক্তব্য ডাঙি ধৰিবৰ কাৰণেই তেওঁলোকে কলম হাতত তুলি লয়। শ্ৰীবৰকটকীৰ এই পৰ্য্যন্ত প্ৰকাশিত লিখাসমূহ পঢ়ি ধাৰণা হয় যে তেওঁৰো এনে এজন Artist-preacher। অল্ডচ্ হাক্সলীয়ে এবাৰ কৈছিল যে তেওঁ প্ৰবন্ধৰ মাজত গল্পৰ মনোহাৰীত্ব আৰু গল্পৰ মাজত প্ৰবন্ধৰ বক্তব্য-ধৰ্ম্মীতা আৰু গম্ভীৰতা সৃষ্টি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। সাহিত্যত ই গুণনে দোষ সেই কথা পাঠকসকলে নিজৰ অভিকিচি মতে বিচাৰ কৰিব। শ্ৰীবৰকটকীৰ লিখাতো এনে এটা সচেতন চেষ্টা দেখা যায়, আৰু এই চেষ্টাই তেওঁৰ বচনাক তেওঁৰ সম-সাময়িক অল্গা অল্গ লিখকসকলৰপৰা এটা স্বকীয়া বৈশিষ্ট্যৰে মণ্ডিত কৰিছে।

শ্ৰীবৰকটকীয়ে লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে মাত্ৰ, এতিয়াই তেওঁৰ লিখাৰ বিষয়ে স্পষ্ট মত দিয়াৰ বা বহলাই বিচাৰ কৰাৰ সময় হোৱা নাই। লিখক যিমানেই প্ৰতিভাশালী নহওক, অনলস অনুশীলন আৰু পৰিশ্ৰম ব্যতিৰেকে তেওঁ কেতিয়াও সম্পূৰ্ণ কৃতকাৰ্য্যতা দাবী কৰিব নোৱাৰে। শ্ৰীবৰকটকীৰ লিখাতো এনে কিছু দোষ ত্ৰুটি আছে—যিবোৰ যৌৱনৰ স্বভাৱ-সজ্জাত, আৰু বয়স, আৰু অভিজ্ঞতা বঢ়াব লগে লগে যিবোৰ দোষ-ত্ৰুটি আঁতৰিব বুলি আশা কৰিব পাৰি। কিন্তু বৰ্ত্তমান মুহূৰ্ত্তত যিটো কথা আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ—সেইটো হৈছে এই যে শ্ৰীবৰকটকীৰ বচনাৰ মাজত এটা নতুন শক্তিশালী কণ্ঠস্বৰ শুনা গৈছে, আৰু অসমীয়া সাহিত্যলৈ ই নতুন প্ৰতিশ্ৰুতি বহন কৰি আনিছে। এনে ধৰণৰ প্ৰতিশ্ৰুতি-পালনৰ দায়িত্বই কঠোৰ পৰিশ্ৰম আৰু সাধনাৰ দাবী কৰে।

॥ হোমেন বৰগোহাঞি ॥

॥ মোৰ একাষাৰ ॥

মোৰ লিখা কিতাপ আকাৰে প্ৰকাশ কৰাৰ বাবে বস্তুতঃ মোৰ ফালৰপৰা কোনো পৰিকল্পনা নাছিল। এদিন শ্ৰীনবীন বৰুৱাই হঠাতে মোক সুধিছিল, মই কিতাপ এখন প্ৰকাশ কৰিম নেকি। তাৰপিচত তেখেতেই যোগাযোগ কৰিছিল 'ফ্ৰেণ্ড্‌চ বুক এজেন্‌চী'ৰ স্বত্বাধিকাৰী শ্ৰীযুত নৰেশ্বৰ দাসৰ সৈতে।

কিতাপখনৰ প্ৰকাশৰ দায়িত্ব লৈ পাঠক সমাজৰ আগত উলিয়াই দিয়া বাবে শ্ৰীযুত দাস আৰু যোগস্বত্ৰ হিচাবে মোৰ হৈ এই ক্ষেত্ৰত তদাৰক কৰা শ্ৰীবৰুৱাৰ ওচৰত মোৰ আন্তৰিক ধন্যবাদ আৰু কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ। শ্ৰীজৈলোক্য দত্তই যথেষ্ট শ্ৰম-সাপেক্ষে বেটুপাতটো আঁকি দিয়া বাবে তেখেতৰ শলাগ লৈছোঁ।

মোৰ সকলো লিখাৰে প্ৰথম পাঠক, শ্ৰোতা আৰু সমালোচক বন্ধু শ্ৰীধীৰেশ্বৰ বৰঠাকুৰ (বুৰুল), শ্ৰীচন্দ্ৰ বৰা আৰু শ্ৰীমুখীল গোস্বামীয়ে এই কিতাপখনৰ বেলিকাও নানা ধৰণে সহায় কৰিছে। এইখিনিতে তেওঁলোকৰ আন্তৰিক শলাগ লৈছোঁ।

॥ পোলেন বৰকটকী ॥

তিনি টকাকৈ দিছোঁ, দিয়া চাৰিটা টিকেট।

নাই, নাই, পাঁচ টকাৰ এক পইচাও কমত দিব নোৱাৰোঁ।

হ'ব দিয়া, আৰু পঞ্চাশ পইচা বেচিকৈ লোৱা লাগিলে।

নহ'ব দিয়ক, চাবে চাৰি টকাকৈ দিয়া সত্ত্বেও দিয়া নাই আৰু আপোনাক চাবে তিনি টকাকৈ দিমনে?

মেটিনী শ্ব' এইমাত্ৰ শেষ হৈছে। মানুহৰ হেঁচা-ঠেলা আৰম্ভ হৈছে। ইভ'নিং শ্ব'ৰ বাবে অহা মানুহ সোমাবলৈ চেষ্টা কৰিছে আৰু মেটিনী চাই উঠা মানুহখিনি যিকোনো উপায়ে বাহিৰলৈ ওলাই অহাৰ চেষ্টা কৰিছে। পথটো বৰ ঠেক।

ইভ'নিং শ্ব'ৰ বাবে টিকেট দিয়া আৰম্ভ কৰিছে। টিকেটৰ কাউণ্টাৰতো হেঁচা-ঠেলা চলিছে। শাৰী পাতি বহুতো সময় থিয় হৈ থাকি কাউণ্টাৰৰ ওচৰ পোৱাৰ লগে লগে মানুহৰ ধৈৰ্য্য-চ্যুতি ঘটিছে। হেঁচা-ঠেলা ক্ৰমাৎ বৃদ্ধি পাইছে। ইজনৰ কান্ধৰ ওপৰেৰে সিজনে হাত আগবঢ়াই দি আগবজনৰ পিঠিত হেঁচা দিছে। শাৰীৰ বাহিৰৰ পৰা কেইজনমানে কাউণ্টাৰৰ ওচৰত বৈ টিকেট লোৱাৰ চেষ্টা কৰিছে। শাৰীত থকা মানুহ দুজনমানে এই বাহিৰৰ মানুহকেইজনক আঁতৰি যাবলৈ চিঞৰিছে। তেওঁলোকে কিন্তু কাণযাৰেই কৰা নাই। তেওঁলোকেও বাহিৰৰপৰাই শাৰীত বৈ থকা মানুহৰ গাত মূছ ছাপ দিছে। শাৰীৰ শেষৰ পিনে থকা এজন লোকে পুনৰ চিঞৰিছে, হেই হেই বাহিৰৰ পৰা টিকেট ল'ব নোৱাৰে। শাৰীৰ বাহিৰত বোৱা মানুহ কেইজনে সেই চিঞৰলৈ ক্ৰক্ষেপ কৰা নাই। তেওঁলোকে কাউণ্টাৰৰ সমুখত শাৰীৰ মানুহক হেঁচা দি আছে। এচিষ্টেণ্ট অফ ফ'ৰ্ট

একটিং ফ্রম ডিফাৰেণ্ট ডিবেক্চনচ্ টেণ্ডিং টু গেট এ বিজাণ্টেণ্ট ইন ডি কাউণ্টাৰ।

সকলোৰে চকু-মুখত একেটা উৎকণ্ঠাই প্ৰকাশ পাইছে। টিকেট জানো পোৱা হ'ব? হঠাতে সেই ঘটনাটো ঘটি গৈছে। কাউণ্টাৰৰ সৰু খিৰিকী খন বন্ধ হৈছে। টিকেট শেষ হৈছে।

অতপৰে শাবী পাতি বৈ থকা মানুহবোৰ ছেদেলি ভেদেলি হৈ পৰিছে। সকলোৰে চকু মুখত এক হতাশাৰ চিন ফুটি উঠিছে। এক মহান উদ্দেশ্যত যেন তেওঁলোকে বিফল হৈছে।

দুজন ১৯২০ বছৰীয়া ল'ৰাক এজন মানুহে ঘেৰি ধৰিছে। কিবা থপিয়া-থপি কৰিছে। ঘেৰি ধৰা মানুহবোৰৰ বেচি ভাগকেই কলেজ-বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ যেন লাগে। ল'ৰা দুজন বিপাণ্ডত পৰিছে। তিনিজন পুলিচে পাণ দোকানখনৰ সমুখত চিগাৰেট ছপি অতি নিবিৰকাৰভাৱে দৃশ্যটো উপভোগ কৰিছে। বাস্তাটোৰ ওপৰতে মানুহে ভিৰ কৰাত মটৰ, বিক্ৰা আৰু ঘোঁৰা গাড়ীবোৰে ক্ৰমে হৰ্ণ, টিলিঙা বজাইছে আৰু চিঞৰ-বাখৰ কৰিছে। এখন প্ৰকাণ্ড মাল-বোজাই ট্ৰাক আহি সমস্ৰাটো আৰু বঢ়াই তুলিছে।

'নাই, নাই চাবে চাৰি টকাৰ এক পইচাও কম নহয়। ল'লে ল'ব পাৰে।' চাবে চাৰি টকাকৈয়ে ছটকা দহ পইচাৰ টিকেটবোৰ সেই ল'ৰা দুজনৰ হাতৰপৰা মুহূৰ্ততে শেষ হৈ গৈছে। ল'ৰা দুজনৰ হাতৰ টিকেট শেষ হৈ গৈছে, অথচ কলেজ আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ যেন লগা ল'ৰা সমূহে সিহঁত দুজনৰ পিচে পিচে লাগি ফুৰিছে। পাঁচ টকাকৈ দি হ'লেও টিকেট কিনিব। টিকেট লাগে সিহঁতক। চিনেমা-খনয়ে চাবই লাগিব। উৰুলৈকে কাপেৰে দাঙ খাই থকা মাইকী মানুহ এজনীয়ে হাত দুখন পিচফালে নি ত্ৰাৰ ফিটা খুলিবলৈ ধৰা দৃশ্য এটিৰে হলৰ সমুখত প্ৰকাণ্ড জাননী দিয়া সস্তীয়া ইংৰাজী স্পাই পিক্চাৰ এখন।

টিকেট বিচাৰি সেই ল'ৰা দুজনৰ পিচে পিচে ঘূৰি ফুৰা কলেজ-

বিশ্ববিদ্যালয় ছাত্ৰয়েন লগা মানুহ জাকৰ পিচত আকৌ এজাক ল'ৰা-ছোৱালী লাগি ফুৰিছে। ফটা-ছিটা কাপোৰেৰে অপৰিস্কাৰ এজাক ল'ৰা-ছোৱালী। মাজে মাজে সিহঁতে মানুহবোৰৰ ভৰিত ধৰিছে। কোনোটোৱে কপালখনকেই ভৰিৰ জোতাত ঘঁহাই দিছে। পেণ্টত ধৰি টানিছে। ধুতিত ধৰি টানিছে। সিহঁতক পইচা লাগে। মানুহবোৰে সিহঁতক আঁতৰি যাবলৈ ধমকি দিছে আৰু টিকেট বেচা ল'ৰা দুজনৰ পিচে পিচে ধাৰমান হৈছে। কাৰো কালৈকো চাবৰ সময় নাই।

এই এটি দৃশ্য। বাস্তাটোৰ সিকাষৰ চাহৰ দোকানখনৰ এচুকৰ এখন টেবুলত বহি এজন যুবকে এই দৃশ্যটো একান্তভাৱে চাইছে। এক ভাবলেশহীন মুখেৰে চাই আছে সি। এই নিত্য-নৈমিত্তিক ঘটনাটো যেন আজিহে প্ৰথম দেখিছে সি। যুবকৰ মুখ মণ্ডললৈ চাই একো অনুমান কৰিব নোৱাৰি যে এই দৃশ্যটো চাই সি বিবক্ত হৈছে নে আমোদ পাইছে। চিগাৰেটত পাতল পাতলকৈ হোপা মাৰি যুবকে একেই ভঙ্গীত বৈ দৃশ্যটো নিৰীক্ষণ কৰিছে।

মই এই দৃশ্যটো উপভোগ কৰিছোঁ নেকি? হঠাতে তাৰ নিজৰ মনত এই প্ৰশ্ন টোৱে উকি মাৰিলে। নিজকে আকৌ সুধিলে সি : মই এই দৃশ্যটো উপভোগ কৰিছোঁ নেকি? প্ৰশ্নটোৱে তাক স্পষ্টতঃ বিবক্ত কৰা যেন লাগিছে তাৰ। গতিকে তাৰ পৰা নিষ্কৃতি পাবলৈকে সি বেলেগ কথা ভাবিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

শেষ হৈ অহা চিগাৰেটটো সি এচ্ট্ৰেত পেলাই দিছে। চিগাৰেটৰ ধোঁৱাবোৰ কুণ্ডলী পকাই ওপৰলৈ উঠিব লাগিছে। কেতিয়াবা ঝুজুবেখ আৰু কেতিয়াবা সপিল গতিত ওপৰলৈ গৈ থকা চিগাৰেটৰ ধোঁৱাখিনিৰে চাই থাকি ক্ষন্তেকৰ বাবে যেন সি বেচ আমোদ পাইছে। কিন্তু হঠাতে সি অনুভব কৰিছে এটা বেয়া গোন্ধ। পোৰা চিগাৰেটৰ শেষৰ ধোঁৱাখিনি বৰ বেয়া গোন্ধায়। এচ্ট্ৰেটোত পানী অলপ পেলাই দিছে। নিমিষতে চিগাৰেটৰ ধোঁৱাখিনি নাইকিয়া

হৈছে আৰু লগে লগে সি যেন এক অৱসাদ অনুভৱ কৰিছে। ক্ষন্তেকৰ বাবে হ'লেও বিভিন্ন অঙ্গী-ভঙ্গী আৰু বিভিন্ন গতিৰে ওপৰলৈ গৈ থকা চিগাৰেটৰ ধোঁৱাখিনিৰ সৈতে হোৱা তাৰ আত্মীয়তাই তাৰ মনটোক যেন এক অতি অস্বস্তিকৰ, পৰিস্থিতিৰ পৰা আঁতৰাই ৰাখিছিল। গতিকে ধোঁৱাখিনি নাইকিয়া হৈ যোৱাত অনুমান হৈছে সি যেন বৰ অকলশৰীয়া অনুভৱ কৰিছে।

সি পুনৰ মুখামুখি হৈছেহি অলপ আগৰ সেই প্ৰশ্নটোৰ সৈতে। মোৰ সমুখত ঘটি থকা দৃশ্যটো মই সঁচাকৈয়ে উপভোগ কৰিছোঁ নেকি? এই দৃশ্যটোৱে মোক আমোদ দিছে নেকি? নাই, নাই, এই নিত-নৈমিত্তিক দৃশ্যটোৱে আজি নতুনকৈ কি আমোদ দিব? কথা হ'ল, ইয়াৰ আগেয়ে সি যেন কোনোদিনেই ইমান পুজানুপুজাভাৱে এই দৃশ্যটো লক্ষ্য কৰা নাছিল।

আচৰিত সঁচাকৈয়ে। হামবুৰ্গ, মিলান ডাৱ্লিন, কোপেনহেগেন, ভিয়েনা, পিচা আৰু পৃথিৱীৰ বহুতো চহৰ, বহুতো নগৰ, বহুতো গাঁও দেখাৰেই সৌভাগ্য ঘটিছে তাৰ গ্লাচগোত থকা সেই কেইবছৰত বহুবাৰ আহিছে কণ্টিনেণ্টলৈ। স্কাণ্ডিনেভিয়ান দেশ কেইখনৰ বাহিৰে তন্ন তন্নকৈ ফুৰিছে ইউৰোপৰ প্ৰায় কেখন দেশ। ইউৰোপৰ ভাৰতবৰ্ষ যেন লগা ইটালীত কটাইছে কেবাটাও বন্ধৰ দিন।

কিন্তু ক'তা, এনে এটি দৃশ্য ক'তো দেখা মনত নপৰে তাৰ! লুইত, কপিলি, কলঙৰ সৌন্দৰ্য্য খুবেই ভাল পায় সি। তথাপিও সি স্বীকাৰ কৰিবলৈ কুণ্ঠাবোধ নকৰে, ৰাইন নদীৰ সৌন্দৰ্য্যই তাক এতিয়াও উন্মনা কৰে। হয়তো সৌন্দৰ্য্য সংৰক্ষণত প্ৰকৃতিৰ সৈতে মানুহৰ ঐক্যবদ্ধ প্ৰচেষ্টাৰ বাবেও হ'ব পাৰে। যিয়েই নহওক।

যুবকৰ নাম দিলীপ সোন্ধী। বয়স আঠাইশ-উন্বিশ হ'ব হয়তো। দেশ বিভাজনৰ ভগনীয়া তাৰ পৰিয়াল। জন্মস্থান এতিয়া পাকিস্থানত। দেউতাক আছিল পাঞ্জাবৰ কোনোবা এখন কলেজৰ অধ্যাপক। বিভাজনৰ সময়ত অসমৰ এখন কলেজত চাকৰি লৈ গুচি

আহে। এতিয়া অসমেই তেওঁলোকৰ স্থায়ী ঘৰ। মনে-প্ৰাণে তেওঁলোক অসমীয়া।

ইঞ্জিনীয়াৰিঙৰ স্নাতক ডিগ্ৰী লৈ উচ্চ শিক্ষাৰ অভিলাসেৰে ইংলণ্ডলৈ যায় দিলীপ। গ্লাচগো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ট্ৰাণ্ডাৰেল-ইঞ্জিনীয়াৰিঙৰ স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰী পাঠ্যক্ৰমত ভৰ্তি হয়। সুখ্যাতিৰে এদিন স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰী লয় দিলীপে। তিনিবছৰ কাল তাৰে এখন ফাৰ্ম্মত চাকৰি কৰে। ক'ত বিচিত্ৰ অভিজ্ঞতা তাৰ সেইকেইটা দিনৰ! সঁচাকৈয়ে কি যে মধুৰ দিন আছিল সেইকেইটা!

স্বাচ্ছন্দ্যৰ জীৱনৰ বাবে মনোমত এটি চাকৰি। বিৰাট এখন ফাৰ্ম্মৰ এক দায়িত্বপূৰ্ণ ডিজাইন ইঞ্জিনীয়াৰৰ পদ। এজন ভাৰতীয় যুবকক তেনে এক পদত নিযুক্ত কৰাত বহুতৰে ঈৰ্ষা তাৰ ওপৰত। কিন্তু ফাৰ্ম্মৰ মালিক ৰবাৰ্টচন চাহাবৰ সি আছিল খুব প্ৰিয়পাত্ৰ। নিজৰ ল'ৰাৰ দৰেই মৰম কৰিছিল তাক ৰবাৰ্টচন চাহাবে। ভাৰতীয় বুলিলে সাধাৰণতে যি এক অৱজ্ঞাৰ চকুৰে চোৱা মনোভাব অইনৰ ক্ষেত্ৰত পৰিলক্ষিত হৈছিল, প্ৰথম অৱস্থাত তাৰ পৰা ৰবাৰ্টচন আছিল অলপ পৃথক। অলপ ব্যতিক্ৰম। ৰবাৰ্টচনৰ ইমান প্ৰিয়পাত্ৰ হোৱাৰ মূলতে আছিল দিলীপৰ কৰ্তব্যনিষ্ঠা। আন্তৰিকতাৰে আৰু সদায়ে কিবা এক নতুন কথা শিকাৰ আগ্ৰহেৰে কামত মন পুতি লগা স্বভাৱৰ বাবেই হয়তো ৰবাৰ্টচনে তাক অইনতকৈ অধিক মৰমৰ চকুৰে চাইছিল। ৰবাৰ্টচনৰ সৈতে এক ঘৰুৱা সম্পৰ্ক স্থাপন হৈছিল তাৰ। আৰু মিছেচ ৰবাৰ্টচন? সেই স্ফুটিত মহিলাগৰাকীয়ে জানো হাজাৰ হাজাৰ মাইল দূৰত তাৰ মাকক পাহৰাই ৰখা নাছিল? সেই মহিলা গৰাকীৰ কথা কেতিয়াবা জানো পাহৰিব পাৰিব সি?

ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰতি মিছেচ ৰবাৰ্টচনৰ আছিল গভীৰ কৌতূহল। ভাৰতবৰ্ষখন চোৱাৰ ইচ্ছা তেওঁৰ প্ৰবল। কেৱল গিৰীয়েকে তিমান

আগ্ৰহ নেদেখুৱা বাবেহে হৈ উঠা নাই। ভাৰতবৰ্ষৰ ওপৰত লিখা
বহুতো কিতাপ গভীৰ মনোযোগেৰে পঢ়িছে ইতিমধ্যে। ভাৰতবৰ্ষৰ
অতীত সভ্যতা আৰু কৃষ্টি-সংস্কৃতিৰ প্ৰতি গভীৰ শ্ৰদ্ধা এই মহিলা-
গৰাকীৰ।

প্ৰতি দেওবাৰে গ'ধূলি বৰাৰ্টচন পৰিয়ালত তাৰ নিমন্ত্ৰণ আছিল
এক কটিনৰ দৰে। সৰব হৈ উঠিছিল হাজাৰ হাজাৰ মাইল দূৰৈৰ
সেই গধূলিবোৰ ভাৰতবৰ্ষৰ পৰিবেশেৰে। ইংলণ্ডৰ এক অত্যাধুনিক
ড্ৰয়িং ৰুমতো সি শুনিছিল ভাৰতবৰ্ষৰ জনতাৰ হৃদয়ৰ স্পন্দন। সি
যেন চকুৰ আগত দেখা পাইছিল শোষণ-জৰ্জৰ দৰিদ্ৰ ভাৰতীয় জনতাৰ
জীৱনৰ সেই নিকৰণ ৰূপ। আৰু সি আচৰিত হৈছিল এক বিদেশিনী
মহিলাৰ দৰিদ্ৰ এখন দেশৰ ঐতিহ্যৰ প্ৰতি থকা আন্তৰিক শ্ৰদ্ধা দেখি।
এয়াতো অনুকম্পা নহয়।

তেওঁৰ মতে ভাৰতবৰ্ষ দৰিদ্ৰ নহয়। ভাৰতবৰ্ষ দুখীয়া হ'ব
নোৱাৰে। গোটেই পৃথিৱী এদিন অন্ধকাৰত ডুবি থকা সময়ত যিখন
দেশে সমগ্ৰ পৃথিৱীকে জ্ঞানৰ জ্যোতিৰে আলোকিত কৰি তুলিছিল,
সেইখন দেশ কোনোদিনেই দুখীয়া হ'ব নোৱাৰে। এইবোৰ পশ্চিমৰ
প্ৰবোচনামূলক উক্তি। এয়া প্ৰকৃততে পশ্চিমৰ ঈৰ্ষা।

স্বামীৰ সৈতে এই লৈয়ে তৰ্ক হয়। স্বামীয়ে বুজাবৰ চেষ্টা কৰে।
ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰতি মোৰো কোনো ব্যক্তিগত আক্ৰোশ নাই। ভাৰতবৰ্ষক
ময়ো ভাল পাওঁ। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষৰ বৰ্তমানৰ এই ৰূপ—নগৰত গড়
লোৱা সু-উচ্চ অট্টালিকাৰ অৰণ্য আৰু অৰ্ধভুক্ত, অভুক্ত জনতাৰ
হাঁকাৰ, নেতাৰ বক্তৃতাৰ ফুলজাৰি; এয়াৰকণ্ঠচনড্ৰ বিদেশী গাড়ীত
উঠি মন্ত্ৰীয়ে দেশৰ শতকৰা নব্বৈজন অৰ্ধভুক্ত লোকক বিনামূলীয়া
আশাৰ বাণী বিলাই ফুৰা দৃশ্য—এইবোৰ জানো মিছা? এয়া জানো
অকল বিদেশীৰ প্ৰবোচনামূলক উক্তি? এইবোৰ মিছা নহয়। এয়া
সত্য। সত্যক অস্বীকাৰ কৰি একো লাভ নহয়।

কিন্তু কোনোপধ্যেই মানিবলৈ মান্তি নহয় সেই বিদেশিনী

মহিলাই। ওভোটাকৈ যুক্তি দেখুৱায়। খাব নোপোৱা লোক ক'ত
নাই? বৈষম্যই বা ক'ত নাই। বুটেনত আজি জানো সকলোৱে
সমানে বাস কৰিব পাৰিছে? তোমালোকৰ ইয়াত মাচ এক্সপ্লয়টেচন
হোৱা নাই? তোমালোকৰ নেতাই বক্তৃতাৰ ফুলজাৰি নামাৰে?
ভালকৈ খাবলৈ পিন্ধিবলৈ পাইছা বুলি আৰু দামী চোফাত বহি
টি, ভি, উপভোগ কৰিব পাৰিছা বুলিয়ে নিজক অইনতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি
ভাবিবলৈ আৰম্ভ কৰিছা কিয়? এয়া তোমালোকৰ কম্প্লেক্স।
প্ৰত্যেক পদে পদে যে আজি ভাৰতবৰ্ষৰ দোষ দেখা, মনত নাই,
তোমালোকেইতো দুশ বছৰ ধৰি সেইখন দেশ সকলোপিনৰপৰা
এক্সপ্লয়ট কৰি আহিছিল।

খঙত প্ৰায় একো নাই হৈ আক্ৰমণ কৰা মিছেচ বৰাৰ্টচনৰ মুখলৈ
চাই স্তব্ধ হৈ বয় দিলীপ। বৰাৰ্টচনৰ মুখলৈকো চায় দিলীপে। পত্নীৰ
বাক্যবাণত থকা-সৰকা হৈ ক্ষুব্ধ হোৱাৰ ঠাইত দিলীপে 'দেখে পত্নীৰ
প্ৰতিটো শব্দৰ অৰ্থ জুখি জুখি বিচাৰ কৰি চোৱাতহে যেন ব্যস্ত মিঃ
বৰাৰ্টচন। কৈ যায় মিছেচ বৰাৰ্টচনে।

মনত ৰাখিবা, দুশ বছৰে তোমালোকে যিটো জাতিক পৰাধীনতাৰ
গধুৰ শিকলিৰে বান্ধি ৰাখিছিল, সেই জাতিয়ে শৃঙ্খল-মুক্ত হৈ থিয়
হৈছেহে মাথোন। সত্ত্ব-স্বাধীনতাপ্ৰাপ্ত এখন দেশৰ সমস্যা কিমান
তোমালোকে কিটো বুজিবা? বাট চোৱাচোন কিছুদিন, দেখিবা
ভাৰতবৰ্ষই পুনৰ পৃথিৱীত অখণ্ড জ্যোতিৰ বাহক হ'ব। অবদমিত
এখন বিশাল দেশৰ প্ৰাণ-স্পন্দন তোমালোকে শুনা নাই? আৰু
ভাৰতবৰ্ষৰ আজিৰ এই অৱস্থাৰ বাবে যদি দায়ী কোনোবা হয়, সেয়া
তোমালোক। দায়ী, অইনৰ মাজত এপিনে সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰি,
পিচতে ঘঁৰিয়ালৰ চকুপানী টুকি দেখুওৱা তোমালোকৰ এই যে সভ্য
জাতিৰ মনোবৃত্তি। গতিকে ভাৰতবৰ্ষৰ বিৰুদ্ধে বা ভাৰতীয়ৰ
বিৰুদ্ধে কিবা কোৱাৰ আগতে তোমালোক নিজে ভাবি চোৱা
উচিত।

স্কন্ধ হৈ শুনে দিলীপে। শ্রদ্ধাত নত হৈ পৰে সি। এয়া সিহঁতৰ দেশৰ প্ৰতি দেখুওৱা অনুকম্পা নহয়। সি বুজি পায় এয়া এক বিদেশিনী মহিলাৰ এখন দেশৰ সভ্যতাৰ প্ৰতি থকা আৱেগ-সৰ্বস্ব আকৰ্ষণ। ই নিৰ্ভেজাল, ই অকৃত্ৰিম। সি বহুদিন ধৰি বিশ্লেষণ কৰি চাবৰ চেষ্টা কৰিছে, এই গৰাকী মহিলাৰ ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰীতি তাৰ সৈতে কৰা তোষামোদ নহয়তো? কিন্তু সি আশ্বস্ত হৈছে সি নিশ্চিত হৈছে মিছেচ বৰাৰ্টচনৰ এয়া তোষামোদ নহয়। প্ৰতিটো কথাই তেওঁৰ আন্তৰিক।

প্ৰায় প্ৰতিদিনেই এই ধৰণৰ আলোচনা, তৰ্ক-বিতৰ্কৰ অন্তত দিলীপৰ সম্মুখত এক সমস্যা আহি পৰে। স্বামী-স্ত্ৰীৰ এই সম্পৰ্কীয় গোচৰত সি বিচাৰকৰ ভূমিকা ল'ব লগা হয়। কিন্তু তাৰ সমস্যা—কাৰ সপক্ষে বায় দিব সি?

তুমিয়ে কোৱাচোন, মোৰ কথাবোৰ মিছা নেকি? মিছেচ বৰাৰ্টচনৰ এই প্ৰশ্নৰ প্ৰত্যক্ষ উত্তৰ দিয়া তাৰ পক্ষে সহজ নহয়। আনহাতে স্বামীৰ প্ৰশ্ন : কোৱাচোন দিলীপ, মই স্বচক্ষে নেদেখিলেও ভাৰতবৰ্ষৰ বৰ্তমান ৰূপত তোমালোক সুখীনে? মিঃ বৰাৰ্টচনৰ এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰেই বা সি কি দিব? বেয়া নাপাবা দিলীপ, মই কওঁ, তোমালোক যে ইয়ালৈ আহিছা—ই তোমালোকৰ এক ধৰণৰ পলায়নহে। এই কথা জানো সঁচা নহয় যে কোনো বিবেকবান ব্যক্তিৰ পক্ষে আজি ভাৰতবৰ্ষত শান্তিৰে বাস কৰা সম্ভৱ নহয়? প্ৰতি স্তৰতে দুৰ্গীতিপৰায়ণতাই তোমালোকৰ জাতীয় চৰিত্ৰত পৰিণত হৈছে। কোৱাচোন বিবেকৰ যন্ত্ৰণাত অতিষ্ঠ হৈয়েইতো তোমালোক পলাই ফুৰা নাই জানো? কোৱা, ইয়াৰ উত্তৰ দিবানে তুমি?

প্ৰত্যক্ষভাবে কৰা এই আক্ৰমণত এদিন দিলীপ ক্ষুদ্ধ হৈ উঠিছিল। সেইদিনা তীব্ৰ প্ৰতিবাদ কৰিছিল দিলীপে। প্ৰতিবাদ কৰা সময়ত সি পাহৰি গৈছিল, মিঃ বৰাৰ্টচন তাৰ ফাৰ্মাৰ মালিক। সি উত্তৰ দিছিল : আপোনালোকৰ দেশত আহি চাকৰি কৰিছোঁ। বুলিয়ে আমাৰ

দেশৰ বিষয়ে এনে ধাৰণা হ'ল কিয় আপোনাৰ? নাপাহৰিব এয়াৰ সঁচা কথা, ভাৰতবৰ্ষৰ আজিৰ এই অৱস্থাৰ বাবে যদি কোনোবা দায়ী হয়, সেয়া আপোনালোক। আপোনালোকৰ চক্ৰান্তৰ ফলেই আজি আমি ভোগ কৰিছোঁ। দুশ বছৰ আগতে আপোনালোকৰ কবলৰ-পৰা মুক্তি লভি আজি যিখন দেশে পৃথিবীক চমক লগাইছে, সেইখন হৈছে আমেৰিকা। আমাকো সময় দিয়ক। কুৰিটা বছৰৰ ভিতৰত আমাক বিচাৰ কৰি চোৱাটো বৰ যুক্তিসঙ্গত নহয়। মনত ৰাখিব এয়াৰ কথা, আমাৰ দেশৰ পৰা আহৰণ কৰি অনা সম্পদ আপোনা-লোকৰ এতিয়াও জীণ যোৱা নাই।

বহু হাজাৰ বছৰীয়া ভাৰতীয় সভ্যতাৰ ধাৰা বিশ্লেষণ কৰি চালে নাইবা ভাৰতৰ ইতিহাস বিশ্লেষণ কৰি চালেও দেখিব, ভাৰতবৰ্ষই কোনো দিনে অইনৰ ওচৰ চপা নাই। ডকাইতি কৰিবলৈ যোৱা নাই। আনহাতে ভাৰতবৰ্ষই নিজৰ অতুল সম্পদৰাজি মেলি ধৰিছে বিশ্বৰ চকুৰ আগত। এই পোহৰ দেখি প্ৰলুদ্ধ হৈ বহুজাতি, বহু লোক—মাথিয়ে মিঠা বস্ত্ৰৰ লোভত অহা দৰেই—জাকে জাকে আহিছে ভাৰতবৰ্ষলৈ। জাকে জাকে আহি খাইছে, লৈছে আৰু সম্পদ লুটিছে। কিছুমান বৈ গৈছে। কিছুমানে সম্পদ লুটি লৈ উভতি গৈছে নিজৰ দেশলৈ। কিছুমানে নিজৰ দেশ বুলিয়ে বসবাস কৰিছে। আপোন কৰি লৈছে ভাৰতবৰ্ষৰ মাটিক। সেইদৰেই আহিছে শক, হুণ, মোগল, পাঠান, আলেকজেণ্ডাৰ, নাদিৰ চাহ, মামুদ টাইমুৰ, বাবৰ আৰু ইতিহাসৰ তেনেকুৱা অসংখ্য মিছিল।

পিচে আচৰিত কথা কি জানে, ভাৰতবৰ্ষ কেতিয়াও প্ৰকৃত অৰ্থত পৰাধীন হোৱা নাই। ভাৰতীয় সভ্যতাৰ এই বিশাল স্ৰোতস্বিনী নদীয়ে সকলোকে সামৰি লৈছে। নিৰবধি প্ৰৱাহমান এই নদী। ছুই বা তিনি হাজাৰ বছৰ আগেৰে যিটো সময়ত আপোনালোক নিজৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কে সচেতন নাছিল, সেই সময়তো ভাৰতবৰ্ষ জ্ঞান-বিজ্ঞান, শিল্প-কলা সকলোতে অগ্ৰণী আছিল।

কিন্তু বাবে বাবে লুটি খাইছিল ইতিহাসৰ পাত।

একোটা বিদেশী আক্ৰমণ-অধ্যাসিত ভাৰতবৰ্ষই কিছু সময়ৰ বাবে প্ৰাকৃতিক অলসতাত ভুগিছে। ভাগৰি পাৰিছে। যেনেকৈ ভাগৰ লাগে জড় পদাৰ্থৰো। জড় পদাৰ্থৰ ওপৰতো অহবহ শক্তি প্ৰয়োগৰ ফলত এসময়ত ক্লান্তি আহে। স্থিতিস্থাপকতাৰ ক্লান্তি—ইলাষ্টিক ফেটিগ। ই থমকি বয়। তাৰ পাচতো তাক ক্ৰিয়ালীল-কৰিবলৈ হলে জোঁকাৰি দিয়াৰ প্ৰয়োজন।

আমাৰ ক্ষেত্ৰতো আজি ঠিক সেয়াই হৈছে। কাৰণ সদৌ শেহত আহিল আপোনালোক। সুদীৰ্ঘ ছশ বছৰীয়া আপোনালোকৰ শোষণৰ কবলত আমি জৰ্জৰিত। সকলো পিনবেপৰা আমাক কোঙা কৰি পেলালে আপোনালোকে। আমাৰ ক্লান্তি এতিয়াও দূৰ হোৱা নাই। আমি আপোনালোকৰ শোষণৰ ক্লান্ত। গতিকে আমাৰ বিৰুদ্ধে আপোনালোকে কিবা ক'লে কিছু বিজাৰ্ভেচন বাখি কোৱাটোহে যুক্তিসঙ্গত হ'ব।

ক্ষোভ আৰু অপমানত যেন সেইদিনা কঁপি উঠিছিল দিলীপ। সেইদিনাৰ এই তীব্ৰ প্ৰতিবাদ কৰাৰ সময়ত ভাষাৰ শালীনতা জ্ঞান-খিনিও পাহৰি গৈছিল দিলীপে। পাহৰি গৈছিল, এখন বিৰাট ইঞ্জিনীয়াৰিং ফাৰ্মৰ মালিক মিঃ ববাৰ্টচনৰ অধীনত সি এটি সামান্য ডিজাইন ইঞ্জিনীয়াৰৰ চাকৰিহে কৰে। তাৰ বেয়া লাগিছিল। দেউতাকৰ বয়সীয়া মানুহজনক ইমান কঢ়ভাৱে নোকোৱা হ'লেওতো হ'লহেঁতেন। পিচ মুহূৰ্ততে তাৰ অনুশোচনা আহিছিল। কি বা ভাবিছে ববাৰ্টচনে?

ববাৰ্টচনে একো ভবা নাছিল। হাঁহি মাৰি কৈছিল : আই এম চৰী ইয়াং ম্যান। তোমাৰ চেণ্টিমেন্টক আঘাত কৰাৰ উদ্দেশ্য মোৰ নাছিল। প্লিজ এক্সকিউজ মি। তোমাৰ কথাই সঁচা বুলি প্ৰমাণিত হ'লে ময়ো ভাল পাম। মোৰ কোনো ব্যক্তিগত আক্ৰোশ নাই। তোমালোকৰ দেশ খনৰ ঐতিহ্যক ময়ো শ্ৰদ্ধা কৰোঁ। ব্যক্তিগতভাৱে

ক্ৰমবৰ্দ্ধমান সেই দেশখনৰ প্ৰতি মোৰো আন্তৰিক শুভেচ্ছা আছে সদায়ে। ব্যক্তিগতভাৱে মোক ভুল নুবুজিবা। টেক ইট চিম্প্লী ফৰ আণ্ড'মেণ্ট্চ চেক।

ঘটনাটো সাধাৰণেই আছিল। তেনেকুৱা তৰ্ক-বিতৰ্ক বিদেশত বহুবাৰ বহুতৰ লগতেই কৰিছে সি। কিন্তু কিয়ো জানো সেইদিনাৰ সেই ঘটনাটোৰ পিচত আচৰিতভাৱে সলনি হৈছিল দিলীপ। ববাৰ্টচনৰ ঘৰৰপৰা আহি সি অশান্ত হৈ পৰিছিল। সি হৈ পৰিছিল অস্থিৰ। সি ভাবি পোৱা নাছিল, সি কি কৰিব।

কোঠাটোৰ ভিতৰত অস্থিৰভাৱে সি পায়চাৰি কৰিছিল। এটাৰ পিচত এটাকৈ চিগাৰেট ছপি সি যেন খাটাংভাৱে কিবা এটা কৰাৰ কথা চিন্তা কৰিছিল। কিন্তু চিন্তাৰ তাৰ কোনো আঁত পোৱা নাছিল। কিবা এটা কৰিব সি, কিন্তু কি কৰিব—কি কৰা উচিত সি নাজানে। মই নাজানোঁ। মই কি কৰিম। মই কি কৰা উচিত। বহুতো কথা ভাবিছিল সি। নিজকে প্ৰশ্ন কৰিছিল। সি বাক অত্যধিক চেণ্টিমেন্টেল হৈ পৰিছে নেকি? মই অনৰ্থক চেণ্টিমেন্টক প্ৰশ্ৰয় দিছো নেকি? মোৰ ক'বলগীয়াখিনিতো কৈ দিছোঁ। ববাৰ্টচনৰ কথাৰ জৰাৰ সি ভালকৈয়ে দিছে। ববাৰ্টচনে ক্ষমাও খুজিছে। কিন্তু...কিন্তু এই কোৱাতেই সকলো শেষ নেকি? মোৰ কৰিবলগীয়া ইয়াতকৈ একো নাই নেকি?

সান্ত্বনা দিব খুজিছিল নিজকে সি। অনৰ্থক চেণ্টিমেন্টেল হৈ একো লাভ নাই দিলীপ। বাদ দিয়া এইবোৰ সৰু সৰু কথা। মানুহে কোৱাটোত ইমান গুৰুত্ব দিয়াৰ প্ৰয়োজন নাই। ইয়াৰপৰা তোমাৰ কি আহে কি যায়? সুন্দৰ এটা তোমাৰ চাকৰি। আৰামত খাই লৈ আছাই। গতিকে এইবোৰ অতি তুচ্ছ চেণ্টিমেন্টক প্ৰশ্ৰয় নিদিবা।

নাই, এই সান্ত্বনা সি ল'ব নোৱাৰিলে। যিমানৈ নিজক সান্ত্বনা দিয়াৰ চেষ্টা কৰিলে সি, সিমানৈ বাৰে বাৰে তাৰ কাণত প্ৰতিধ্বনিত হ'বলৈ ধৰিলে বৰাট'চনৰ সেইকোষৰ কথাহে।

নিজৰ দেশ এবিয়ে গুচি আহিছা, এয়া তোমালোকৰ জানো পলায়ন নহয়? পৃথিবীক শান্তিৰ বাণী শুনোৱা অথচ তোমালোকে নিজৰ দেশত কণমানো শান্তি নাপাই, পেটৰ ভাত মুঠিৰ বাবে যোগ্য অবলম্বন বিচাৰি নাপাই এইদৰে উদ্বাস্তৰ দৰে গুচি আহা তোমালোক। বেটাৰ লিভিঙৰ আকাঙখ্যাত তোমালোকে নিজৰ দেশ এবি পৰ দেশলৈ ধাবমান হোৱা আৰু অইন দেশত নিশ্চিতভাৱে খাই লৈ থাকিবলৈ পালেই তোমালোকে সকলো পাহৰি যোৱা।

তোমালোকে পাহৰি যোৱা তোমালোকৰ আত্মসন্মানবোধৰ কথা। পাহৰি যোৱা তোমালোকৰ নিজৰ দেশৰ প্ৰতি থকা দায়িত্বৰ কথা। তুমি লোকৰ দেশত আবাসিত খাই লৈ আছা অথচ তুমি পাহৰি গৈছা, তোমালোকৰ দেশত লাখ লাখ মানুহে এসাজো ভাত পেট ভৰাই খাবলৈ পোৱা নাই কোনোদিনে। ইয়াৰ বাস্তাই-ঘাটে তুমি দেখা নাই, স্কুলীয়া ল'ৰা-ছোৱালীয়ে হাতে হাতে টেমা লৈ 'চেভ হাংগ্ৰী ইণ্ডিয়ানচ—ক্ষুধাতুৰ ভাৰতবাসীক বচোৱা' ধ্বনিৰে পইচা খুজি ফুৰিছে? বিদেশত যেতিয়া এটা সৰু ল'ৰায়ে তোমালোকক কয়, এটা নষ্ট চৰিত্ৰৰ, মেকদণ্ডহীন জাতি বুলি, তেতিয়া তোমালোকৰ আত্মসন্মানবোধত আঘাত নালাগে? ক'ত যায় তেতিয়া তোমালোকৰ দেশপ্ৰেম? কোৱা প্ৰতিবাদ কৰিব পাৰিবা তেতিয়া?

কিছু সময়ৰ বাবে বৰাট'চন বৈছিল। তলমূৰকৈ বৈ কি জানো ভাবিছিল? দিলীপে কি ক'ব ভাবি যেন পোৱা নাছিল। কথাবোৰ মনতে জুকিয়াবৰ চেষ্টা কৰিছিল। পুনৰ কৈছিল বৰাট'চনেই।

শুনা দিলীপ, তোমালোকৰ সকলোৰে একেটাই জাতিগত দোষ। তোমালোকে সত্যৰ মুখামুখি হ'বলৈ ভয় কৰা, সংকোচ কৰা। সত্যক ঢাকিবলৈ চেষ্টা কৰা। অথচ তোমালোকৰ দেশ হ'ল সত্যৰ দেশ।

গান্ধীৰ দেশ। ডেকা ল'ৰা, তোমালোক সাহসী হ'বলৈ চেষ্টা কৰা। এতিয়াও সময় আছে, তোমালোকে পলাই নুফুৰিবা। সত্যক অস্বীকাৰ কৰি লাভ নাই।

অলপতে এখন কিতাপ পঢ়িলোঁ। তোমালোকৰ বিষয়ে এজন বিদেশী লিখকে লিখা কিতাপ। 'ডি ক্ৰাইচিচ অফ ইণ্ডিয়া'। ময়ো ভাবিছিলোঁ সেইবোৰ অতিৰাজত তথ্য। পিছে শুনিছোঁ তোমালোকৰ দেশতো হেনো বহুতে সেইখন এখন প্ৰামাণ্য গ্ৰন্থ বুলিয়ে গণ্য কৰে। প্ৰকৃততে তোমালোকৰ এই দোষটোৱেই নগ'ল। মুক্ত মনেৰে তোমালোকে নিজক বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰি চাবলৈ নিশিকিলা। আৰু অইনে তোমালোকৰ বেয়াটো দেখুৱাই দিলেও তোমালোকে বেয়া পোৱা। আৰ্থাৰ কোৱেণ্টলাৰে 'ল'টাচ এণ্ড ডি ব'বট'ত কি মিছা কথা লিখিছিল? খাব নোপোৱা মানুহৰেই যতমানে মান-অভিমান। তহুপৰি...

ন', ন' ষ্টপ ইট। আৰু নক'ৰা। তোমালোকৰ দেশলৈ অহা বাবেই তোমালোকে এইখিনি ক'ব পাৰিছা। মই সিদ্ধান্ত কৰিছোঁ, মই মোৰ দেশলৈ উভতি যাম। মই মোৰ দেশৰ বাবে সাধ্যানুসাৰে কাম কৰিম, যাতে মোৰ দেশবাসীক তোমালোকৰ এই অপমানৰপৰা মুক্ত কৰাত কিঞ্চিতমানো সহায় কৰিব পাৰোঁ।

কেবাদিন ধৰি চটফটাই থাকি দিলীপে এক সিদ্ধান্তলৈ আহিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। সেইদিনাৰ পিচত দুটা দেওবাৰত বৰাট'চনৰ ঘৰলৈ যোৱা নাছিল দিলীপ। অফিচত মাতি নি বৰাট'চনে স্মৃতিছিল। সি কিবাকিবি অসুবিধাৰ কথা কৈছিল। তাৰ কিছুমান ব্যক্তিগত কামত ব্যস্ত থাকিবলগীয়া হোৱাত যাব পৰা নাছিল সি।

তাৰপিচত এদিন বৰাট'চনক অফিচত নাপাই ঘৰলৈকে গৈছিল দিলীপ। সি কৈছিল বৰাট'চনক তাৰ সিদ্ধান্তৰ কথা। পদত্যাগ পত্ৰও অফিচতে দি আহিছে। সি থিৰ কৰিছে, সি উভতি যাব। বৰাট'চন পৰিয়ালৰ কথা সি জীৱনত কোনোদিনেই নাপাহৰে।

বিদেশত আহি ইমান আন্তৰিক প্ৰীতিৰ বান্ধোনেৰে কোনোবাই বান্ধি
বাখিব পাৰে বুলি তাৰ ধাৰণাই নাছিল। সি সপোনতো ভবা
নাছিল সি বৰাট'চনৰ নিচিনা মানুহ লগ পাই যাব। তাৰবাবে
সৌভাগ্যবান সঁচাকৈ দিলীপ। আপোনালোকৰ কথা চিৰদিন মনত
থাকিব।

ভীষণ আচৰিত হৈছিল বৰাট'চন। একো যেন বুজি পোৱা
নাই, তেনে দৃষ্টিৰে দিলীপৰ মুখলৈ কিছুপৰ চাই বৈছিল।

হোৱাট'চ বং উইথ ইউ !

তুমি মোৰ ওপৰত খং কৰি গুচি যাবলৈ ওলাইছা? তোমাৰ
চেণ্টিমেন্টক ইমানকৈ আঘাত কৰিব পাৰে বুলিতো মই ভবা
নাছিলোঁ। কাৰণ, এয়াতো আমাৰ ব্যক্তিগত কথা নহয়। মই
খুব দুখীত, মই লজ্জিত। তুমি ইমান চিৰিয়াচলী লৈছা কিয়
কথাবোৰ?

কি, তুমি খং কৰা নাই সঁচা কোৱাচোন, তুমি মোৰ ওপৰত
অভিমান কৰি গুচি যাবলৈ ওলোৱা নাইতো? নাই, নাই তোমাকতো
সুন্দৰ-অনুভূতিহীন বুলি ময়ো ভবা নাছিলোঁ। তোমাৰ নিচিনা এজন
ভাৰতীয় যুবকৰ সৈতে ইমান আন্তৰিক সম্বন্ধ গঢ়ি উঠিব পাৰে বুলি
ময়ো ভবা নাছিলোঁ সঁচাকৈ।

এটা কথা শুনা দিলীপ, মই স্বাধীনতা খুব ভাল পাওঁ। মই সদায়
স্বাধীন হৈ থাকিবলৈ বিচাৰোঁ। তোমাকৈ বয়সত ডাঙৰ বুলিয়েই
মই উপদেশ দিয়াৰ খাতিৰত উপদেশ দিয়া নাই। জানাই, কিবা
চিন্তা কৰিবলৈ হ'লে আমি বয়সলৈ বাট চাই নাথাকোঁ। এই ক্ষেত্ৰত
আমি বয়সক অস্বীকাৰ কৰোঁ। তুমি মোৰ ল'ৰাৰে বয়সৰ যদিও,
তোমাৰপৰাও কোনো কথা শিকিবলৈ মই কুণ্ঠাবোধ নকৰোঁ।
তোমালোকৰ দেশৰ এটি প্ৰচলিত নিয়ম—বয়সত সৰুৱে ডাঙৰক
কোনো কথাতে প্ৰতিবাদ কৰা অনুচিত—এই নিয়ম আমি নামানোঁ।

সেয়েহে সিদিনা মোৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰাৰ সময়ত এই ক্ষেত্ৰত
তোমাক অলপ ব্যতিক্ৰম যেন দেখি মোৰ খুব ভাল লাগিছিল।

চোৱা দিলীপ, মইয়ে কৈছিলোঁ, মই স্বাধীনতা খুব ভাল পাওঁ—
এই স্বাধীনতা কি জানা? এই স্বাধীনতাৰ অৰ্থ বাহিৰৰ চাল-চলনৰ
স্বাধীনতা বা পৰিবেশৰ স্বাধীনতাই অকল নহয়। মই বিশ্বাস কৰোঁ,
স্বাধীন মানুহ সেইজনহে, যিয়ে স্বাধীনভাৱে চিন্তা কৰিব পাৰে।
কেৱল এই কথাটোৰ খাতিৰতহে কৈছোঁ, তুমি যদি মোৰ ইয়াত কাম
কৰি বা মোৰ দেশত থাকি তোমাৰ এই স্বাধীনতা কিবা প্ৰকাৰে ক্ষুণ্ণ
হোৱা যেন বোধ কৰিছা, তেনেহলে তুমি যোৱাগৈ। অন্যথাই
ব্যক্তিগতভাৱে মই তোমাক অনুবোধ কৰোঁ, ইয়াত থাকিও তুমি
তোমাৰ দেশৰ বাবে কাম কৰাত কোনো বাধা নাই। আশা কৰোঁ
কথা তুমি বুজিছা।

বৰাট'চনৰ কথাত স্পষ্ট অনুশোচনাৰ সূৰ দিলীপে বুজিছিল।
তথাপি তেওঁৰ যুক্তিসাপেক্ষ কথাখিনি শুনি ভাল পাইছিল দিলীপে।
স্তব্ধ হৈ শুনিছিল।

ততোধিক স্তব্ধ হৈ শুনিছিল দিলীপে সেইদিনা মিছেচ বৰাট'চনৰ
কথাখিনিহে।

মোৰ খুব ভাল লাগছে, জানা দিলীপ। যদি তুমি এনে এটা
সিদ্ধান্ত নকৰিলাহেঁতেন, তেতিয়াহে মই অধিক আহত হ'লোঁহেঁতেন।
তেতিয়াহে তোমাৰ প্ৰতি থকা মোৰ ধাৰণাৰ সলনি হ'লহেঁতেন।
তোমাৰ এই সিদ্ধান্তই মই আটাইতকৈ সুখী। তোমাৰ চাকৰিৰ
মালিক হ'ল বুলিয়ে বৰাট'চনৰপৰা তোমাৰ দেশৰ প্ৰতি এনে
অপমানজনক কথা কিয় শুনিবা তুমি?

আচল কথা কি জানা, অকল বৰাট'চনৰেই নহয়, আমাৰ দেশৰ
প্ৰায়বোৰ লোকৰেই তোমালোকৰ দেশৰ প্ৰতি ধাৰণা এনেকুৱাই।
প্ৰতিজন ভাৰতীয়ক মনেৰে তেওঁলোকে দাস বুলিয়ে গণ্য কৰে

এতিয়াও। মুখেৰে প্ৰকাশ নকৰিলে কি হ'ব। সেয়েহে ময়ো কৈছোঁ, তুমি যোৱাগৈ।

কিছু সময় বৈ কিবা এটা মনত পেলাবৰ চেষ্টা কৰাৰ দৰে পুনৰ কলে মিছেচ বৰাৰ্ট'চনে।

ইয়াৰ আগেয়ে মই আৰু দুজন ভাৰতীয় যুবকক লগ পাইছিলোঁ। কিন্তু তেওঁলোকৰ মাজত মই স্বাধীন মানুহ এজনকো দেখা নাছিলোঁ।

তেওঁলোকে নিজৰ সমস্ত বিসৰ্জন দি হ'লেও বেটাৰ লিভিঙকে মূল্য দিলে অধিক। সেই কথা জনা পিচত মই তেওঁলোকৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক ৰখা নাই। প্ৰকৃততে তেনে মনোবৃত্তিক মই ঘিণ কৰোঁ। তেওঁলোক সঁচাকৈয়ে মেকদণ্ডহীন। কিন্তু তুমি ব্যাতিক্ৰম। তোমাক মোৰ ভাল লাগিছে।

তুমি জানা, আমাৰ ল'ৰা-ছোৱালী এহাল। ছোৱালীজনী বিয়াৰ পাছত আমেৰিকাত আছেগৈ। তাইৰ স্বামীয়ে বৃটিছ এম্বেছীত কাম কৰে। ল'ৰাটো তোমাৰ বয়সীয়াই হ'ব। সিও বিয়া-বাক কৰাই ডাৱিনত নিজাকৈ ব্যবসায় কৰাত লাগিছে। মই কৈছিলোঁ, দেউতাকেও কৈছিল, নিজৰ ফাৰ্মতে লাগক। কিন্তু সি স্বাধীনভাৱে কিবা এটা কৰাৰ কথাহে ভাবিলে। দেউতাকে কোনো আপত্তি নকৰিলে। তোমাক এষাৰ কথা সোঁৱৰাই দিওঁ, কোনোবাই স্বাধীনভাৱে কিবা কৰিব খুজিলে আমি তাত বাধা নিদিওঁ। নিজক থিয় কৰোৱাৰ ব্যক্তিগত স্বাধীনতাত আমি কাকো কোনো ধৰণৰ হস্তক্ষেপ নকৰোঁ। আনকি নিজৰ ল'ৰাকো।

গতিকে এতিয়া জানাই, এই বিৰাট ঘৰত মই বৰ অকলশৰীয়া। বৰাৰ্ট'চনতো সদায় বেচিভাগ সময় কাম-কাজতেই ব্যস্ত থাকে। ল'ৰা-ছোৱালীহাল দূৰে দূৰে থাকে। তুমি আজি অত বছৰে থাকিও সিহঁতক দেখা নাপালোঁ। সিহঁত খুব কম আহে। কিমান মন যায় সিহঁতক চাবলৈ! সিহঁতক ইয়ালৈ আহিবলৈ ক'লে ওভোটাকৈ সিহঁতেহে মোক মাতে। তুমি আহি কিছুদিন থাকি যোৱা। ইয়াত

বতৰ বৰ ধুনীয়া হৈছে ইত্যাদি ইত্যাদি কথাৰে ছোৱালীজনী আৰু বোৱাৰীয়ে চিঠি লিখে। মইনো বাক সিহঁতৰ কথামতেই কেনেকৈ যাওঁ। বৰাৰ্ট'চনতো যে খোৱা-বোৱাত সদায় অনিয়মীয়া। মই নাথাকিলে তেওঁ খোৱা-বোৱাৰ কথা পাহৰিয়ে যাব। বৰাৰ্ট'চনক এৰি কৰবালৈ যোৱাটো মোৰ বাবে এক সমস্যা স্বৰূপ।

সিহঁতো এদিন বা দুদিনৰ বাবে আহিব পাৰে। কিন্তু নাহে। সিহঁতৰো সংসাৰখন ডুবি যায়। কি কৰিবা, পিতৃ-মাতৃক দেখা কি আনন্দ দিয়াৰ দায়িত্বকণ যদি সন্তানে পালন নকৰে, জোৰ কৰিতো আদায় কৰিব নোৱাৰা। গতিকে তোমাক পাই মই বিশেষকৈ বৰ ভাল পাইছিলোঁ। নিজৰ ল'ৰাৰ দৰেই লাগিছিল। তথাপি আজি তোমাক কৈছোঁ, তুমি যোৱাগৈ।

এখন মাতৃ-হৃদয়ত সঞ্চিত সেই চিৰন্তন স্নেহ-মমতা উথলি উঠা দেখিছিল সেইদিনা দিলীপে। নিথৰ হৈ শুনিছিল আৰু ভাবিছিল সামাজিক আচাৰ-ব্যৱহাৰ শিক্ষা-সংস্কৃতি এই সকলোৰে বৈষম্য চেৰাই এইখন হৃদয় চিৰন্তন। এইখন হৃদয় একক।

পুনৰ কৈছিল মিছেচ বৰাৰ্ট'চনে।

বাই ডি ওৱে, তুমি কিন্তু মোৰ স্বামীৰ ওপৰত খং কৰি নাথাকিবা। তেওঁৰ বিৰুদ্ধে তোমাক উচটোৱা বুলিও নধৰিবা। তেওঁক মই বৰ ভাল পাওঁ। তেওঁৰ স্বভাৱেই সেইটো। যি ভাবে তাকে খোলা-খুলিকৈ কৈ দিয়ে। মই পিচে তেওঁৰ সেই স্বভাৱটো খুব ভাল পাওঁ। কাৰণ আন কিছুমানৰ দৰে তেওঁ মুখত এটা পেটত এটা নহয়।

তোমাক মোৰ মনত থাকিব। আই উইল অলৱেজ বিমেম্বাৰ ইউ। তুমি যোৱাগৈ। এইটো সিদ্ধান্ত তোমাৰ সঁচাকৈয়ে ভাল হৈছে। কিন্তু তাত গৈ তুমি পাহৰি নাযাবা, তুমি ইয়াৰপৰা কি উদ্দেশ্য লৈ উভতি গৈছা। বৰাৰ্ট'চনহঁতৰ কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ ভাৰতবৰ্ষত আজি তোমালোকৰ দৰে যুবকৰেই একান্ত প্ৰয়োজন।

তোমাৰ খবৰ মই লৈ থাকিম। তুমি মোক জনাই থাকিবা, তুমি
কি কৰিছা।

কোৱা, কথা দিয়া—তুমি তোমাৰ উদ্দেশ্যৰ কথা পাহৰি নোযোৱা
বুলি।

উত্তৰ দিছিল দিলীপে। সুদূৰ বিদেশত তাৰ নিজৰ দৰিদ্ৰ
দেশখনৰ প্ৰতি ভালপোৱা উথলি উঠিছিল।

মই কথা দিছোঁ, মই নাপাহৰোঁ। মই এই অপমান গুচাবৰ বাবে
মোৰ শক্তিকে যুঁজিম। মই মোৰ নিচিনা যুবকৰ সৈতে ল'গ লাগি এক
সুসংহত প্ৰচেষ্টা চলাম। একেদিনাই আপোনালোকৰ নিচিনা নহ'ব
পাৰোঁ। বোমো এদিনতে সজা হোৱা নাছিল। কিন্তু অইনে আমাক
হাঁহিব নোৱাৰিব, আমি আমাৰ দেশক ভাল পাব নাজানোঁ বুলি।
আমি বুজাই দিম, আমাৰ যুবক সকলেও দেশক ভাল পাব জানে।
নিজৰ শক্তিকে অত্যাৱ প্ৰতিবাদ কৰিব জানে। আমাৰ নিচিনা
যুবকেইতো এদিন বুঢ়িছৰ গুলিৰ আগত বুকু পাতি থিয় হৈছিল।

উইচ ইউ গডস্পীড, ইয়াং ম্যান। আই এম চিওব, ইয়াং মেন
লাইক ইউ উইল ব্ৰিং ব্যাক ডি লষ্ট গ্লোৰী অফ ইণ্ডিয়া। মোৰ
পূৰ্ণ বিশ্বাস আছে, ভাৰতবৰ্ষৰ সেই হেৰোৱা ইতিহাসৰ পাতবোৰ পুনৰ
লুটিয়াবলৈ সক্ষম হ'বা তোমালোকে। উইচ ইউ গডস্পীড এগেন।

টপৰ্কে কপালতে চুমা এটা খাই বিদায় দিছিল সেই বিদেশীনী
বুঢ়াই। দিলীপৰ চকু পানী ওলাইছিল। ভাৰতবৰ্ষক ইমান
আবেগেৰে সৈতে কোনোৱাই ভাল পাব পাৰে বুলিতো তাৰ ধাৰণাই
নাছিল ইয়াৰ আগেয়ে। মাকৰ বয়সীয়া সেই বুঢ়াক ভৰি ছুই সেৱা
কৰিবৰ মন গৈছিল তাৰ। কিবা ক'ম বুলি ভাবিছিল। কোৱাও
নহ'ল। একোকে ক'ব নোৱাৰিলে সি। আবেগে তাৰো কণ্ঠৰোধ
কৰিলে। তলমূৰকৈ ওলাই আহিছিল মাথো সি।

আৰু তাৰ পাচত ?

: তাৰ পাচত কি বন্ধু, ইমান তন্ময় হৈ কি চাই আছা ? আমি
ঠিকেই ধৰিছিলোঁ, অশোকাৰ চুকৰ টেবুলত নাই যেতিয়া ইয়াতেই
পাম বুলি তোমাক। কাকনো ইমান লক্ষ্য কৰিছাহে ?

: অ' সেইজনীক ? কিয়, সেইজনীক চিনি নোপোৱা ?
আমাৰ ঘৰৰ ওচৰতে থাকে যে এম. ভি. আই. যোগেন বৰুৱাৰ
জীয়েক। ইউনিভাৰ্চিটিত পঢ়ে। পঢ়ে মানে কি আৰু। দেখিছাই,
বোধকৰো মেটিনী চাই ওলাই আহি বৈছে কাৰোবাৰ অপেক্ষাত।

: মেট্ৰিক ফেল ঠিকাদাৰ সুদৰ্শন চলিহাৰ গাড়ীত একেলগে
ঘূৰি ফুৰা দেখিছোঁ কেবাদিনো। সিও পিচে এতিয়ালৈ তাইৰ লিষ্টত
চাৰি নম্বৰহে।

: এহ্ নম্বৰবনো কি আছেহে, সেইবোৰ সিহঁতৰ চৰ বন্ধুহে।
ডাঙৰ মানুহৰ ডাঙৰ কথা।

ইফ্‌টিকাৰ আৰু প্ৰাঞ্জল সোমাই আহিছে। দিলীপৰ সমুখত
বহিছেহি ছয়ো। দিলীপক তন্ময় হৈ কিবা চাই থকা যেন দেখি
চিনেমা হলৰ সমুখত উৎকট বেষভূষাৰে থিয় হৈ থকা এগৰাকী
অত্যাধুনিক গাভৰুৰ সম্পৰ্কত এনে ধৰণে লঘু মন্তব্য দিছে।

কিছু অপ্ৰতিভা হৈ উত্তৰ দিছে দিলীপে।

নাই, নাই ছোৱালী চোৱা নাই। সেইবোৰ কি চাবা ? কিবা
এটা ভাবিছিলোঁহে। ভাবিছিলোঁ মানে, এই যেন অলপ দূৰবপৰা
ফুৰি আহিলোঁ। সদায় দেখি অহা এটা দৃশ্যই এইমাত্ৰ বহু দূৰলৈ
লৈ গ'ল দেখোন।

প্ৰাঞ্জল আৰু ইফ্‌টিকাৰে জানে সিহঁতৰ এই বন্ধুজনৰ মূডৰ ঠিক
নাই। জানে তাৰ চিন্তাৰ আৰু কামৰ আন্তৰিকতাৰ বিষয়ে। আৰু

জানে, সি যি কয় সেয়া উপলব্ধি কৰি কয়। হি চেজ হোৱাট হি মিন্চ। সেয়েহে অলপ আগৰ লঘু মন্তব্যৰ বাবে দোষী দোষী যেন অনুভব কৰিলে ছয়োজনে আৰু তাকে ঢাকিবলৈ ইফ্‌টিকাৰে ক'লে : অ' পাহৰিয়েই যাওঁহে, তুমিতো ছোৱালী বহুত দেখিছা। হামবুৰ্গ, পিকাডিলী স্কোৱাৰৰ ছোৱালী। ইয়াত আৰু কি চাবা।

There are more things to see in those places other than girls too. সেই কথা কয় পাহৰি যোৱা? তাত অকল ছোৱালীয়ে নাই। চাবলগীয়া, শিকিবলগীয়া বহুতো কথা আছে।

প্ৰাঞ্জল আৰু ইফ্‌টিকাৰে গম পালে, আজি বন্ধুৰ মুড সম্পূৰ্ণ পৃথক। গতিকে ক্ষন্তেকপৰ ছয়ো বৰ অপ্ৰস্তুত হৈ ব'ল। কিহেৰে জানো কথা আৰম্ভ কৰিব এজনেও ভাবি নাপালে।

প্ৰাঞ্জল আৰু ইফ্‌টিকাৰে কথা কবলগীয়া নহ'ল। কথা আৰম্ভ কৰিলে দিলীপেই।

শুনা প্ৰাঞ্জল, শুনা ইফ্‌টিকাৰ.....

বহুবাৰেই শুনিছে সেই কথা ইফ্‌টিকাৰ আৰু প্ৰাঞ্জলে। বন্ধুৰ অপৰিসমীম ক্ষোভ, বেদনা, হতাশা, নৈবাশ্য মিশ্ৰিত সেই আন্তৰিক কথাবোৰ শুনা সময়ত সিহঁত বোবা হৈ বৈছে। বোবা হৈ শুনিছে। শুনি সিহঁতেও কিবা একোটা ক'ব বিচাৰিছে। বন্ধুৰ প্ৰতি কিবা এটা সান্ত্বনাসূচক। কিন্তু সিহঁতে একো ক'ব নোৱাৰে। দিলীপৰ প্ৰতি সহানুভূতিত সিহঁতৰ মন সেমেকি উঠিছে। অবদমিত ক্ষোভ-বোৰে সিহঁতৰ মাজৰপৰাও আত্মপ্ৰকাশ কৰিছে এসময়ত। আশাহত আৰু স্বপ্নভঙ্গৰ বেদনাৰে ক্লিষ্ট যুবক সিহঁতো। সিহঁতো যে নিকপায়। কি বুলি সান্ত্বনা দিয়ে সিহঁতে বন্ধুক?

নিজৰ দেশৰ প্ৰতি বিদেশীৰ অপমানসূচক উক্তিৰে এক বিবেকবান

যুবকৰ বিবেকত তীব্ৰ খোঁচা দিছিল এদিন। উথলি উঠিছিল দেশপ্ৰেম। নিজৰ দেশক ভাল পাব নাজানোঁ কথাৰাৰ কোনোপধ্যে সহজভাৱে ল'ব পৰা নাছিল। ই যেন তাৰ প্ৰতি আছিল এক চৰম অপমান। আবেগ-বিহ্বল হৈ প্ৰতিবাদ কৰিছিল সি। কথাৰে নহয়, কামেৰেও উত্তৰ দিব সি। তাৰ সামান্য শক্তিয়ে সি প্ৰমাণ কৰিবৰ চেষ্টা কৰিব, সিহঁতৰ বিৰুদ্ধে কোৱা সেই কথাবোৰ দৰাচলতে বিদেশীৰ প্ৰবোচনা। সি জানে, তাৰ শক্তি সামান্য। কিন্তু ক্ষুদ্ৰই লগ লাগি জানো বিশাল নহয়?

নিজ দেশলৈ উভতি আহিছিল দিলীপ। প্ৰায় দুহাজাৰ টকীয়া এটি চাকৰি; নিকদেগ আৰু স্বাচ্ছন্দ্যৰ এটি জীৱন; মাহেকত বাহি হোৱা প্ৰায় এহেজাৰকৈ জমা টকা। এই সকলোবোৰ এৰি ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰমুৱা হৈছিল। গুলীবিদ্ধ বাঘৰ দৰে সি দৌৰিছিল। দৌৰিছিল প্ৰতি-আক্ৰমণৰ সুযোগ বিচাৰি। এই দৌৰা পলায়ন নহয়। পলায়ন নাছিল। এক স্মৃতিৰ পোহৰৰ চমকনিয়ে তাক যেন অইনৰ প্ৰতি অন্ধ কৰি ৰাখিছিল। চিন্তা তাৰ মাথো একেটাই। সি কিবা এটা কৰিব। কিবা এটা কৰিব লাগিব।

ভাৰতবৰ্ষ পাই, অসম পাই আৰু তাৰ সৰু ঘৰটোত আৱদ্ধ হৈ সি ভাবিলে বহুদিন। মাক দেউতাকক ক'লে তাৰ উভতি অহাৰ কাৰণ। দেউতাকে মিচিকিয়াই হাঁহিলে, মন্তব্য নকৰিলে একো। দেউতাকে বুজে লৰাৰ মনৰ গতি। মাকে অইন একো বুজিবৰ চেষ্টা নকৰাকৈও ভালেই পালে। ঘৰৰ ল'ৰা ঘৰলৈ উভতিছে। ইয়াতকৈ বেচি মাতৃ হৃদয়ে কিয়ে-বা বিচাৰে?

প্ৰথম কিছুদিন ঘৰতে থাকি ভৱিষ্যত কাৰ্য্যপন্থাৰ কথা সি চিন্তা কৰিলে। দেউতাকে ইঞ্জিনীয়াৰিং কলেজত শিক্ষকতা কৰাৰ কথা ক'লে। তেতিয়া হ'লে তাৰ কাম-কাজত সময়ো পাব যথেষ্ট।

সি কথাটো বেয়া নাপালে। কিন্তু কি ভাবি জানো সি সিদ্ধান্ত

কবিলে যে কলেজ শিক্ষকৰ নিকটত, নিকটাপ জীৱনৰ মাজত নোসোমায় সি। দেউতাকেওতো সেই এটি জীৱিকাৰ মাজতে জীৱন কটালে। বৰং চৰকাৰৰ অইন এটি বিভাগ, যি বিভাগ দুৰ্নীতিৰ স্বৰ্গ বুলি খ্যাত, সেই এটি বিভাগতহে সিও সোমাব।

যি চেলেক্স লৈ উভতি আহিছে, সি তাক কপায়িত কৰিবৰ বাবে এয়াই উপযুক্ত কাৰ্য্যক্ষেত্ৰ। সি মনে মনে থিৰ কবিলে, দুৰ্নীতি-অধ্যুষিত এই বিভাগটোত সি তাৰ সহকৰ্মীসকলৰ সৈতে লগ লাগি এক বেজিষ্টেল ফোৰ্ট গঠন কৰিব। প্ৰকৃত নিষ্ঠাবে কাম কৰিব সিহঁতে।

সকলোৱে নিজৰ ইচ্ছাবে বা অনিচ্ছাবেই তলৰপৰা ওপৰলৈকে মিলিত হৈ বিভাগবোৰত এক পাপ-চক্ৰ গঢ়ি তোলাৰ ফলতহে লাখ লাখ ৰাজহুৱা ধন শূকঙাৰে সবকি গৈ দুই এজনৰ মোনাত সোমাইছেগৈ। এই শূকঙাবোৰ বন্ধ কৰিব লাগিব। দুৰ্নীতিপৰায়ণ বিষয়া, ঠিকাদাৰৰ মিলিত পাপ-চক্ৰৰ ফলতেই ৰাইজৰ নামত সজা লাখ লাখ টকাৰ স্বীমে কেৱল মাথো কেইজনমান বিষয়া-ঠিকাদাৰক ধনী কৰাৰ বাহিৰে অইন একোকে কৰিবলৈ সক্ষম নহয়।

তদুপৰি এই এটি বিভাগত কিছুমান কাৰিকৰী কাম কাৰিকৰী জ্ঞান-শূন্য লোকৰ পৰিচালনাত সম্পন্ন হোৱা বাবে প্ৰকৃত উদ্দেশ্যত ই একো সহায়ক হোৱা নাই। এনে এটি বিভাগ, যাৰ ওপৰত জনসাধাৰণৰ কণমানো আস্থা নাই, নাই যাৰ আন্তৰিকতাত কণমানো বিশ্বাস, সেই আস্থা ফিৰাই আনিব লাগিব।

সি থিৰ কবিলে, এই হ'ব প্ৰথম পৰ্য্যায়ৰ কাম। ইয়াকে কৰিবলৈ অধিক সংখ্যক লোকৰো প্ৰয়োজন নাই। সত্যৰ প্ৰতি, শ্ৰাৱণৰ প্ৰতি দবাচলতে ভয় সকলোৰেই আছে। গতিকে সি হিচাব

কৰি চালে, তাৰ সৈতে একেলগে পাচ কৰি এই বিভাগত চাকৰিত সোমোৱা যি কেইজন আছে তাৰ আধা সংখ্যককো এই উদ্দেশ্যত লগাব পাৰিলেও কাম হ'ব। সিহঁতে নিশ্চয় তাৰ এই উদ্দেশ্যত সঁহাৰি জনাব। এয়াই আছিল তাৰ পৰিকল্পনা। বাস্তব এটি পৰিকল্পনা।

চাকৰি সহজলভ্যই আছিল তেতিয়া। সি চাকৰিত সোমাই পৰিল। তিনিশ পঞ্চাশটকীয়া এটি চাকৰি। দুহাজাৰ টকাৰ পৰা আহি তিনিশ পঞ্চাশ টকা। একো কথা নাই। টকাৰ কাৰণেতো সি অহা নাই। টকা ঘটা উদ্দেশ্য নহয় তাৰ। সি থিৰ কবিলে, এতিয়া তাৰ উদ্দেশ্যত প্ৰথম পদক্ষেপ দিয়াবহে কথা।

প্ৰথম কিছুদিন কাম-কাজত খাপ খুৱাই লোৱাত মনোনিবেশ কৰিলে সি। তাৰ ফাঁকে ফাঁকে সহকৰ্মীসকলৰ লগত আলোচনা কৰিলে। লাহে লাহে তাৰ উদ্দেশ্যৰ কথাও ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে। বিদেশ-প্ৰত্যাগত এই যুবকজনৰ কথা-বতৰা দুই এজনে শুনিলে।

তাৰ সতীৰ্থসকলৰপৰাও সি উৎসাহ পালে। তেওঁলোকে উদগনি দিলে। হয়হে, কিবা এটা কৰিব লাগে। এইদৰে আৰু ওপৰৰালাৰ বহতীয়াৰ দৰে নিৰ্দেশ মানি চাকৰি কৰি থাকিলেতো নহ'ব। দেখিছাই, একো এটা কাম কাৰিকৰী দিশৰ পৰা বিবেচনা কৰি বা ৰাজহুৱা স্বাৰ্থক আগ কৰি কৰা নহয়, কৰা হয় নেতা, এম-এল-এ সকলৰ ৰাজনৈতিক দিশৰ স্বাৰ্থ আৰু আমাৰ বিষয়া সকলৰ ব্যক্তিগত আৰ্থিক লাভৰ স্বাৰ্থক আগ কৰিহে।

প্ৰতি বছৰে বান আহে। খেতি-পথাৰ নষ্ট হয়, গাঁওবাসীৰ মাটি-ভেটি উচ্ছেদ হয়, ৰাষ্টা-ঘাট নিশ্চিহ্ন হয়। প্ৰতি বছৰে গাঁওবাসীৰ উন্নতিৰ হকে লাখ লাখ টকা খৰছ হয়। বানপানীৰপৰা ৰক্ষা কৰাৰ আশ্বাস দি, প্ৰতি বছৰে খেতি-পথাৰ নদন-বদন হোৱাৰ আশ্বাস দি, কৰদাতা জুকলা ৰাইজৰ উন্নতিৰহকে লাখ লাখ টকা

খবৰ কৰা হয়। ফল কি হয়? ফলত বিষয়া ধনী হয়, ধনী হয় বাইজৰ প্ৰতিনিধি, ধনী হয় ঠিকাদাৰ।

অধিক দৰিদ্ৰ হয় গাঁওবাসী, কৰৰ আতিশয্যত জুকলা হয় বাইজ। এইবোৰৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত আমি যদি কিবা এটা নকৰোঁ, কৰিব কোনে? বয়সীয়া চামক এইবিলাক চিন্তাই নোছোৱে। তেওঁলোকক আমি যদি ভুল ভাঙি নিদিওঁ, অইন কোনে দিব?

ঠিক কৈছা দিলীপ, সমাজৰ প্ৰতি থকা দায়িত্ব আমি যদি পালন নকৰোঁ—সমাজৰ ত্যাগৰ বিনিময়ত পোৱা আমাৰ শিক্ষা-দীক্ষাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত আমি যদি সমাজক একো এটা দিব নোৱাৰোঁ, তেনেহ'লে আমাৰ শিক্ষাৰ মূল্য থাকিল কোনখিনিত? আমি যেতো হ'লোঁ সমাজৰ এন্লাইটেড ক্লাছ।

বাঃ, এয়াইতো বিচাৰিছে দিলীপে। দুগুণ উৎসাহেৰে সতীৰ্থ-সকলক তাৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্যৰ কথা ব্যাখ্যা কৰিছে সি। আৱেগ ঢালি বুজাবৰ চেষ্টা কৰিছে বিদেশত পোৱা তাৰ অভিজ্ঞতাৰ কথা। বিদেশীৰ চকুত ভাৰতবৰ্ষ আজি ভ্ৰষ্ট চৰিত্ৰৰ আৰু নৈতিক অধঃপতিত এক জাতিৰ বাসস্থান। বিদেশত ভাৰতীয় বুলিলে ঘৃণাত নাক কোঁচায়। দুৰ্নীতি, অত্যাচাৰ, ক্ষুদ্ৰ স্বার্থপৰতা আদি একাধিক বদগুণ বোৰেই হ'ল ভাৰতীয় জাতীয় চৰিত্ৰৰ বৈশিষ্ট। আহাচোন, আমি ইয়াৰ প্ৰত্যুত্তৰ দিওঁ। বাস্তব ধৰণে কামত লাগোঁ আহঁ।

সচাকৈয়ে জানা, বানপানীত ঘৰ-বাৰী উটি সৰ্বহাৰা হোৱা হেজাৰ হেজাৰ লোকৰ আতঙ্কগ্ৰস্ত চকু মুখত যেতিয়া এক বিভীষিকাৰ ছবি দেখোঁ; নগৰৰ কংক্ৰীটৰ অৰণ্যৰ মাজৰ পৰা ওলাই গৈ যি কোনো এখন গাৱঁলৈ গ'লে যেতিয়া দেখোঁ, জীৱনৰ নামত মানুহ নামৰ অযোগ্য কেতবোৰ প্ৰাণীয়ে জীয়াই থকাৰ বাবে এক বহু যুঁজত লিপ্ত হৈ আছে; স্বাস্থ্যহীন, অপুষ্টি, অৰ্ধভুক্ত, উলঙ্গ শিশুৰ মিছিলৰ,

মাজত যেতিয়া ভাৰতবৰ্ষৰ ভৱিষ্যৎ গণতন্ত্ৰৰ ছবি আঁকিবলৈ চেষ্টা কৰোঁ, তেতিয়া জানো আমাৰ নিজকে দোষী যেন নালাগে?

অনুমান হয়, জীৱনৰ নামত, জীয়াই থকাৰ নামত পশুৰ দৰে দিন কটোৱা সেই হাজাৰ হাজাৰ জনতাৰ মুক চাৱনীয়ে আমাকেই যেন ব্যঙ্গ কৰে। মুখ ফুটাই নক'লেও আমি জানো নুবুজোঁ। সিহঁতে কি ক'ব বিচাৰে? মুক ভাষাৰে সিহঁতে যেন ক'ব বিচাৰে—সিহঁতে ক'ব বিচাৰে আমাৰ এই অৱস্থাৰ বাবে দায়ী তোমালোক। তোমালোক বঘুমলা। আমাক শোষণ কৰি বঘুমলাৰ দৰে তোমালোক জীয়াই আছে। তোমালোকে প্ৰাচুৰ্য্যৰ জীৱন কটাইছা।

আমালৈ চোৱা, এখন মাথো কাপোৰ আৰু আমাৰ লঘোণীয় পেট—এয়াই আমাৰ সম্বল। অথচ আমি মুক, মৌন হৈ আছোঁ। কিন্তু ভাবা নেকি আমি এইদৰে চিৰকাল মুক হৈয়ে ব'ম? তোমালোকচোন শিক্ষাদীক্ষা পোৱা উজ্জল ভৱিষ্যতৰ নাগৰিক। তোমালোকে কিয় নাজানা পৃথিৱীত যুগে যুগে দুটাই শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হৈ আহিছে—শোষক আৰু শোষিত? ইমানখিনি শিক্ষাপ্ৰাপ্ত হৈও কিয় তোমালোকে নাজানা, এই দুই শ্ৰেণীৰ মাজত কোনোদিনেই আপোচ নহয়? চকু মুদি আজি সহ কৰি আছোঁ বাবেই তোমালোকে কিয় ভাবিছা, আমাৰ বন্ধকৰ ৰূপত তোমালোকৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ আমি দেখা নাই? ব'বা সময় আহিব এদিন। তোমালোক আৰু আমাৰ মাজৰ শেষ বুজাপৰাৰ দিন।

যুগে যুগে আমাৰ স্বভাৱ, আমাৰ ধৰ্ম্ম একেটাই। অৱশ্যে যুগ যুগ ধৰি তোমালোকৰ ব্যৱহাৰৰো সলনি হোৱা নাই। ফৰাচী বিপ্লবৰ কথাতো জানাই তোমালোকে। ফৰাচী বিপ্লবৰ পূৰ্বেও বাণী মেৰী এটনীয়েটে আমাক কৈছিল: মানুহবোৰে কটা খাবলৈ পোৱা নাই যদি, কেক নাথায় কিয়? তেতিয়াও ক্ষুধাতুৰ আমি বোৰে তোমালোকৰ মুখলৈকে চাইছিলোঁ। কিন্তু তোমালোক সুবিধাভোগী

শ্ৰেণীটোও আছিল নিৰ্বিকাৰ। আমাৰ পেটত ক্ষুধাৰ অনলৰ কিমান উত্তাপ, তাৰ উমান ল'বলৈ তোমালোক কাৰো আইবিয়ে নাছিল।

এদিন পিচে শেষ বুজাপৰাৰ দিন আহিছিল। আমাক শোষণ কৰি অমিত বিক্ৰমেৰে আমাৰ ওপৰতে আধিপত্য চলোৱা ৰাজপৰিয়াল আৰু তোমালোকৰ সুবিধাভোগী শ্ৰেণীটোৰ সৈতে আমাৰ শেষ বুজাপৰা হৈছিল। আমাৰ দুৰ্দ্দম ক্ষুধা নিবৃত্তিৰ বাবে অন্য উপায় নাপাই আমি বাধ্য হৈছিলোঁ ৰাজপৰিয়াল আৰু তোমালোকৰ বক্তৃ-পান কৰিবলৈকে। আমাৰ গাত অকণো দোষ নাছিল, জানা। বক্তৃপানৰ বাহিৰে পেটৰ সেই জুই নুমাৰলৈ আমি অইন একো পথেই দেখা নাছিলোঁ।

ঠিক একে ঘটনাই কছ বিপ্লৱৰ বেলিকাও ঘটিছিল। তেতিয়াও আমি এতিয়াৰ দৰেই মূক হৈয়ে আছিলোঁ। তোমালোকে শিক্ষা-দীক্ষাৰে বহুদূৰ আগবাঢ়ি আহিছা আজি। কিন্তু আজিও তোমালোকে আমাক সেই আদিম পন্থাটোকেই সোঁৱৰাই আছা কিয়, আমি বুজি নাপাওঁ। মনত ৰাখিবা, মূক, মৌন হৈ, চকু মুদিয়ে আমি সকলো দেখি থাকোঁ। তোমালোকো ক'তো সাৰিব নোৱাৰা।

অন্তৰৰ সমস্ত অনুভূতিৰে যিখিনি কথা হৃদয়ঙ্গম কৰিছে দিলীপে, তাকেই আৱেগেৰে সৈতে বুজাবৰ চেষ্টা কৰিছে তাৰ সতীৰ্থ সকলকো। অতীতত কৰি অহা ভুলকে আমি সজ্ঞানে পুনৰাবৃত্তি কৰাটো সমিচীন নহয়। নিষ্পেষিত সেই জনতাৰ মাজত আমি আস্থা ঘূৰাই আনিব পাৰোঁ। আহাচোন, আমি এটা সকলৈ হ'লেও বাস্তৱ পৰিকল্পনা কৰোঁ। দুৰ্নীতিৰ কেন্দ্ৰস্বৰূপ আমাৰ এই এটা বিভাগ, বাইজক প্ৰতাৰণা কৰি অহা এই এটা বিভাগকে প্ৰথমে আমি পৰিষ্কাৰ কৰাৰ চেষ্টা কৰোঁচোন। ইয়াকে কৰিলেও দেশৰ বহুতো কাম হ'ব। এইটোও এটা সক্ৰিয় আৰু বাস্তৱ প্ৰচেষ্টা হ'ব। চামুখিং উই মাষ্ট্ৰ ডু ফৰ দেম।

আন্তৰিকতাৰে যদি আমি কাম কৰোঁ, তেনেহ'লে আমি বহুতো কৰিব পাৰিম। ইয়ো এক সক্ৰিয় প্ৰচেষ্টা।

সক্ৰিয় প্ৰচেষ্টা আছিল হয়। কিন্তু হ'লে কি হ'ব? শুক হৈ গৈছিল দিলীপ। সি বিস্ময়ত হতবাক হৈ বৈ গৈছিল। চাকৰি জীৱনৰ প্ৰত্যক্ষ অভিজ্ঞতা কিছুমান। অবশ্যে অইনৰ বাবে সাধাৰণ অভিজ্ঞতাই।

সি দেখিছিল, এটা ফাইল তিনিফুট দূৰৰ সিখন টেবুলত পৰিবলৈ তিনিমাহ সময় লাগে। সি দেখি আচৰিত হৈ গৈছিল, পাঁচ বছৰৰ আগৰ জৰুৰী বুলি লিখি থোৱা চিঠিৰ উত্তৰ তেতিয়ালৈকে দিয়া হোৱা নাই। বিদেশৰ চৰকাৰী অফিচবোৰত সি যিটো কাম ফোনেৰে আলোচনা কৰি পোন্ধৰ মিনিটৰ ভিতৰত সমাধা কৰা দেখিছিল, সেই একে ধৰণৰ কাম একোটাৰ সম্পৰ্কত কাগজ একোখন ইটো ফাইলৰ-পৰা সিটো ফাইল, ইখন টেবুলৰপৰা সিখন টেবুল, ইজনৰ পিচত সিজনৰ মন্তব্য বাগৰি তিনি চাৰি মাহ ঘূৰি ফুৰিছে। তাৰ ভাগৰ কাম তাৰ ফালৰ পৰা তৎমুহূৰ্ত্তে বিহিত ব্যৱস্থা লৈ পঠিয়াই দিয়াৰ পাচতো সি দেখিছে, সেই কাম কেবামাহো ধৰি পৰি আছে ফাইলৰ মাজতে। চিঠিৰ পিচত চিঠি আহিছে, ৰাজহুৱা অভিযোগৰ পিচত অভিযোগ, কামৰ পিচত কাম। ফাইলৰ আকাৰ বাঢ়িছে। এটা সময়ত পিয়নে দাঙিব নোৱাৰা হ'লে ফাইল সলনি হৈছে। নতুন ফাইল খোলা হৈছে। কামবোৰ কিন্তু ফাইলৰ মাজতে পুৰণি হৈ বৈ গৈছে।

এঘাৰমান বজাত কৰ্মচাৰীবৃন্দ অফিচলৈ আহিছে। অফিচত আহি কথা পাতিছে, হাঁহিছে, ফুৰ্ত্তি কৰিছে। অফিচ ছুটী হোৱাৰ ডেৰ-দুই ঘণ্টা পূৰ্বেই এজন দুজনকৈ ঘৰাঘৰি গৈছে। জৰুৰী কাম জৰুৰী হৈ ফাইলতে পৰি আছে।

এইবোৰ দেখি শুনি সি ভীষণ আচৰিত হ'ল। দুই এজন পুৰণি বিষয়া কৰ্মচাৰীক সি সুধিলে এনেকৈয়ে অফিচৰ কাম চলে নেকি?

বিভাগৰ দক্ষ, seasoned বিষয়া, কৰ্মচাৰী সকলে যিটো উত্তৰ দিলে, সেয়া হ'ল : এইদৰেই অফিচৰ কাম চলে, চলি আহিছে আৰু চলি থাকিব।

সি বিদেশত থাকোতে এজন মালিকৰ তলতেই চাকৰি কৰিছিল। মালিক আছিল বৰাৰ্ট চন। ইয়াতো পাইছে তাৰ অফিচৰ ওপৰালা। স্বাধীন ভাৰতবৰ্ষৰ গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰৰ বিষয়া নহয়, যেন নাজী জাৰ্মানীৰ এজন প্ৰতিভু—যিয়ে বিশ্বাস কৰে চৰকাৰৰ বুলি, বাইজৰ বুলি বেলেগ কাম একো নাই। থাকিব নোৱাৰে। চৰকাৰ মানে তেওঁৱেই।

তেওঁৰ আৰু তেওঁৰ ওপৰালাৰ ব্যক্তিগত খেয়াল খুচিৰ কামেই হ'ল উৎকৃষ্ট। তেওঁৰ কামেই চৰকাৰৰ কাম। তেওঁৰ ব্যক্তিগত কামত চাৰি পাঁচজন কৰ্মচাৰী সদায় ব্যস্ত থাকিব লাগে। ল'ৰা-ছোৱালীক স্কুল-কলেজলৈ অনা-নিয়া কৰা, পত্নীৰ ইটো-সিটো কাম কৰা আদিও কৰিবলগীয়া হয় অফিচৰ কৰ্মচাৰীয়েই।

ডিগ্ৰী ল'বৰ বাবে কলেজৰ দিনৰ মুখস্থ কৰা বিজ্ঞাৰ অবশিষ্টও তেওঁৰ অকণোকে বাকী নাই। কিন্তু তেওঁৰ জনা আছে মোক্ষম এক বিজ্ঞা। সেয়া হ'ল লাখ লাখ টকাৰ হিচাব কাকতে-পত্ৰই কেনেকৈ মিলাই বাখিব পাৰি। বাজহুৱা টকা কেনেকৈ খৰচ কৰি ব্যক্তিগত পুঁজি অধিক শকত কৰিব পাৰি তাৰ বাবে তলৰপৰা ওপৰলৈ এক পাপ-চক্ৰ গঢ়ি তোলাত তেওঁৰ চেষ্টাৰ ক্ৰটি নাই। ওপৰৰপৰা তললৈ প্ৰতিজন বিষয়াই বাজহুৱা ধনৰ সক্ৰিয় একোটা আউটলেট। এন আন্থলি এলায়েন্স ইন এভ'ৰি ফীয়াৰ।

এই পাপ-চক্ৰ সুদৃঢ়। সুদৃঢ় ইয়াৰ বেণ্টনী। বখী-মহাৰথীৰ দ্বাৰা সুৰক্ষিত এই বেহু। কাৰোবাৰ যদি ইচ্ছা আছে, কাৰোবাৰ যদি নিজা শক্তি আছে, আহাঁ আমাৰ এই বেহুত সোমাই আমাৰ সৈতে হাত মিলাই আমাৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰাহি। আমাৰ এই বেহু অধিক শক্তিশালী কৰাহি। অৱ্থাই আমাৰ ওচৰলৈ নাহিবা।

আমাক অৱজ্ঞা কৰিবা? আমাৰ বেহুৰ এই বেণ্টনীক উলজা কৰিবা? শক্তি নাই কাৰো। বাহিৰৰপৰা আমাৰ স্বৰূপ বুজাৰ কাৰো সাধ্য নাই। বাহিৰত আমি হলো দেশ উদ্ধাৰ কৰা একো একোজন বাইজৰ সেবক। আমাৰ স্বৰূপ কোনেও বুজু।

ভিতৰত সোমায়ে যদি কোনোবাই আমাক অৱজ্ঞা কৰিব খোজা বা আমাৰ বেহুৰ বেণ্টনী শিথিল কৰিবলৈ ক্ষুদ্ৰ অপপ্ৰয়াস চলোৱা—ইফ ইউ ওৱাণ্ট টু ডিফাই আচ—তেনেহ'লে সাবধান কৰি দিওঁ শুনা, তোমাৰ অৱস্থা হ'ব সপ্তৰথীৰ বেহুৰ ভিতৰত অভিমন্ত্যৰ দৰে।

অভিমন্ত্যৰ কথা জানাতো? তোমাৰ পৰিণতিও হ'ব ঠিক একেটাই। ইয়াৰপৰা উদ্ধাৰ নাপাবা। ওলোৱাৰ বাটো নাপাবা। অভিমন্ত্যৰ বিলাপ শুনোতা কোনো নাছিল। কোনো নোলাবও। অৱশ্যে ইচ্ছা কৰি অভিমন্ত্যৰ দৰে শ্বহীদ হ'ব পাৰা। তেনেকুৱা ইচ্ছা থাকিলে ক'বলগীয়া একো নাই। চ' ডিচাইড ইওৰ ফেট বাই ইওৰচেল্ফ।

সকলো সময়তে দেখিছে সি, সকলো সময়তে অনুভৱ কৰিছে, এয়াই যেন হ'ল এক অব্যক্ত চেলেঞ্জ। এক কুটিল ক্ৰকুটি। কোনো আইন নাই। কোনো নিয়ম নাই। অনিয়মেই নিয়ম। দুৰ্নীতিয়েই নীতি। আইনক অৱজ্ঞা কৰা বা আইনক উলজা কৰা সকলক সুৰক্ষিত কৰি বখাটোৱেই হ'ল আইন। তাতেই হ'ল আইনৰ কৃতিত্ব আৰু কৃতকাৰ্যতা।

কোনো কথাৰ স্থায়ী মূল্য নাই। ন'হোৱেৰ আৰ চেট পাৰ্ভ্‌মেনেণ্ট ভেলুজ। অল আৰ কন্‌ভেনচনেল। টকা ঘটাই যেন সকলোৰে একমাত্ৰ আৰ শেষ উদ্দেশ্য।

ভীষণ আঁহত হ'ল দিলীপ।

এয়া পিচে আছিল আৰম্ভণিহে।

এদিন চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰ গোস্বামী চাহাবে দিলীপক মাতি নিলে।

: আপুনি ফিল্ড ওৱাৰ্ক কৰিছেনে?

: ইয়াত ফিল্ডলৈ যোৱা নাই। ইংলণ্ডত থাকোতে এখন ব্ৰীজৰ কামৰ চুপাৰভিজন কৰিছিলোঁ।

: ইংলণ্ড আৰু ইয়াৰ কাম সুকীয়া। এইখনতো ইংলণ্ড নহয়। তত্পৰি বিভাৰ ট্ৰেনিং ওৱাৰ্কচ বৰ ইণ্টাৰেণ্ডিং। ইট নিড্চ ইণ্ডাৰ অ'ন ইমাজিনেচন এণ্ড টেকনিকেল নলেজ। নয়নজুৰি নদীৰ গৰাখহনীয়া বোধৰ কাম এইবাৰ হাতত লোৱা হৈছে। দুখনমান গাওঁৰ ওচৰৰ মঠাউৰীত বৰ বেয়াকৈ খহনীয়া আৰম্ভ হৈছে। এমাহ মানৰ ভিতৰত তাক বোধ কৰিব পৰা নহলে এখন মৌজা বৰ বেয়াকৈ ক্ষতিগ্ৰস্ত হ'ব। আপুনি যাওক, গৈ প্ৰিলিমিনাৰী চাৰ্ভে এটা কৰি আহি, ৰিপোৰ্ট এটা চাবমিট কৰক। কেনেধৰণে গৰাখহনীয়া বোধ কৰিব লাগে তাকতো জানেই? যাওক, ঠাই থিনি চাৰ্ভে কৰি আহক।

আই ওৱাণ্ট এ ৰেচ'পন্ডিব্ল পাৰচন টু বি এণ্ট্ৰাষ্টেড উইথ দিচ জব। ডু ইউ আণ্ডাৰষ্টেণ্ড মাই পইণ্ট?

: ইয়েচ চাৰ।

: ডেন প্ৰচিড অন।

দিলীপে ভালেই পালে। এনেকুৱা দায়িত্বপূৰ্ণ কামেই সি বিচাৰিছে। সি তাৰ আন্তৰিকতাৰে আৰু নিষ্ঠাৰে কাম কৰিব। কোনেও যাতে কামত ফাঁকি দি অত্যাৱকৈ টকা ঘটিব নোৱাৰে তাৰ চেষ্টা কৰিব। গাওঁ বাসীকে বানপানীৰপৰা ৰক্ষা কৰিব। নিজৰ কাৰিকৰী জ্ঞান বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰিব পাৰিব।

সি গ'ল। চাৰ্ভে আৰম্ভ কৰিলে। গোটেই ঠাইডোখৰ জড়িপ কৰি সি দেখিলে যে যিখিনি ঠাইত গৰাখহনীয়া হৈ নদীয়ে মঠাউৰি

বিপন্ন কৰি তুলিছে, সেই ঠাইত মঠাউৰি ৰক্ষা কৰিবলৈ যোৱাতকৈ কিছুদূৰেৰে মঠাউৰিটো ঘূৰাই নি নতুনকৈ সজাই বেচি ভাল হ'ব।

এই উদ্দেশ্যেৰে সি ছয়োটা হিচাব কৰি উলিয়ালে। শিলেৰে সেই ঠাইত মঠাউৰি বান্ধি গৰাখহনীয়াৰে পৰা মঠাউৰি ৰক্ষা কৰিবলৈ খৰচ পৰিব চাৰে চাৰি লাখ টকা। তত্পৰি খহনীয়াই যিদৰে বিপন্ন কৰিছে চাৰে চাৰি লাখ টকা খৰচ কৰিও সেইবাৰৰ বানতেই যে মঠাউৰি ৰক্ষা কৰিব পৰা যাব তাৰো কোনো নিশ্চয়তা নাই।

আনহাতে, মানুহৰ ঘৰবাৰী আপেক্ষিক কিছু দূৰত যেহেতু, সেই ঠাইত পুৰণি মঠাউৰিটো বাদ দি নতুনকৈ এটা অংশ সাজিব পাৰি। সি হিচাব কৰি দেখিলে যে পুৰণি মঠাউৰিৰ ৰিটায়াৰমেণ্ট এটা সাজিবলৈ হ'লে খৰচ পৰিব তিনি লাখ টকা। গতিকে ডেড় লাখ টকা কমতে উদ্দেশ্য পূৰণ হয়। কাৰণ আমাৰ উদ্দেশ্য হ'ল মঠাউৰিটো ৰক্ষা কৰি বা যিকোনো বিকল্প উপায়ে গাওঁখনক বানপানীৰপৰা ৰক্ষা কৰা।

গাওঁখনৰ মানুহবোৰকো দিলীপে সুধিলে, প্ৰকৃততে তেওঁলোকে কি বিচাৰে। সিহঁতৰপৰা সি গম পালে যে উপযুক্ত টকা পালে নতুন ৰিটায়াৰমেণ্টৰ বাবে মাটি এৰি দিবলৈকো সিহঁতৰ আপত্তি নাই।

গতিকে প্ৰায় ১৫ দিন ধৰি দিনে ৰাতি কষ্ট কৰি সি চাৰ্ভে কৰি, সম্পূৰ্ণ নক্সা-সমেত ৰিপোৰ্ট দাখিল কৰিলেহি।

ৰিপোৰ্ট পাই চুপাৰিটেণ্ডিং-ইঞ্জিনীয়াৰে তাক মাতি পঠিয়ালে। তেওঁ গজ্জি উঠিল।

: এইবোৰ ৰিপোৰ্ট দিবলৈ কোনে কৈছিল? মই কৈছিলোঁ মঠাউৰি ৰক্ষাৰ বাবে 'লুজ ব'ল্ডাৰ স্পাৰ' আৰু ৰিভেটমেণ্টৰ হিচাব কৰিবলৈ।

: নহয় চাৰ, মই গৈ চাৰ্ভে কৰি দেখিলোঁ, মঠাউৰিটোৰ সেইখিনি ঠাই ৰক্ষা কৰিবলৈ চাৰে চাৰি লাখ টকা খৰচ কৰাতকৈ

তিনি লাখ টকা খৰচ কৰি সেই ঠাইৰ পৰা আঁতৰাই নিয়াই বেচি যুক্তিসঙ্গত হ'ব। বহুতো টকা বাচি যাব।

পুনৰ গৰ্জি উঠিল চাহাব।

খৰচ কৰাবলৈ আহিছে! মোৰ চাকৰি বিশ বছৰ হ'ল। চাকৰিত **নোমোৱা** এবছৰ নোহোৱা ল'ৰাটোই আকৌ মোকেই শিকাবলৈ আহিছে?

যোৱা, মই যি কৈছোঁ তাকে কৰা গৈ। চাৰি লাখ পৰে ছয় লাখ পৰে, ব'ল্ডাৰ স্পাৰৰ এণ্টিমেট কৰা গৈ। নিজে এক্সপাৰ্ট হ'ব নালাগে। যি কৈছোঁ তাকে কৰা।

সি বুজি নাপালে ছয় লাখ টকা খৰচ পৰিলেও কিয় শিলৰ কামহে কৰিব লাগে।

প্ৰতিবাদ কৰিছিল সি।

চাহাবে শেষ বায় দিলে।

চাকৰি কৰিবৰ মন আছে যদি যি কৈছোঁ তাকে কৰা গৈ। মোৰ কথাৰ অন্তথা নহয়।

সি কি কৰিব ভাবি নাপালে। একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰক সুধি চালে। **তেওঁও একে কথা কৈ ক'লে।** লগতে ক'লে যে তাৰ **বাইজে মন্ত্ৰীলৈ আবেদন কৰিছে** আৰু সেই আবেদন পত্ৰত মন্ত্ৰীয়ে লেখি দিছে **সেই ঠাইত শিলৰ কাম কৰিব লাগে।**

আপুনি নতুন মানুহ। ডিপাৰ্টমেণ্টৰ তলা-নলা বুজি উঠা নাই। কিছুদিন পিচত সহজ হৈ যাব। বৰ চাহাবে যি কৈছে তাকে কৰক গৈ।

বহুতো কথা চিন্তা কৰিলে সি। শেহত সিদ্ধান্ত কৰিলে যে যি হ'ল হ'ল, চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰৰ নিৰ্দেশেই পালন কৰিব সি। কামখিনি ঠিকমতে কৰিলে হয়তো মঠাউৰিটো বন্ধা পৰি যাব।

দিলীপে গাওঁৰ মানুহবোৰক সুধিলেহি, তেওঁলোকে বাক পুৰণি মঠাউৰিটোকে বন্ধা কৰিবলৈ মন্ত্ৰীলৈ আবেদন কৰিছিল নেকি?

ইয়াৰ উত্তৰত মানুহবোৰে তাক জনালে যে দৰাচলতে সিহঁতে গাৱঁৰে ধনী হৰেশ্বৰ ঠিকাদাৰে লিখা কিবা এখন কাগজত চহী দিছে হয়, কিন্তু সেইখন কাগজত পুৰণি বা নতুন মঠাউৰিৰ কোনো উল্লেখ নাছিল। হৰেশ্বৰ ঠিকাদাৰে চহী দিবলৈ কৈছে গতিকে তেওঁলোকে চহী দিছে।

সি যি কি নহওক, কাম কৰাৰ বন্দোবস্ত হ'ল। কামটোৰ ঠিকা পালে প্ৰথম শ্ৰেণীৰ ঠিকাদাৰ ঝুমৰমল আগবঢ়াল। কাম আৰম্ভ হ'ল। ঠিকাদাৰে শিল আনি দ'মালেহি। দিলীপৰ চিন্তা বাঢ়িল। তাৰ প্ৰধান চিন্তা হল 'কামখিনি যাতে পূৰা ডিজাইনমতে হয়।

দিনেবাতি কাম চলিল। সি পিচে আচৰিত হ'ল এটা কথা লক্ষ্য কৰি। সি দেখিলে, সকলোৰে কামত কেৱল ফাঁকি দিয়াহে মতলব। সি আৰু দেখিলে যে ৰিভেটমেণ্ট নদীৰ বুকুৰ ফালৰ এপ্ৰন অংশত যিমানখিনি শিল দিব লাগে, ঠিকাদাৰে সিমানখিনি শিল দিয়া নাই। সি ঠিকাদাৰক আঙুলিয়াই দিলে কথাটো।

অতি বিনয়ী হৈ ঝুমৰমল আগবঢ়াল। তাক কলে 'যে সেই অংশটো পানীৰ তলতেই থাকিব, গতিকে কোনেও দেখা নাপায়। সেই বাবেই সেই অংশত কিছু শিল কমাই দিলে কোনেও ধৰিব নোৱাৰে। লগতে কিঞ্চিৎ গোবৰ কৰি ঝুমৰমলে ক'লে যে ডিপাৰ্টমেণ্টৰ তেওঁ এজন সুদক্ষ ঠিকাদাৰ। বিশেষকৈ শিলৰ কামত তেওঁ যথেষ্ট অভিজ্ঞ। বহুঠাইত তেওঁ এনেকুৱা কাম কৰি আহিছে। গতিকে তেওঁ জানে। চীফ-ইঞ্জিনীয়াৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সকলোৰে তেওঁক ভাল পায়। তেনেস্থলত চিন্তা কৰিবলৈ একো নাই।

দিলীপে ঠিকাদাৰক স্পষ্টভাৱে কৈ দিলে যে অইন ঠাইত য'ত যেনেকৈ কৰিছে তেওঁৰ মতে কৰিছে, ইয়াত তেওঁ দিলীপৰ মতে কৰিব লাগিব। পূৰা ডিজাইন জোখ মতে কাম কৰিবই লাগিব।

হেঃ হেঃ কৈ সম্পূৰ্ণ দাঁত কেইটা নিকটাই ঝুমৰমলে উত্তৰ দিলে : আপুনি একদম নতুন মানুহ। কথা চৰ আপুনি বুজি পোৱা নাই। টেণ্ডাৰ লোৱাৰ সময়তে আমি চাহাবক পোন্ধৰ হাজাৰ টকা দিছোঁ। এতিয়াতো আপোনালোক চৰকে আঠ-দহ হাজাৰকৈ দিবই লাগিব। হিচাব মতে, মানে পূৰ্বা জোখমতে কাম কৰিলে কেনেকৈ হ'ব? আপোনাচৰে দয়া কৰিলেহে আমিও আপোনালোকক অলপ সহায় কৰিব পাৰোঁ। আপুনি যি বকম কঢ়া-কচা কৰিছে, আমিহে সেই বকম কাম কৰিব নোৱাৰিম। ঠিক আছে, ঠিক আছে এই পাঁচ হাজাৰকে এতিয়া বাখকচোন পিচত আমাকো চাব, আমিও আপোনাক চাম।

দিলীপৰ মূৰটো আচন্দ্ৰাই কৰা যেন লাগিল। এৰা, সি সচাকৈয়ে একো বুজি পোৱা নাই। কি কৈছে এইবোৰ ঝুমৰমলে? তাৰ ভীষণ খং উঠিল। তাৰ অনুমান হ'ল, তাৰ যেন বিবেচনা শক্তি লোপ পাই আহিছে।

গোটেই কামটোত হিচাবমতে দহ হাজাৰ ঘন মিটাৰ শিল লাগে। দিলীপে জুখি দেখিলে যে মাত্ৰ সাত হাজাৰ ঘন মিটাৰহে শিল যোগান ধৰিছে ঝুমৰমলে। শিলো যিখিনি যোগান ধৰিছে সেইখিনি পূৰ্বা জোখৰ নহয়। ইপিনে স্পাৰ সাজোঁতে যত চাবে চাৰিফুটকৈ শিল গাঠিব লাগে, তাত আঠে ফুটকৈ মাথোঁ শিল গাঠিছে। দিলীপে সাৱধান কৰি দিয়া সত্ত্বেও তাৰ অনুপস্থিতিৰ সুযোগ লৈ ঠিকাদাৰে সেই ধৰণৰ নানা অনিয়মৰ কাম কৰি আছে।

উপায়ান্তৰ হৈ দিলীপে একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰ আৰু চুপাৰিণ্টেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰক ক'লেগৈ কথাটো। তেওঁলোকক মাতি নি দেখুৱালেও। তেওঁলোকে কাম চাই বিশেষ একো নিৰ্দেশ নিদিলে। কেৱল ছুই এটা গা এৰোৱা বিধৰ মন্তব্য দিলে। তেওঁলোকে জোৰ দিলে সোনকালে কামটো সম্পূৰ্ণ কৰাৰ ওপৰতহে।

শেহত দিলীপে ঝুমৰমলক লিখিতভাবে জনাই দিলে যে যিখিনি কাম ডিজাইন স্পেসীফিকেচন মতে হোৱা নাই, সেইখিনি নতুনকৈ কৰিব লাগিব। লগতে নিৰ্দেশ দিলে, শিলৰ সম্পূৰ্ণ পৰিমাণ যোগান ধৰিব লাগিব আৰু এইখিনি নকবালৈকে নতুনকৈ কাম কৰিবলৈ দিয়া ন'হব। তাৰ এই সিদ্ধান্তৰ কথা লিখিতভাবে ওপৰালা সকলকো জনালে।

প্ৰায় পোন্ধৰ দিনমান কাম বন্ধ থাকিল। ঝুমৰমলৰ কিন্তু গাকে লৰা নাই। তাৰ নিৰ্দেশ মতে কাম কৰাতো দূৰবে কথা, ঝুমৰমলে হৈ যোৱা কামখিনিৰ বাবে বাণিং বিলহে দাবী কৰিলে।

দিলীপে স্পষ্টভাবে জনালে যে সি নিকপায়, কামখিনি ঠিককৈ নকৰাকৈ সি বিল কৰি দিয়াৰ প্ৰশ্নই নুঠে।

তামোলৰ পিকেৰে বঙা পৰা দাঁত কেইটা নিকটাই ঝুমৰমলে দিলীপক ক'লে : আপুনি একদম কিছু নাজানে। ডিপাৰ্টমেন্টত এই বকম কাম কৰিলে নচলিব। আমি কত কোটি টকাৰ কাম কৰিলোঁ কিন্তু আপোনাৰ দৰে এইবকম নাজানি-ভুলুনি জুলুম কৰা ইঞ্জিনীয়াৰ লগ পোৱা নাই। এই চৰ বাদ দিয়ক। বৰ চাহাব সকলৰ লগত মোৰ চৰ হিচাব-নিকাচ কৰা হৈ আছে। আপুনি কোনো চিন্তা নকৰিব। কামটো এই বকমেই শেষ কৰিবলৈ দিয়ক। আপোনাক কোনেও একো নকয়। আৰু পূজা আহিছে। পূজাততো আপোনালোকৰ খৰচ হয় যথেষ্ট। পূজাৰ খৰচ কৰিবলৈ এই আঠ হাজাৰ টকা বাখি দিয়ক। কোনো ভয় কৰিব নালাগে। কালি একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰ চাহাবক কওঁতে তেওঁৱেই কৈছে আপোনাক কিছু টকা দি দিবলৈ। আমিহে জানোঁৱেই দৰ্ম্মহাৰ টকা কেইটাৰে আপোনাৰ চলাত কিমান কষ্ট হয়। আজি-কালিৰ দিনতনো সেই কেইটা টকাৰে কোনোৱাই চলিব পাৰেনে? আৰু যদি কম হৈছে বুলি ভাবিছে চাফ্ চাফ্ কৈ দিয়ক। আমাৰ আগত কোনো লাজ কৰিব নালাগে।

দিলীপে শুদ্ধ হৈ শুনি আছিল। দবাচলতে এই মুহূৰ্ত্তত সি কি কৰিব একো ভাবি ঠিৰ কৰিব পৰা নাছিল।

প্ৰায় ভাবলেশহীন মুখ এখনেৰে তাৰ কথা শুনি থকা দিলীপলৈ চাই বুমবমলে পুনৰ কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

সিদিনা চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰ চাহাবৰ নৈতেও আপোনাৰ কথা ওলাইছিল। তেওঁ কলে, সকলো ল'ৰা নতুনকৈ সোমাইছে, আপোনালোকে লাইনটো লগাই দিব।

আপুনি চাব কিছু চিন্তা নকৰিব। আমি আছোঁ। ঠিক আছে পূজাৰ খৰচ বুলি আৰু দুহাজাৰ বেচিকৈয়ে দিছোঁ। দহ হাজাৰকে লওক আৰু আমাৰ বানিং বিল একটা দি দিয়ক।

হেঃ হেঃ কৈ হাঁহি মাৰি টকাৰ বান্দিলাটো বুমবমলে টেবুলত থ'লে। বাখি থওক চাব, বাখি থওক।

এক অসহ ক্ৰোধত কঁপি উঠিল দিলীপ। চকু-মুখ তাৰ বঙা পৰিল। হিতাহিত জ্ঞান যেন সি হেৰুৱাই পেলালে। এই পণ্ডটোক স্পৰ্দ্ধা কেনেকৈ সহ কৰিব পাৰি?

চকীত বহাৰ পৰা ঠিয় হ'ল দিলীপ। অপৰিসীম ক্ৰোধত প্ৰায় বিচলিত হৈ কঁপা কঁপা মাতেৰে, বুমবমলক আঙুলিৰে ওলাই যাবলৈ নিৰ্দেশ দি চিঞৰি উঠিল সি।

উকাইতৰ দল, তহঁতে খালি আমাক। আমাৰ দেশখন শেষ কৰিলি। আধাও কাম কৰা নাই অথচ পূৰ্বা টকা লাগে তোক? টকাৰে মোক কি নিবলৈ আহিছ? জাননে তই যিদৰে কাম কৰিছ সেইদৰে হ'লে এই মঠাউৰিটো এই বছৰৰ প্ৰথম বানতেই খহি যাব আৰু বানপানীত গাওঁবাসীৰ দুৰ্দ্দশাৰ সীমা নাইকিয়া হ'ব? ফলত হ'ব কিটো? বাজহুৱা টকা পাঁচ লাখ পানীত উঠি যাব। কেবল তই ধনী হবি আৰু নীচ স্বাৰ্থপৰ এই চাহাব সকল ধনী হব। তহঁতেই হ'লি দেশৰ, সমাজৰ একনম্বৰ শত্ৰু। ওলাই যা মোৰ ঘৰৰ পৰা।

টকাৰ বান্দিলাটো বুমবমলৰ গালৈ দলিয়াই দি চোঁচা মাৰি গ'ল দিলীপে। সি যেন হিতাহিত জ্ঞানশূন্য হৈ পৰিছে।

টকাখিনি মাটিৰপৰা বুটলি লৈ কথা বেগতিক দেখি বুমবমল যাবলৈ ওলাল। যোৱাৰ সময়ত বুমবমলে দিলীপক শুনাই থৈ গল।

ঠিক আছে, আপুনিও কাৰ লগত খেলা কৰিছে জানা নাই। বুমবমল আগবঢ়োৱাৰ এক কথাত চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰ, একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰ পৰ্য্যন্ত উঠা-বহা কৰে। আপোনাৰ নিচিনা সামান্য এজন এচিষ্টেণ্ট ইঞ্জিনীয়াৰক বুমবমলে খোবাই কেয়াৰ কৰে। আপুনিও চিনি পোৱা নাই মোক। আপোনাৰ নিচিনা দেশৰ লেক্চাৰ মৰা মানুহ বহুতো দেখিছোঁ। আমিও চাই লম।

দিলীপে কাম কৰা ল'ৰাটোক মাতিলে। বুমবমল ওলাই গুচি গ'ল।

সেইদিনা গোটেই দিনটো দিলীপৰ ভাল নালাগিল। সি একো এটা নিশ্চিতভাৱে সিদ্ধান্ত কৰিব নোৱাৰিলে। পিচদিনা সি চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰক লগ ধৰাৰ কথা চিন্তা কৰিলে। সি থিৰ কৰিলে তেওঁক লগ ধৰি সকলো কথা কব লাগিব। এই পৰিস্থিতিত কি কৰিব লাগে সুধিব সি।

ইপিনে কাম বন্ধ হৈ থকাও বহুদিনেই হ'ল। তাৰ চিন্তা হৈছে বাৰিষালৈ সময় আছে মাত্ৰ দুমাহ। তাৰ আগেয়ে কাম সম্পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰিলে বানপানীত গাওঁবাসীক বন্ধা কৰিব পৰা নাযাব। তদুপৰি কামখিনি এই আধাকৰা অৱস্থাতে বানপানী আহিব লাগিলে গোটেইখিনিয়ে উঠি যাব।

চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰ আৰু একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰক লগ ধৰি সকলো কথা বুজাই কৈ তেওঁলোকৰ উপদেশমতেই কাম কৰাটো থিৰ কৰিলে।

একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰে তাৰ গোটেইখিনি কথা শুনাৰ পিচত ভেঁকাহি মাৰি উঠিল।

কাম কৰাৰ ইচ্ছা নাই নেকি আপোনাৰ? কিয় নিজৰ খুচীমতে যিহকে-তিহকে কৰি আছে? এমাহৰ ভিতৰত সম্পূৰ্ণ কৰিবলগীয়া কামটো আজি ডেৰ মাহেও আধাই হোৱা নাই। বুমবমলে মোক সকলো কথাই কৈছে। ঠিকাদাৰৰ লগত অলপ মিলি-জুলি কাম নকৰিলে কেতিয়াও কাম নহয়। আপুনি এতিয়ালৈ সকলোকে কেবল ডিফাই কৰি আহিছে। এচ-ডি-ওৰ কথা নুশুনো, চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰৰ কথা নুশুনো। মোৰো কথা নুশুনো।

দিলীপ হতভম্ব হৈ ব'ল। দোষটো তাৰ গাতহে পৰিলগৈ এতিয়া? ঠিকাদাৰৰ লগত মিলিজুলি কাম কৰাৰ অৰ্থ কি বাক? তাৰ অৰ্থ সাত হাজাৰ ঘন মিটাৰ শিলক দহ হাজাৰ ঘন মিটাৰ বুলি জোখ লৈ বিল তৈয়াৰ কৰি দিয়াই নেকি? অথচ এক ঘন মিটাৰ শিলৰ টেণ্ডাৰত গৃহিত মূল্য হল বিয়াল্লিশ টকাকৈ। তাৰ মানে? তাৰ মানে একলাখ চাব্বিশ হাজাৰ টকাৰ এনেয়ে বিল তৈয়াৰ কৰিব লাগিব সি?

ততুপৰি ডিজাইনমতে ডেৰ মিটাৰ ডাঠকৈ এপ্ৰনত শিল পাৰি দিয়াৰ ঠাইত এক মিটাৰৰো কমকৈ দিয়া শিলকে শুদ্ধ বুলি ল'ব লাগিব? ইমান অন্ধ কৰি, ডিজাইন কৰি সেইবোৰ জোখ উলিওৱাৰ তেনেহলে অৰ্থই হল কি বাক?

সি হেনো সকলোকে ডিফাই কৰিছে। কিহত ডিফাই কৰা হ'ল তাৰ? এচ-ডি-ও কো সি সুধিছিল। বুঢ়া, পেটুৱা এচ-ডি-ও যো সেই একে কথাকে ক'লে। হঠাতে এক আচৰিত খং উঠিল তাৰ।

ইহঁতবোৰ চব তাৰমানে বুমবমলৰ ক্ৰীতদাস নেকি? কেইটামান টকাৰ বিনিময়ত ইহঁতে সমস্ত বিক্ৰি কৰিব পাৰে? এইহেন দেখ দেখ এটা অগ্ৰায়ৰ ক্ষেত্ৰতো ইহঁতে আকৌ মিলিজুলি কাম কৰাৰ কথাকেই কয়? সি গুমৰি উঠিল ভিতৰি ভিতৰি।

ফুটাই একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰক প্ৰশ্ন কৰিলে : আপোনালোক সকলোৱে, চাব, ঠিকাদাৰৰ সৈতে কি মিলিজুলি কাম কৰাৰ কথা কৈছে মই বুজি পোৱা নাই। মোক, চাব, স্পষ্ট ভাষাত এটা কথা কৈ দিয়ক, মই কৰিব লাগে কি? বুমবমলে তিনিহাজাৰ ঘন মিটাৰ শিলৰ যোগান নধৰা সত্ত্বেও মই তাক প্ৰতি ঘন মিটাৰত বিয়াল্লিশ টকা হাৰত মুঠ এক লাখ ছাব্বিশ হাজাৰ টকাৰ বিল বনাই দিব লাগিব নেকি?

দ্বিতীয়তে মইতো চাব, আপোনালোকক লিখিতভাবেই জনাইছোঁ আৰু আপোনালোকে নিজে দেখিছেই যে প্ৰপাৰ স্পেচীফিকেচন মতে কাম ঠিকাদাৰে কৰা নাই। তেনেকৈ কৰিবলৈ হ'লে বছৰৰ প্ৰথমটো বানতেই মঠাউৰিব দশা কি হয় কোনো নিশ্চয়তা নাই। গতিকে মোক এতিয়া স্পষ্টভাবে কওক চাব, মই কি কৰিব লাগে।

‘কি কৰিব লাগে, কি কৰিব লাগে’—পেঘেনিয়াই থাকিবলৈ আহিছে! গৰজি উঠিল একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰ।

চাকৰিত সোমোৱা এবছৰ নৌ-হওঁতেই একেবাৰে এক্সপাৰ্ট ওলাবলৈ আহিছে। জানেনে, মোৰ আজি দহ বছৰ চাকৰি হ'ল। এই দহ বছৰত মই কিমান ডাঙৰ ডাঙৰ কাম কৰি আহিলোঁ; বাজগড় চহৰৰ গৰাখহনীয়া প্ৰতিবোধৰ কামত ৩৪ কোটি টকাৰ কাম কৰিলোঁ। গোটেই ডিপাৰ্টমেণ্টত মোক সকলোৱে ইবোচন এক্সপাৰ্ট বুলিয়ে গণ্য কৰে, তেনেস্থলত সিদিনাৰ লৰা হৈ আপুনি আহিছে মোৰ ওপৰত কথা ক'বলৈ?

যাওক, বৰ জনাটো ওলাবলৈ নাহিব। কাম সম্পূৰ্ণ কৰকগৈ। আই ওৱাণ্ট ডি ওৱাৰ্ক কম্প্লিটেড উইডিন ফিফটিন ডেজ। মই একো কথা নুশুনো।

খং, অপমান আৰু ক্ষোভত দিলীপৰ চিন্তা শক্তি লোপ পালে। সি একো ভাবিব নোৱাৰা হ'ল। সি এবাৰ চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰকো

লগ ধৰি একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰ, ঝুমবমল সকলোৰে কথা ক'বলৈ ঠিৰ কৰিলে।

ভুগুণ ছফ্ৰাবেৰে চুপাৰিণ্টেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰ চাহাবে গৰজি উঠিল।

এইদৰে কাম কৰিবলৈ আহিছা? হোপলেচ ক'বাব! বেচি কথা ক'বলৈ নাহিবা। যোৱা, ঝুমবমলৰ বাণিং বিলখন দুদিনৰ ভিতৰত চাবমিট কৰাগৈ। আৰু শুনা, যদি চাকৰি কৰিবৰ মন আছে, এইদৰে সৰু সৰু কথাত ঠিকাদাৰৰ সৈতে লাগি নাথাকিবা। তেনে কৰি থাকিলে একো কাম নহয়। তোমাৰ কাম-কাজত মই ভীষণ বেয়া পাইছোঁ। ট্ৰাই টু ইম্প্ৰোভ ইণ্ডাৰচেল্ফ। তোমাৰ বিৰুদ্ধে একজিকিউটিভ ইঞ্জিনীয়াৰ, এচ-ডি-ও সকলোৱে কম্প্লেইন কৰিছে। তদুপৰি সেই ঠাইৰ বাইজেও অভিযোগ কৰিছে।

স্তুতিত হৈ গ'ল দিলীপ। তাৰ চিঞৰি ক'বৰ মন গ'ল: ইতৰ, নীচ জাত! তহঁতেইতো খালি দেশখন। তহঁতবোৰেই হ'লি দেশৰ শত্ৰু। এইদৰে লাখ লাখ টকা দেশৰ নামত, বাইজৰ নামত খৰচ কৰি তহঁতে নিজ স্বার্থ পূৰণ কৰিছ। আশীজন খাব নেপোৱা লোকৰ দেশত তহঁতে গাড়ী-ঘৰেৰে বজা-মহাবজাৰ দৰে বাস কৰিছ। দৰিদ্ৰ জনসাধাৰণৰ এইদৰেই বক্তৃতা শোষণ কৰিছ আৰু বক্তবীজৰ দৰে তহঁতৰ বংশ বৃদ্ধি কৰিছ। জাননে, এইদৰে কাম কৰিলে এই বছৰৰ বানতে সেই মঠাউৰি ভাঙি যাব। মানুহ, গৰু-ম'হ উটি যাব। মানুহৰ দুখ-দুৰ্দশা দেখিও তহঁতৰ স্বভাৱ হ'ল এয়া। তহঁত মানুহ নহয়, তহঁত হৃদয়হীন পশু।

মুখেৰে কিন্তু তাৰ একো কথাই নোলাল। এক দুৰ্দম্য ক্ৰোধত সি কুণ্ঠিত হৈ পৰিল মাথোঁ। ভালকৈ দুআষাৰ শুনাই চাকৰি ইস্তফা দি দিব নেকি?

সুস্থিৰভাবে বিবেচনা কৰি সি দেখিলে যে মুহূৰ্ত্তৰ আবেগত চাকৰি ইস্তফা দি এজন লোকক দুআষাৰ শুনোৱাৰ পৰা একো লাভ

নহয়। এই চেলেক্স সি অইন ধৰণেহে গ্ৰহণ কৰা উচিত। বুজনি দিলে নিজকে।

ধৈৰ্য্য ধৰা দিলীপ। ভালকৈ চিন্তা কৰি চোৱাচোন। অইনৰ সৈতেও আলোচনা কৰি চোৱা। মুহূৰ্ত্তৰ ক্ৰোধত বা অভিমানত একো সিদ্ধান্ত লোৱাৰ চেষ্টা কৰা সমিচীন নহয়। তোমাৰ সমুখত এক বিৰাট প্ৰত্যাহ্বান। তুমি এই সময়ত সুস্থিৰভাবে কাম কৰাটোহে সমিচীন হব।

নিজকে প্ৰবোধ দিব খুজিলে দিলীপে। কামলৈ উভতি আহিও সি কাম আৰম্ভ কৰাৰ কথা চিন্তা কৰিব নোৱাৰিলে। কামটো তাৰবাবে এক দুঃস্বপ্ন যেন হ'ল। কামটো আধৰুৱা হৈ থাকিল। ইপিনে বাৰিষালৈ বেচি দিন নাই। তাৰ চকুত ভাঁহি উঠিল সেই দৃশ্য।

গৰাখহনীয়া প্ৰতিবোধৰ কাম অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰোৱা বাবে বানত মঠাউৰি সম্পূৰ্ণ চিগি গৈছে। প্ৰচণ্ড গতিত হোঁ হোঁ কৈ বলীয়া নয়নজুৰিৰ পানী বাগৰি গৈছে। এফালৰপৰা ধুই নিছে খেতি পথাৰ, গাওঁ-ভুঁই। প্ৰায় পাঁচ হাজাৰ মানুহ গৃহহীন হৈ পৰিছে। গৰু-গাই উটি গৈছে। মঠাউৰিত অসংখ্য লোকে আশ্ৰয় লৈছেহি। নৈৰ পানীত অসংখ্য মৃতদেহ উটি গৈছে। ক্ষুধাৰ্ত্ত শিশুৱে আৰাও তুলিছে। মঠাউৰিৰ ওপৰতে মানুহবোৰে গৰু-ছাগলীৰ সৈতে একেলগে বাস কৰিছে।

ঝুমবমল ঠিকাদাৰে মানুহবোৰক বুজাইছে, আচলতে দিলীপৰ বাবেহে মঠাউৰি চিগিল। সিহে ঠিকাদাৰক নানা জুলুম দি কাম সম্পূৰ্ণ কৰিব নিদিলে। গতিকে চব দোষ দিলীপৰ।

মানুহবোৰ ক্ৰুদ্ধ হৈ পৰিছে। দিলীপক খেদি আহিছে। দিলীপে চিঞৰি উঠিছে: মই নহওঁ। মোৰ দোষ নাই। মই আন্তৰিকতাৰে কাম কৰিব খুজিছিলোঁ কিন্তু সিহঁতে লগ হৈ মোক কাম কৰিব নিদিলে। আৰু সিহঁতৰ মতে কাম কৰাহেঁতেনো একেই দশা হ'লহেঁতেন।

সি অস্থিৰ হৈ পৰিল। বুঢ়া, পেটুৱা এচ-ডি-ও আৰু ঝুমৰমলৰ কথা মনত পাৰিল তাৰ। খেক্ খেককৈ হাঁহি এচ-ডি-ওই ক'লেঃ একো ভয় কৰিবলগীয়া নাই যাওক। চৰে জানেই। কোনেও পিচত ধৰিব নোৱাৰে। মাত্ৰ দুমাহহে আছে। পানী আহিবই আৰু পানী আহিলেই সকলো চিন্তা শেষ। কোনে আৰু পানীৰ তলত আগৰ জোখ পৰীক্ষা কৰিব পাৰিব? চিন্তা নকৰিব, উঠি যাবই। আৰু প্ৰকৃততে সেই কাৰণেহে ছবমূৰকৈ এই বছৰে এইটো কাম কৰিছে। অহা বছৰলৈ ইয়াতে অলপ এটা মঠাউৰি সজাব কথা আছেই।

সি বোধকৰো বলীয়া হৈ যাব। কাৰপৰা উপদেশ বিচাৰিব সি?

চুপাৰিটেণ্ডিং ইঞ্জিনীয়াৰক লগ ধৰি অহাৰ সাতদিন পিচতে দিলীপে তেওঁৰপৰা এখন কটা চৰকাৰী চিঠি পালে। চিঠিখন হ'ল এইঃ

তোমাক এক দায়িত্বপূৰ্ণ কামৰ ভাৰ দিয়া হৈছিল। কিন্তু সেই দায়িত্ব পালনত তোমাৰ চূড়ান্ত গাফিলতিৰ প্ৰমাণ পোৱা হৈছে। এমাহৰ ভিতৰত সম্পূৰ্ণ কৰিবলগীয়া কাম তুমি আজি দুমাহে আধাও কৰিব পৰা নাই। তুমি কামত অযোগ্য বুলি প্ৰমাণিত হৈছা। তত্পৰে তুমি ওপৰৰ বিষয়া সকলৰ নিৰ্দেশো অমান্য কৰিছা।

এই আটাইবোৰ কথা তোমাৰ যথেষ্ট গুৰুত্ব সহকাৰে লোৱা হৈছে। গতিকে তোমাৰ ওপৰত কিয় অনুশাসনমূলক ব্যৱস্থা লোৱা নহ'ব, তিনি দিনৰ ভিতৰত কৈফিয়ৎ দিয়া।

এই পৰিণতিৰ বাবে দবাচলতে মনে মনে সি প্ৰস্তুত আছিল। ইয়াতকৈ বেলেগ কিয়েবা পাব পাৰে সি?

কৈফিয়ৎ সি লিখিবলৈ নাপালেই। দুদিন পিচতেই সি আকৌ এটা আদেশ পালে। জনসেৱাৰ স্বার্থত তাক সেই কামৰপৰা বদলি কৰি, মূল কাৰ্যালয়ৰ কাৰিকৰী শাখালৈ বদলি কৰা হৈছে। তাৰ ঠাইত মহবিৰপৰা প্ৰমোচন পাই হোৱা দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ এজন ওভাৰ-

চিয়াৰক সেই কামৰ দায়িত্বত দিয়া হৈছে। সি যেন তৎপৰত্বে কাৰ্য্যভাৰ ওভাৰচিয়াৰজনক গটাই দিয়ে।

ইতিমধ্যেই সি অতীৰ্ণ হৈ পৰিছিল আৰু এই আদেশৰ বাবেও সি প্ৰস্তুত আছিলেই। গতিকে পিচদিনাই তাতকৈ বহুগুণে 'দক্ষ' দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ অ'ভাৰচিয়াৰ জনক কামৰ দায়িত্ব গটাই দি সি গুচি আহিল পুনৰ অফিচলৈ। সি পুনৰ হৈ পৰিল কাৰিকৰী ডিগ্ৰীধাৰী এজন কেবাণী। ফাইল চোৱা কেবাণী। এয়েইতো ডিপাৰ্টমেণ্টৰ চিৰাচৰিত নীতি। 'দক্ষ' লোকক ফিল্ড ওৱাৰ্কত দিয়া আৰু তাৰদৰে 'অযোগ্য' লোকক অফিচত কেবাণী কৰি দিয়া। ইয়াত ক'বলৈ একো নাই।

সেই ঠাইৰপৰা বদলি হৈ আহিলেও সি কিন্তু কামটোৰ বিষয়ে খবৰ লৈ থাকিল। পিচে সচা, তাৰ ঠাইত যোৱা অ'ভাৰচিয়াৰজন সঁচাকৈয়ে সুদক্ষ। তেওঁ গৈ এমাহৰ ভিতৰতে কাম সম্পূৰ্ণ কৰি পেলালে। ঠিকাদাৰেও ঠিকমতে বিলৰ পইচা পালে। ঠিকাদাৰ, ওপৰৰ বিষয়া সকল, মহবি, কেবাণী সকলো সন্তুষ্ট হ'ল।

সি কৰা মূল এণ্ডিমেণ্টতকৈ প্ৰকৃত কামৰ খৰচ প্ৰায় একলাখ টকা বাঢ়িল। তাৰমানে গোটেই কামখিনিত মুঠ খৰচ পৰিল প্ৰায় চাৰে পাঁচ লাখ টকা। পুনৰ ৰিভাইজ্‌ড এণ্ডিমেণ্ট তৈয়াৰ কৰা হল।

ঝুমৰমল আগবৰলাই অফিচত তাৰ কাণত পৰাকৈ অইনৰ আগত কোৱা শুনিলে সি। ঝুমৰমল আগবৰালাৰ লগত খেলা কৰি কাৰো নিস্তাৰ নাই।

সতীৰ্থসকলেও তাক কিবা যেন এক পুতৌৰ চকুৰে চাবলৈ ধৰিলে। যেন সি কিবা এক গুৰুতৰ অপৰাধত ধৰা পৰা আচামী। সি আচৰিত হ'ল, অথচ এই সকল সতীৰ্থয়েচোন তাক উৎসাহ দিছিল। ওপৰৱালাৰ বহতীয়া হৈ থাকিলে নহয়, কিবা এটা কৰা দৰ্কাৰ।

সি যেন একোকে বুজি পোৱা নাই।

বুজি সি পাবলগীয়া নহ'ল।

ইতিমধ্যে বাৰিষা আহিল। এক চিৰাচৰিত বীতিত বছৰৰ বানপানী আহিল। এটা অতি সাধাৰণ ঘটনাৰ দৰেই নয়নজুৰি মদীৰ সেই গৰাখহনীয়া বোধৰ কাম সম্পূৰ্ণ উটি গ'ল। মঠাউৰি চিগি বাইজৰ দুৰ্দশাৰ সীমা নাইকিয়া হ'ল। কুৰিজনৰ মৃত্যু হ'ল। দুশৰো অধিক গৰু-গাই উটি গ'ল। খেতি পথাৰ বিধ্বস্ত হ'ল। বাইজৰ মাজত দুৰ্ভিক্ষই দেখা দিলে।

পুনৰ সেই ঠাইত চলিল সাময়িকভাবে বানবিধ্বস্ত অংশ মেৰামতিৰ কাম। হিচাবত হেজাৰ হেজাৰ চিমেণ্টৰ বস্তা ব্যবহাৰ হ'ল; হেজাৰ হেজাৰ গছৰ ডাল-পাত পেলোৱা হ'ল। হেজাৰ হেজাৰ টকাৰ বিল হ'ল।

এদিন স্বাভাৱিকভাবেই পানী শুকাল। সকলো আগবদৰেই হ'ল। আকৌ সকলো নিৰ্বিকাবভাৱে ব'ল। বানপানী শুকোৱাৰ কিছুদিন পিচত সেই 'সুদক্ষ' অ'ভাৱচীয়াবজনে এখন নতুন এম্বেছেদৰ কিনিলে। অগ্ৰাণ্ত বিষয়াবৰ্গৰ কোনোৱাই চহৰত মাটি কিনিলে, কোনোবাই হয়তো ঘৰ তিনিমহলাটো সম্পূৰ্ণ কৰিলে। সকলো আগবদৰেই থাকিল।

মাথোঁ সেই গাওঁৱাসী অধিক দৰিদ্ৰ হ'ল। বছৰত ভেঁটি-মাটি উচ্ছেদ হ'ল। এক চিৰাচৰিত কাহিনী যেন। সেই লৈ কাৰো দুৰ্ভাবনা নাই। কাৰো চিন্তা নাই।

কিন্তু অস্থিৰ হ'ল দিলীপ। এক দুৰ্ব্বিসহ অস্থিৰতাত সি চটফট কৰিবলৈ ধৰিলে। এনেকৈয়ে তাৰমানে চলি থাকিব নেকি? এইদৰে দেশ এখন চলি আছে? এইদৰে দেশ এখন চলিব? ই হ'ব নোৱাৰে। This simply can't happen. কিবা এটা কৰিবই লাগিব।

সি যেন অতিস্থ হৈ পৰিল। সি বোধকৰো বলীয়া হৈ যাব। কিন্তু কিয়ইবা কৰিব সি?

ঘটনাটো যদিও সাধাৰণ আৰু প্রচলিত, তথাপি দিলীপে সহজভাবে ল'ব নোৱাৰিলে। সি তাৰ সতীৰ্থসকলৰ সৈতে এই বিষয়ে আলোচনা কৰি কিবা এটা কৰাৰ কথা চিন্তা কৰিলে। বহুতৰে সৈতে আলোচনাও কৰিলে। ইয়াৰ পৰা বিশেষ একো কাৰ্য্যকৰী ব্যৱস্থা লোৱাৰ কথা চিন্তা কৰিব নোৱাৰিলে।

লাহে লাহে সি এটা আচৰিত কথা লক্ষ্য কৰিলে। সি গম পালে, যি সতীৰ্থসকলে বাগাড়ম্বৰে তাক সমৰ্থন জনাইছিল, যাৰ ভাৰসা পাই সি উৎফুল্ল হৈ পৰিছিল, সি তাৰ উদ্দেশ্য সফল হোৱাৰ স্বপ্ন দেখিছিল, সেই সতীৰ্থসকলে ক্ৰমে ক্ৰমে তাক এৰাই ফুৰিবলৈ ধৰিছে।

সি স্তব্ধ হৈ বৈ গ'ল সেইদিনা, যিদিনা সি গম পালে যে ইতিমধ্যে তাক লৈ যথেষ্ট মুখবোচক কথা ওলাইছে সকলোৰে মাজত। তাৰ সেই উৎসাহী সতীৰ্থ সকলেই পৰম উৎসাহেৰে এইবাৰ লাগি পৰিছে তাৰ কথা কৈ সবস আড্ডা জমাই তোলাত।

: এইখন বিলাত বুলি ভাবি আছেহে এতিয়াও। বুইচা, ভাৰতবৰ্ষখন একেবাৰে বিলাত ব'নাও বুলিহে লাগিছে দিলীপে। বিলাত বনাইহে এৰিব দেই।

: লেক্সাৰ দিবৰ ঠাই নাপাই গুচি আহিল নিজৰ ঘৰলৈ। শুনিছিলোঁ হাইড পাৰ্কত হেনো কাঠৰ বাকচৰ ওপৰত উঠি সদায় গধূলি বক্তৃতা চৰ্চা কৰাৰ সুযোগ আছে। তেনে সুযোগ এৰি থৈনো কিয় গুচি আহিলহে।

: এক নম্বৰ ব'ৰ। এক নম্বৰ একচেণ্টিক। কেবল লেক্সাৰ মাৰে। কামত হ'ল সেইটো। ফিল্ড ওৱাৰ্কত তিনিমাহ তিস্থিৰ নোৱাৰিলে। গোস্বামী চাহাবে ঠিকমতে শিকনি দিছে নহয়। তথাপিও শিক্ষা পোৱা নাই।

: গোস্বামী চাহাবৰ ওপৰতো আকৌ এক্সপাৰ্ট হ'বলৈ আহে। বিলাতি জ্ঞান জাহিৰ কৰিবলৈ আহিছে, বুইচা।

: আমি ভাবিছিলো গোস্থামী চাহাবৰ থৈলা পাই ঠিক হৈ যাব।
পিচে নাইহে, আকৌ আবন্ত কৰিছে লেজাৰ।

: ব'ম দিবৰ ঠাই নাপালে আক। তাত হেনো ফাৰ্মাৰ মালিকৰ
বিৰাট প্ৰিয়পাত্ৰ আছিল; ছহেজাৰ টকা পাইছিল আবন্তনীতে।
এতিয়ালৈ থকা হ'লে হেনো চাৰি হাজাৰ মান টকা পালেহেঁতেন।
আবে, ইমানেই যদি তোমাৰ কদৰ, তাৰ পৰানো কিয় গুচি আহিলাহে?
আচল কথা, তাৰপৰাও খেদা খালে, বুইচা।

: বৰ দেশৰ কথা কয়, আদৰ্শৰ কথা কয়। কিযে দেশ উদ্ধাৰকৰ্ত্তা
ওলাইছে! কোনোবাদিনা মন্ত্ৰী হ'বলৈ নগলেহে হয়।

সতীৰ্থ, বন্ধু-বান্ধবৰ মাজত এইদৰে দিলীপ বেচ হাঁহি-কৌতুকৰ
খোবাক হৈ পৰিছে।

প্ৰথমে কিছু আঘাট পালেও পাচলৈ এইবোৰ মন্তব্য সি হজম
কৰি পেলাইছিল স্বাভাবিক বুলি। কিন্তু অধিক স্তম্ভিত হ'ল
সেইদিনাহে, যিদিনা সি গম পালে যে কথাৰ ফুলজাৰিৰে তাক প্ৰেৰণা
যোগোৱা সেই সতীৰ্থসকলে ইয়াৰ ভিতৰতে সেই বেছ বচনাৰ কাৰ্য্যত
তৎপৰ হৈ লাগি পৰিছে। সি দেখিলে সিহঁত আটাইবোৰ ভিতৰি
ভিতৰি সেই পাপ-চক্ৰৰ মাজত অতি নিবিড়ভাৱে সোমাই পৰিছে।
বাহিৰত কথাৰ ফুলজাৰিৰ সেয়া এক মুখাহে সিহঁতৰ।

সি গম পালে কথাৰ ফুলজাৰিৰে তাক প্ৰেৰণা যোগোৱা সতীৰ্থ,
বন্ধুবৰ্গই মিলিজুলি ইতিমধ্যে গাড়ী-ঘৰৰ স্বপ্নত বিভোৰ। কোনে
ক'ত কিমান টকা ঘটাৰ চাল্ পায়ে সেই চিন্তাত সিহঁত অস্থিৰ।

সি দাক্ষিণ আঘাট পালে এইবাৰ। সিহঁত প্ৰবঞ্চক। সিহঁত
বিশ্বাসঘাটক। সিহঁত যিয়েই নহওক, সি যে প্ৰবঞ্চিত হ'ল। হি
ইজ ডেচ্পাৰেটলী চিটেড্।

এক গভীৰ আত্ম-গ্ৰানিয়ে তাক যেন গিলি পেলালে। বাবে
বাৰে ধিকাৰ দিলে নিজকে সি। মানুহ চিনি পাবলৈ বহুতো বাকী

আছে, দিলীপ। তুমি পৃথিৱীৰ বহু দেশ, বহু নগৰ-চহৰ দেখিব
পাবা; তুমি লগ পাব পাবা নানা দেশৰ নানা জাতিৰ বহু বহু লোক,
কিন্তু তোমাৰ নিজৰ জলবায়ুৰে পুষ্ট নিজৰ সহপাঠী-সতীৰ্থ কেইজনৰ
ওচৰতেই বেয়াকৈ প্ৰবঞ্চিত হ'লা।

ধিক, তোমাক দিলীপ। তুমি তোমাৰ সতীৰ্থ কেইজনৰ উদ্দেশ্যৰ
কথাই গম নাপালা। তুমি সচাকৈয়ে বুৰ্বৰক। তোমাৰ দ্বাৰা একো
কাম নহ'ব।

সম্পূৰ্ণ স্তব্ধ হৈ গ'ল দিলীপ। নিশ্চুপ হৈ গ'ল সি। ছটা
বছৰৰ ভিতৰতে সি উপলব্ধি কৰিলে, সি হাবিছে। বেয়াকৈ হাবি
গৈছে সি।

মিচেচ বৰাট'চনলৈ চিঠি তাৰ দিয়া হোৱা নাই। সেই বিদেশিনী
মহিলাই কেবাখনো চিঠি দিছিল তালৈ। প্ৰত্যেকখন চিঠিতে সেই
একেটাই প্ৰশ্ন। কি কৰিছা তুমি, দিলীপ? তোমাৰ উদ্দেশ্যত কেনে
ধৰণে আগবাঢ়িছা তুমি? কিবাকিবি কৰিছানে নাই? নে দেশলৈ গৈ
সকলো পাহৰিয়ে গ'লা?

পুনঃ পুনঃ সেই একেটা বিব্ৰতকাৰী প্ৰশ্ন বিদেশিনী মহিলাৰ।
সি উত্তৰ দিব পৰা নাই। কি বুলি উত্তৰ দিব সি? সেই মহিলাৰ
আন্তৰিক্যত কণমানো সন্দেহ নাই তাৰ। সি নিজকে যেন বিপন্ন
অনুভৱ কৰিছে।

কি বুলি জনাব সি, যে তাৰ উদ্দেশ্যত আগবঢ়া দূৰৰে কথা,
ইতিমধ্যে মামৰে খোৱা বৃহৎ শাসন যন্ত্ৰৰ সি হৈ পাৰিছে মাথোঁ। এটা
অতি প্ৰয়োজনহীন অংশ বিশেষ। স্পেয়াৰ পাৰ্ট। বৃহৎ শাসন-যন্ত্ৰৰ
সি যেনিবা এটি ক্ষুদ্ৰাতিক্ষুদ্ৰ গঁজাল, যাৰ কামৰ বিশেষ প্ৰয়োজনীয়তা
নাই। এক নিষ্ক্ৰিয় ভূমিকা তাৰ।

বিদেশত আহৰণ কৰা বিশেষ কাৰিকৰী জ্ঞানৰো কোনো মূল্য
নাই। কাৰণ, সেই জ্ঞানৰ প্ৰতি কাৰো ক্ৰম্পে নাই। সাধাৰণ

লোকৰ সমুখত প্ৰত্যেকেই কাৰিকৰী জ্ঞানৰ একোখন জাহাজ। প্ৰকৃততে কাম কৰে বুমবমল হৈতে আৰু কাৰিকৰী-জ্ঞান-বহিত মহৰি, অৰ্দ্ধ শিক্ষিত দ্বিতীয়, তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ওভাৰচিয়াৰে। ওপৰৱালা সকলেও পচন্দ কৰে এই সকল লোকক। তেওঁলোকৰ মতে দক্ষতাসম্পন্ন লোক হ'ল সিহঁতবোৰহে। আনহাতে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জ্ঞান লৈ, বিদেশত লৈ অহা কাৰিকৰী জ্ঞানেৰেও দিলীপ হৈছে একো একোজন মাথোঁ। কাৰিকৰী কেবাগী। কলেজ-বিশ্ববিদ্যালয়ত লাভ কৰা তাত্ত্বিক দিশৰ কাৰিকৰী জ্ঞান কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰি চাবলৈ সিহঁতে সুযোগ নাপায়। যৌবনৰ সকলো উত্তম সিহঁতৰ নিঃশেষ হয় প্ৰায়। সিহঁত ফাইলৰ মাজত হেৰাই যায়।

এইবোৰ কথানো কেনেকৈ জনায় সি? মিচেচ বৰাৰ্টচনক কেনেকৈ জনায় সি যে প্ৰতিভা আৰু জ্ঞানৰ মৰিশালী এইখন ঠাই? কেনেকৈ জনায় সি, যে ইতিমধ্যে সি নিজেও এটা যন্ত্ৰ হৈ পৰিছে? ফাইল খোলা এটি যন্ত্ৰ; ওপৰৱালাৰ আজ্ঞাবহ এটি যন্ত্ৰ। কেনেকৈ জনায় সি যে মুষ্টিমেয় কেইজনমান স্বাৰ্থান্বিত লোকৰ তথাকথিত দক্ষ প্ৰশাসন আৰু ৰাজনীতিৰ কবলত তাৰ নিজ সত্ত্বাৰ ইতিমধ্যেই বিলুপ্তি ঘটিছে?

কেনেকৈ জনায় সি যে ইয়াত মন্ত্ৰী, ৰাজনীতিবিদ, কাৰিকৰী লোক, প্ৰশাসক সকলোৱেই চিৰাচৰিত এক পাপ-চক্ৰৰ আজ্ঞাবহ। সেই পাপ-চক্ৰ ভঙ্গ কৰাৰ সাহসতো কাৰো নায়েই, বৰং নিজৰ ব্যক্তিগত স্বাৰ্থসিদ্ধিৰ বাবে সেই পাপ-চক্ৰত নিসংকোচে সকলোৱে মিলি পৰে। কোনো ব্যতিক্ৰম নাই। ব্যতিক্ৰম হৈ লাভ নাই।

কেনেকৈ জনায় সি যে, যি সুসংহত আন্দোলনৰ স্বপ্ন দেখিছিল সি, যি এক পেচিভ বেজিষ্টেন্স ফোৰ্চ গঠন কৰি সাধাৰণ মানুহৰ মাজত আৰু যুৱশক্তিৰ মাজত নতুন প্ৰেৰণা জগাই তোলাৰ স্বপ্ন দেখি সি **সুদূৰ ইংলণ্ডৰ পৰা দৌৰিছিল নিজৰ ঘৰলৈ**, সেই স্বপ্ন ভঙ্গ হৈছে তাৰ? এক মোহ-ভঙ্গ যুৱক সি।

আজি সি অনুভৱ কৰিছে, সি সচাকৈয়ে নিসঙ্গ। সি অস্থিৰ হৈ পৰিছে। নিজকে যেন সান্ত্বনা দিবলৈ ভাষা বিচাৰি পোৱা নাই সি। বাবে বাবে মাথোঁ। এষাৰ কথাই মনত পৰে তাৰ: হেমলেটৰ স্বপ্ন দিঠক হোৱা নাছিল। দিঠক কোনোদিনেই নহ'ব। নিজকে সান্ত্বনা দিবলৈ গৈ সি যেন আবিষ্কাৰ কৰে সিও প্ৰকৃততে এজন স্বপ্নবিলাসী। তাৰ স্বপ্ন কোনোদিনেই বাস্তৱ নহয়।

সুসংহত আন্দোলনকাৰী আজি অতিকৈ নিসঙ্গ। সৰ্বজন পৰিত্যক্ত সি। হি ইজ বোৰড। বোৰড টু ডেথ। অবসাদ আহিছে তাৰ। এক আচৰিত অৱসাদৰ অনুভূতিত সি অস্থিৰ হৈ পৰিছে। সি যে ভয় লগাকৈ নিসঙ্গ। সি অসহায়।

এক চূড়ান্ত অসহায়বোধে তাক যেন এপিনৰ পৰা পঙ্গু কৰি আনিছে। সি কুণ্ঠিত হৈ পৰিছে। অথচ তাৰ অনুমান হৈছে ইয়াৰ পৰা কোনো পৰিত্ৰাণ নাই।

তাৰ অনুমান হৈছে চাত্ৰেৰ নায়কৰ দৰেই সিও চিঞৰি উঠিব: I want to leave, to go somewhere where I should be really in my place, where I would fit in.....but my place is nowhere; I am unwanted.

.....but my place is nowhere; I am unwanted. তাৰ কোনো স্থান নাই। সি অবাঞ্ছিত। এই এক পৰিবেশত সি নিজকে সহজভাবে ল'ব নোৱাৰে। তাক কাৰোবাৰ সঙ্গ লাগে। তাক সাহস লাগে। সি অনুভৱ কৰিছে তাক আশ্ৰয় লাগে।

আৰু পাইছিল সি সঙ্গী। ঈশ্বৰ প্ৰেৰিত যেন দুজন সঙ্গী লগ হৈছিলহি তাৰ। সেই দুজনেই তাৰ স্বপ্নৰ শেষ অবলম্বন, যিয়ে তাক বুজি পায়। বুজে, উপলব্ধি কৰে তাৰ বেদনাৰ কথা। তাৰ নিঃসহায়তাৰ কথা। তাৰ দুখে সিহঁতকো চুই যায়। দুখ, বেদনা, ক্লোভত আহত হৈ সিহঁতেও গুমৰি উঠে।

দিলীপৰ দৰেই সিহঁত দুজনেও আন্তৰিকতাৰে অনুভৱ কৰে, কিবা

এটা কৰা প্ৰয়োজন। কিবা এটা পৰিবৰ্ত্তন লাগে। এক ক্লীপ্ত
বিসৰ্ত্তন। সামাজিক বাজনৈতিক বিবৰ্ত্তন। ভাল হওক, বেয়া হওক
চাম্‌থিং চেঞ্জ। নহ'লে এই ক্লেনাক্ত স্থবিবতাত দম বন্ধ হৈ যাব। এই
ষ্টেইলমেট অসহ।

সেই দুজন হ'ল ইফ্‌তিকাৰ আহমেদ আৰু প্ৰাঞ্জল ছুৰবা। ডি
লাষ্ট টু ফিগাৰচ এমংষ্ট ডি ব্যাণ্ড অফ্‌ ডেজাৰ্‌টাৰ্‌চ।

ইফ্‌তিকাৰ অসহিষ্ণু। তাক পৰিবৰ্ত্তন লাগে যিকোনো উপায়ে।
সি কিছুদূৰ বিশ্বাস কৰে: এণ্ড জাষ্টিফাইড ডি মিন্‌চ। চিন্তাৰ
বিপ্লবেৰে, মানুহৰ মনৰ মাজৰ বিপ্লবেৰে পৰিবৰ্ত্তন আনিবলৈ হ'লে
বহুদিন বাট চাব লাগিব। সিমান দিন বাট চোৱাৰ ধৈৰ্য্য নাই তাৰ।
তাৰ মতেৰে সিমান দিন ধৈৰ্য্য ধৰিবলৈ হ'লে বহুতো পলম হ'ব। ইট
উইল বি টু লেট। বিচাইড্‌চ ইট ইজ টু শ্লো এ প্ৰচেচ টু এচিভ
ডি গোল।

অলপ ব্যতিক্ৰম ইফ্‌তিকাৰ। কোনো বাজনৈতিক দলৰ ওপৰতে
আস্থা নাই তাৰ। মই কোনো বাজনৈতিক মতবাদত বিশ্বাস নকৰোঁ।
কোনো বাজনৈতিক দলৰে আন্তৰিকতাত বা আদৰ্শত মোৰ বিশ্বাস
নাই। মহৎ আদৰ্শৰ আঁৰত কেমোফ্লেজ কৰা স্বাৰ্থাঙ্ক বাজনৈতিক
নেতাৰ প্ৰতি, নাইবা সেই দলৰ স্বাৰ্থৰ প্ৰতি কোনো ধৰণৰ নৈতিক
সমৰ্থনো মোৰ নাই।

মোৰ কথা হ'ল বিপ্লবৰ নামত গুণ্‌গামি বা বৰ্বৰতাক সমৰ্থন
নকৰাকৈও পৰিবৰ্ত্তন সাধিবৰ বাবে মই কিন্তু বাজপথৰ বিপ্লবতো
বিশ্বাস কৰোঁ। পৰিবৰ্ত্তন আনিবলৈ হ'লে বক্তৃপাত বা বক্তৃস্নানলৈ
ভয় কৰিলে নচলে। আই উইল নট হেজিটেট টু প্লাঞ্জ ইভ্‌ন ইনটু
ব্লাড বাথ হোৱাইল ইট ইজ বিয়েলী ইন্‌এভিটেব্‌ল। আৰু পৰিবৰ্ত্তন
যদি সচাকৈয়ে বিচাৰা তেনেহ'লে বক্তৃপাত তাৰ এটা অংশই। তালৈ

ভয় কৰি লাভ নাই। পাৰ্লামেণ্টাৰী ডেমক্ৰেচীৰ বিবৰ্ত্তন শ্ৰোতেৰে
আশু পৰিবৰ্ত্তন অসম্ভব।

ভীষণ উত্তেজনাৰ চাপত আৰক্তিম মুখেৰে মাজে মাজে টেবুলত
ভুকুৱাই, প্ৰতিটো শব্দ প্ৰয়োজনাধিক জোৰেৰে উচ্চাৰণ কৰি কথা
কোৱা ছাবিশ-সাতাইশ বছৰীয়া সুন্দৰ চেহেৰাৰ সেইজনেই
ইফ্‌তিকাৰ আহমেদ। কিছুদূৰ উগ্ৰ পন্থাত বিশ্বাসী ইফ্‌তিকাৰ।

বুইচা, শ্লোগান দি, পাচ বছৰৰ মূৰে মূৰে নিৰ্বাচন পাতি তুমি
নেতা হ'ব পাৰা, মন্ত্ৰী হ'ব পাৰা কিন্তু সমাজবাদ প্ৰতিস্থা কৰিব
নোৱাৰা। শ্লোগানেৰে সমাজবাদ নাহে। এয়া এক প্ৰহসন।
প্ৰয়োজনীয় কথা হ'ল একচন।

সেইজনেই হ'ল ইফ্‌তিকাৰ আহমেদ।

আৰু প্ৰাঞ্জল ছুৰবা? অধ্যয়নপ্ৰিয়, চিন্তাশীল, স্ত্ৰী এই যুৱক-
জনৰ সান্নিধ্য লাভৰ বাবে দিলীপে নিজকে ভাগ্যবান বুলি ভাবে।
দিলীপৰ উদ্দেশ্যৰ সাধুতাত আৰু আন্তৰিকতাত একান্তভাবে বিশ্বাসী
এই বন্ধুজনক বহু সময়ত মূল্যবান সম্পদ বুলিহে গণ্য কৰিবৰ মন যায়
দিলীপৰ।

প্ৰাঞ্জলেও আন্তৰিকভাবে বিচাৰে, আমাক এটা পৰিবৰ্ত্তন লাগে।
বৰ্ত্তমান সামাজিক, বাজনৈতিক পৰিস্থিতিত সিও অনুভব কৰে, তাৰ
যেন শ্বাস বন্ধ হৈ আহিছে। সমাজ-সচেতন যুৱক সি। অথচ সিও
দেখিছে কেউপিনে ভয় লগা স্থবিবতা, ভয় লগা বৈষম্য, ভয় লগা
বৈসাদৃশ্য।

কিন্তু ইয়াৰ পৰা কোনো নিষ্কৃতি নাই। এই স্থবিবতা,
এই জড়তাৰ পৰা কোনো পৰিত্ৰাণ নাই। সি চিন্তা কৰি চাবৰ চেষ্টা
কৰে ইয়াৰ কাৰণ নো কি। ইতিহাসৰ ধাৰা বিশ্লেষণ কৰি চাবলৈ
প্ৰয়াস কৰে প্ৰাঞ্জলে। ফৰাচী বিপ্লবৰ পৰা আৰম্ভ কৰি পৰিবৰ্ত্তনৰ
বাবে, মুক্তিৰ বাবে কৰি অহা জনতাৰ আত্মাহুতিৰ বিষয়ে বহুতো
পঢ়িছে সি। যুগে যুগে বৈষম্য আৰু শোষণৰ কবলত পৰি কিদৰে

অকস্মাতে জনতাৰ বোম্বৰ জুয়ে কণমান ফিৰিঙতিৰ পৰা বৃহৎ অগ্নিকাণ্ড সংঘটন কৰি আহিছে তাৰ সম্যক জ্ঞান লভিবলৈ প্ৰাঞ্জল সদায়ে যত্নপৰ। আৰু এইবোৰৰ পৰাই এক সুকীয়া সিদ্ধান্তত উপনীত হ'বলৈ প্ৰাঞ্জলে তাৰ সীমিত জ্ঞানৰ মাজেৰেই বহুদিন ধৰি চেষ্টা কৰি আহিছে।

আজি পৃথিৱীৰ ভিতৰতে বৃহৎ বৈষম্যৰ দেশ ভাৰতবৰ্ষ। সৌ সিদিনা স্বাধীনতা প্ৰাপ্ত আফ্ৰিকাৰ বানা আদিৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ দেশ সমূহৰো গড় আয় ভাৰতবৰ্ষতকৈ দুই তিনি গুণ বেচি। সি সময়ত ভাৰতবৰ্ষত এজন মানুহে দুবেলা দুসাজ খাবলৈ হ'লে অতি কমেও ২৩ টকাৰ প্ৰয়োজন হয়, সেইখন দেশত সেইজন মানুহৰ উপাৰ্জন মাথোঁ। কুৰি পইচা।

ভাৰতবৰ্ষত হেনো আজিও কুৰি কোটি মানুহে নিশা লঘোনে বিছনালৈ যায়। অথচ এইখন দেশতে এই সকল বাইজৰ প্ৰতিনিধিৰ বাবে প্ৰয়োজন হয় টেলিভিচন, প্ৰয়োজন হয় বিদেশৰপৰা আমদানীকৃত এয়াৰ কণ্ডিচন্ড গাড়ীৰ।

এই একেখন দেশতে প্ৰগতিৰ প্ৰতীক বকেট লাক্ষিং ষ্টেচন আছে, আছে তীখা কাৰখানা; আছে যোৱা-মোতৰ মহলীয়া প্ৰাসাদ; আছে হিণ্টনৰ লেখীয়া হোটেল আৰু মুঠ জনসংখ্যাৰ শতকৰা আশীভাগ অৰ্দ্ধভুক্ত, অশিক্ষিত, অৰ্দ্ধ-পৰিহিত লোক। প্ৰাঞ্জলে বুজি নাপায় এই প্ৰগতি কাৰ বাবে। সি বুজি নাপায় গণতন্ত্ৰ কাৰ বাবে। এই গণতন্ত্ৰ, এই প্ৰগতি প্ৰহসন নহয় জানো?

আৰু বহুতো কথাই ভাবে প্ৰাঞ্জলে।

পৰিসংখ্যা বিভাগে প্ৰতি বছৰে দেখুৱাইছে দেশৰ জনমূৰি আয় বাঢ়ি আহিছে। দেশৰ খাদ্য উৎপাদন বৃদ্ধি পাইছে। জাতীয় আয় বৃদ্ধি পাইছে। কিন্তু আয় বৃদ্ধি পাইছে কাৰ? খাদ্য উৎপাদন গৈছে ক'লৈ? যিকোনো এখন গাঁৱলৈ যোৱা আৰু দেখিবা মাথোঁ। দুবেলা দুসাজ ভাতৰ বাবে, এখন কাপোৰৰ বাবে জীৱন নামৰ এক দৈত্যৰ

সৈতে নিৰ্মম যুদ্ধত লিপ্ত এচাম লোকে এই পৰিসংখ্যা, এই প্ৰগতিক অতি কুৎসিতভাৱে ব্যঙ্গ কৰিছে।

ভাৰতবৰ্ষত কেইটা তীখা কাৰখানা আছে, ভাৰতবৰ্ষত কিমানখন পৰিকল্পিত নগৰ আছে; ভাৰতবৰ্ষৰ মটৰগাড়ী উৎপাদনে কোন কোন দেশক চেৰ পেলাইছে, ভাৰতবৰ্ষত কেইটা জলবিদ্যুৎ প্ৰকল্প আছে— এইবোৰ কথাৰ কোনো মূল্য নাই। এইবোৰ কথাৰ অৰ্থ বুজিবলৈ তেওঁলোকৰ অবকাশ নাই। প্ৰয়োজনো নাই। তেওঁলোকৰ বাবে এইবোৰ দুৰ্বোধ্য। বেবিলনিচ জাৰ্গন।

এসাজ ভাত খাবলৈ লোৱাৰে পৰা যিয়ে চিন্তা কৰিব লাগে সি-সাজ ভাতৰ বাবে; এখন কাপোৰ পিন্ধিবলৈ লোৱাৰেপৰা যিয়ে চিন্তা কৰিব লাগে এইখন ফাটিলে দ্বিতীয় এখন কেনেকৈ ল'ব সেই কথা, তেনে এচাম লোকৰ বাবে এইবোৰ কথাৰ কোনো মূল্য থকা সম্ভৱ নহয়। পৰিসংখ্যাৰ কাৰচাজিৰে তেওঁলোকে সান্ত্বনা নলভে। ভাৰতবৰ্ষ স্বাধীন নে পৰাধীন, যদি স্বাধীন, স্বাধীনতা পোৱা কিমান বছৰ হ'ল, তাকো যেন তেওঁলোকে পাহৰি গৈছে। তেওঁলোক মানুহ নহয়, পশুৰ নামান্তৰ। অনাহাৰত পীড়িত হৈ, দুৰ্ভিক্ষৰ কবলত পৰি যেতিয়া তেওঁলোক মৃত্যুৰ মুখত পৰে, তেতিয়াও তেওঁলোক পৰিসংখ্যা হয়। তেতিয়াও তেওঁলোক হয় শ, হেজাৰৰ নিৰ্জীৱ একো একোটা অক্ষ। মানুহ নহয়। মানৱীয় অধিকাৰ তেওঁলোকে দাবী কৰিব নোৱাৰে।

অথচ আচৰিত কথা, তেওঁলোকেই হ'ল এইখন দেশৰ মুঠ জন-সংখ্যাৰ শতকৰা নব্বৈজন লোক। সচাকৈয়ে আচৰিত। শতকৰা দহজন লোকৰ সুখ-সুবিধাকে লৈ যিখন দেশে প্ৰগতিৰ গোঁৱৰ কৰিব পাৰে, সেইখন দেশ কেনেকৈ গণতন্ত্ৰ হ'ব পাৰে? দহজন লোকে মাথোঁ। যিখন দেশত স্বাধীনতা উপভোগ কৰে সেইখন দেশ কেনেকৈ স্বাধীন হ'ল? নব্বৈজনক ছলে-বলে দমন কৰি, হেচি-ঠেলি বগৰাই থৈ মাথোঁ। দহজন মানুহে সমস্ত সম্পদ লুটি-পুটি লৈ ধাবমান হৈছে

এপিনে যিখন দেশত, সেইখন দেশৰ এয়া কেনে ধৰণৰ গণতন্ত্ৰ ?
কেনে ধৰণৰ স্বাধীনতা ?

ছটা বিপৰীতমুখী গতিত ধাবমান হৈছে দহজন আৰু নব্বৈজন
লোক। হোঁ হোঁ গতিত এই ব্যৱধান বৃদ্ধি পাইছে। এক ভয়াৱহ
নিৰঙ্কুশ গতি। ইয়াত বাধা দিওঁতা কোনো নাই। এয়া যেন এক
প্ৰকৃতিবৈ বিধান।

অসহ! দুৰ্বিসহ! এ চেষ্টা অক চাফোকেচন! চাফোকেচন
টু ডেথ!

প্ৰাঞ্জল যেন কুণ্ঠিত হৈ পৰিছে।

কেতিয়াবা সম্পূৰ্ণ নিকপায় হৈ প্ৰাঞ্জলে ভাবিবলৈ চেষ্টা কৰে,
সেই দহজন লোকে যে এইদৰে আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিছে, এই
অধিকাৰ কিবা এক যোগ্যতাৰ ভিত্তিত তেওঁলোকৰ প্ৰাপ্য নেকি ?
এটা বিকল্প বিশ্লেষণ কৰি চাবলৈ চেষ্টা কৰে সি।

কিন্তু তাতো কোনো সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব নোৱাৰে। ক'তা,
প্ৰকাণ্ড লিমোচিন খনত উঠি ফুৰা, চোৰাং কাৰবাৰ কৰি কেবা কোটি
টকাৰ সম্পত্তিৰ মালিক হোৱা, চহী কৰিব নজনা বহু বপুৰ
উদ্যোগপতি “দানবীৰ” জনতকৈ সিতো নিজকে একোতে অযোগ্য
নেদেখে।

সি কাম কৰা বিভাগটোতে অকল বয়স আৰু চিনিয়ৰিটিৰ
খাতিৰত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ পদ পোৱা, সাধাৰণ বিদ্যা যাৰ নেকি সপ্তম শ্ৰেণী
পৰ্য্যন্ত—বিভাগীয় কাৰিকৰী কাম-কাজ যাৰ হৈ কৰে অধীনস্থ তাৰ
দৰে লোকেই, অথচ চাকৰিটোৰ কৃপাতেই যিজনে সম্পত্তি কৰিছে লাখ
লাখ টকাৰ—সেই চৰকাৰৰ ‘দক্ষ’ বিষয়া জনতকৈ সি নিজকেতো
কোনো ক্ষেত্ৰতে অযোগ্য বুলি নাভাবে। এই ভবাক তাৰ ইগোইজম
আখ্যা দিবওতো নোখোজে সি। অথচ ‘দক্ষ’ বিষয়া জন, ‘সমাজ-
হিতৈষী’ উদ্যোগপতি জন মিলিয়ে গঠিত হৈছে শতকৰা দহজন
লোকৰ সেই গোষ্ঠী।

আচ্ছা, গণতন্ত্ৰত গুণী-জ্ঞানীতন্ত্ৰৰ সচাকৈয়ে স্থান নাই নেকি ?
গণতন্ত্ৰত যোগ্যতাৰ সচাকৈয়ে স্থান নাই ? টকাৰেই সকলো কিনিব
পাৰি নেকি ? এয়েই নেকি গণতন্ত্ৰ ? এয়েই নেকি কল্যাণকামী
বাণী

সি নাজানে, সি নাজানে।

প্ৰাঞ্জলে এইদৰে মূৰ গৰম কৰে, অস্থিৰ হয়।

আৰু ইমানখিনি উত্তপ্ত চিন্তাৰ অন্ততো এই প্ৰচলিত ব্যৱস্থাৰ
পৰিবৰ্তনৰ বাবে প্ৰাঞ্জলে ভাবে যে বাজপথৰ বিপ্লব এতিয়াও sine
qua non নহয়। সি বিশ্বাস কৰে যে এই বৈষম্য, এই বৈসাদৃশ্য দূৰ
কৰি এই স্থিতিতাক জোঁকাৰি দি এক সুসংহত চিন্তাৰ বিপ্লবেৰেও
পৰিবৰ্তন সাধিব পাৰি। এই লৈয়ে ইফ্‌তিকাৰৰ সৈতে তৰ্ক হয়
প্ৰাঞ্জলৰ।

ইফ্‌তিকাৰে বুজুজু, সশস্ত্ৰ বিপ্লব এটা এক মুহূৰ্ত্তৰ সংঘটন নহয়।
প্ৰাঞ্জলে ইফ্‌তিকাৰক বুজাব খোজে সশস্ত্ৰ বিপ্লব এটা সিও কামনা
নকৰা নহয়, কিন্তু সি জানে সি কামনা কৰা নকৰাৰ লগত তেনে এক
বিপ্লবৰ সম্পৰ্ক খুবেই কম। বিপ্লব বহু সময়ত এক স্বতঃস্ফূৰ্ত্ত
নৈৰ্যাত্তিক শক্তি। সশস্ত্ৰ বিপ্লবৰ বিৰুদ্ধে ইফ্‌তিকাৰৰ সৈতে তৰ্ক
কৰিলেও বিপ্লব-বিৰোধী প্ৰাঞ্জল মুঠেও নহয়। কিন্তু প্ৰাঞ্জলৰ মতে
‘বিপ্লব’ শব্দটোৰ দ্বাৰা ক্লণিকৰ বাবে উত্তেজিত হৈ চকুৰ আগত এক
ফৰাচী বিপ্লবৰ স্বপ্ন দেখাতকৈ ধীৰে সুস্থিৰে বিপ্লবৰ বিষয়ে গভীৰ
ভাবে চিন্তা কৰি চোৱাৰ অবকাশ আছে।

আনহাতে এই কথাও সচা নহয় যে শান্তিপূৰ্ণ অহিংস আন্দোলনৰ
দ্বাৰা ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা পোৱাৰ নিচিনা একোটা মিৰাকুললৈকে
সিও বাট চাই আছে ; সচা নহয় যে, সি বাট চাই আছে তেনে এক
মিৰাকুল সংঘটিত হৈ ভাৰতবৰ্ষত এক আমূল পৰিবৰ্তন আহিব। এই
কথাও সচা নহয় যে বক্তৃপাতলৈ সি ভয় কৰে। প্ৰাঞ্জলৰ কথা হ’ল
পৰিবৰ্তনৰ নামত, বিপ্লবৰ নামত অনাহক বক্তৃপাত নাইবা সন্ত্ৰাসৰ

সৃষ্টি কৰি এক আনন্দৰ বুকুত জাপ দিয়াৰ আগতে সেই সম্পৰ্কে গভীৰভাৱে চিন্তা কৰি চোৱাটো প্ৰয়োজন। বৰং সিও ভাল পায়, বিপ্লবৰ তাত্ত্বিক প্ৰবক্তা ফ্ৰাঞ্জ ফাৰ্গেৰ কিতাপ 'The Wretched of the Earth'ৰ পাতনিত লিখা জঁ-পল চাত্ৰেৰ এইখিনি কথাহে :
Try to understand this at any rate ; if violence began this very evening and if exploitation and oppression had never existed on the earth, perhaps the slogans of non-violence might end quarrel. But if the whole regime, even your non-violent ideas are conditioned by a thousand-year-old oppression, your passivity serves only to place you in the ranks of the oppressor.

ইফ্‌তিকাৰৰ অসহিষ্ণুতাক প্ৰাঞ্জল এইদৰেই কোনো অনু-কম্পাৰে চায়। অৱশ্যে ইফ্‌তিকাৰৰ আন্তৰিকতাক মনে মনে সদায়ে শ্ৰদ্ধা কৰে প্ৰাঞ্জলে। প্ৰাঞ্জলৰ মতে ইফ্‌তিকাৰ হ'ল কোনো আবেগ-প্ৰবণ। ইফ্‌তিকাৰৰ লগত যুক্তি বহু সময়ত অচল।

এইকেজনেই হ'ল দিলীপ সোন্ধী, ইফ্‌তিকাৰ আহমেদ আৰু প্ৰাঞ্জল দুৱৰা। তিনিওজন একেখন কলেজৰপৰা পাছ কৰা কাৰিকৰী স্নাতক। পিচত স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰী লৈ আহিছে দিলীপে।

বৰ্তমান সিহঁত তিনিওজন একে চাকৰিতে সহকৰ্মী সতীৰ্থ আৰু সমব্যাপী। পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ফ্ৰেণ্ড, ফিলচ'ফাৰ আৰু গাইড। তিনিওজন অভিন্ন-হৃদয়। প্ৰতিদিনে গ'ধূলি একোবাৰ লগ হয় সিহঁত। ভজা বাদাম চোবাই চোবাই ফুটপাথত আলোচনা কৰে বিভিন্ন বিষয়। কেতিয়াবা চাহৰ দোকানত বহি বহু সময় ধৰি আলোচনা কৰে, তৰ্ক কৰে, সমালোচনা কৰে, কিবা এটা কৰাৰ কথা চিন্তা কৰে। চাহৰ দোকানত বহাৰ বাহিৰে আকতো অৱস্থানো নাই সিহঁতৰ। বিশাল

গুৱাহাটীখনত বহিবলৈ, শান্তিৰে ছুৰাৰ কথা পাতিবলৈ ক'তো এখন বেঞ্চো নাই। সেয়েহে দুখনমান চাহৰ দোকানৰ চুকৰ চকী-টেবুল সিহঁতৰ বাবে বিজাৰ্ত কৰা থাকে যেন।

সেইদিনা দিলীপক বিচাৰি প্ৰাঞ্জল আৰু ইফ্‌তিকাৰ ঘৰলৈ গৈছিল। ঘৰত নাপালে। দিলীপ আগেয়ে ওলাই আহিল। সিহঁতে পৰিচিত ঠাইবোৰত খবৰ লৈ আহি আহি ফাঁচী বজাবৰ এই চাহৰ দোকানখন পালেহি।

দিলীপৰ সমুখৰ খালী হৈ থকা চকী দুখনত প্ৰাঞ্জল আৰু ইফ্‌তিকাৰ বহিল। দিলীপক তন্ময় হৈ চিন্তা কৰি থকা দেখি সিহঁতে লঘু সুবত মন্তব্য দিলে।

চিনেমা হালৰ সমুখত কেইজনীমান ছোৱালী থিয় হৈ আছে। অত্যাধুনিক বেশভূষা কেউজনীৰে। দেহৰ স্বাস্থ্য আৰু সৌন্দৰ্য প্ৰদৰ্শনত যাতে কোনো ধৰণৰ ব্যাঘাট নজন্মে তাৰ বাবে দেহৰ যিমান কম ঠাই পাৰে ঢাকিবলৈ চেষ্টা কৰা নাই।

প্ৰাঞ্জল আৰু ইফ্‌তিকাৰেও সেই ছোৱালী কেইজনীকে লৈ লঘু সুবত দিলীপৰ প্ৰতি মন্তব্য দিছে। কিন্তু পিচ মুহূৰ্ততে দিলীপৰ মুখলৈ লক্ষ্য কৰি দুয়ো বন্ধু আহত হৈছে। আজি অলপ বেলেগ যেন দেখাইছে দিলীপক।

আপক্ষিক গহীন আৰু বিষন্ন সুবত দিলীপে কবলৈ আৰম্ভ কৰিছে :

জানা প্ৰাঞ্জল, পৃথিৱীত মূৰ্খামিৰ কোনো কৈফিয়ৎ নাই। আৰু জানা ইফ্‌তিকাৰ, এট লং লাষ্ট আই কুড ডিক্লেয়াৰ আই ওৱাজ ৰিয়েলি এ ফুল। ইট ইজ অল চীয়াৰ ফুলিছনেছ! তোমাৰ-মোৰ চেণ্টিমেণ্টৰ কোনো দাম নাই। ইন চাম কেচেজ ইট ইজ অ'নলী চিনচিয়াৰিটি ড্যাট ডাজ নট পে।

জীৱনত যে নিচক মূৰ্খামিৰ পৰিচয় নিদিলোঁ ! মই সিদ্ধান্ত কৰিছোঁ, আজিয়েই মই মিচেচ্ বৰাৰ্টচনলৈ এখন চিঠি লিখিম। মিঃ বৰাৰ্টচনলৈকো লিখিম। তেওঁক জনাম, তেওঁৰ কথাই সচা।

ভাৰতবৰ্ষত কোনো বিবেকবান ব্যক্তি থকাটো সম্ভৱ নহয়। ইয়াত বিবেকক লৈ কোনো মানুহ জীয়াই থাকিব নোৱাৰে ! আবেগৰ বশবৰ্তী হৈ এজন ইংৰাজ লোকৰ কেইমাহমান কথাত মই গোটেই ভাৰতবৰ্ষখন তথা সমগ্ৰ ভাৰতীয় জাতিটোৱেই অপমানিত হোৱা যেন পাইছিলোঁ। আৰু অতীত, ভৱিষ্যৎ সকলো বাদ দি তাৰ পৰা গুচি আহিছিলোঁ। যেন মইহে ভাৰতীয় জাতিটোৰ সন্মান বন্ধা কৰিম ! আঃ, কি যে আবেগ ; কি যে ভাবপ্ৰবণতা ! জাহান্নামে যাওঁক ভাৰতীয় জাতি !

(ক্ষন্তেক বৈ) সেয়েহে আজি মুক্ত কণ্ঠে স্বীকাৰ কৰিম বৰাৰ্টচনৰ ওচৰত। মই হাবিছোঁ। তেৱেই জিকিছে। ইয়াত, এইখন দেশত মোৰ নিচিনা যুৱকৰ কোনো স্থান নাই। মোৰ নিচিনা যুৱকক মোৰ দেশে নিবিচাৰে। উই আৰ কোৱাইট আনওৱাণ্টেড এণ্ড আন-ওৱেলকাম হিয়াৰ।

মই তালৈকে উভতি যাম। বৰাৰ্টচনক ক'ম, মোক আগৰ চাকৰিটোতে নিয়োগ কৰে যেন। মই জানোঁ বৰাৰ্টচনে এইখিনি অনুগ্ৰহ কৰিব। একোৱেই যেতিয়া কৰিব নোৱাৰিলোঁ, ইয়াত থাকি কি লাভ ? দৰ্শনাৰ টকা কেইটাবে মোৰ পৰিয়ালটোৰ ভৰণ-পোষণৰ বাবে মাহটো নোজোৰে। বৃহত্তৰ স্বার্থত সকলো ত্যাগ, সকলো কষ্ট স্বীকাৰ কৰিবলৈ প্ৰস্তুত হৈ আহিছিলোঁ। কিন্তু দেখিছোঁ ত্যাগৰ নামত নিজক তিলে তিলে ক্ষয় কৰাৰ বাহিৰে মোৰ পৰিয়াললৈ হতাশা, দৈন্য নমাই অনাৰ বাহিৰে ইয়াত একো এটা কৰাই সম্ভৱ নহয়। দেখিলাই, আপ্ৰাণ যুঁজ দিছিলোঁ কিন্তু কিটো হ'ল ? গতিকে মই ঠিক কৰিছোঁ তালৈকে যামগৈ।

ঠিক কৈছা দিলীপ। এই কথাটোৱেই মনে মনে বহুদিনৰে পৰা

ভাবি আছিলোঁ ময়ো। তোমাক ক'ম ক'ম বুলিও সাহস কৰা নাছিলোঁ আজি তুমিয়ে আৰম্ভ কৰিলা যেতিয়া কওঁ শুন।

চিগাৰেটৰ পেকেটটো জেপৰ পৰা উলিয়াই এটা নিজে জ্বলাই লৈ সিহঁত দুজনকো ছুটা যাচি ইফ্‌তিকাৰে কবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। দিলীপ আৰু প্ৰাঞ্জলে তাৰ মুখলৈ হঠাতে আচছৰা ধৰণে চাইছে, আজি ইফ্‌তিকাৰে কিবা এটা নতুন কথা ক'ব নিশ্চয়। কি ক'ব ইফ্‌তিকাৰে ?

ইফ্‌তিকাৰে কৈছে :

শুনা দিলীপ, তোমাৰ দৰে নানা দেশ, নানা ঠাই চোৱাৰ অভিজ্ঞতা মোৰ নাই। আৰু প্ৰাঞ্জলৰ দৰে গভীৰ অধ্যয়নো মোৰ নাই। মাথোঁ, সমাজৰ এই অগ্ৰায়-অনিয়মবোৰৰ বিৰুদ্ধে সৰুৰে পৰা সচেতন মন এটাৰ বাহিৰে তেনেকৈ একোৱেই নাই মোৰ।

যেতিয়াই সমাজৰ দুৰ্নীতি-অগ্ৰায় চকুত পৰে, মোৰ মন যায় সেইবোৰ আঁতৰাবৰ বাবে মই মোৰ সমস্ত শক্তিকে যুঁজিম। কিন্তু মোৰ মনৰ সকলো প্ৰেৰণা বাস্তৱত নিষ্ফল আক্ৰোশত পৰিণত হয়। কাৰণ মই তেনেকৈ একো কৰিব পৰা নাই।

সেয়েহে তোমালোকক লগ পাই মই সাহস পোৱা যেন পালোঁ। ভাবিলোঁ এইবাৰ কিজানি কিবা এটা কৰিব পাৰোঁৱেই। পঢ়ি-শুনি চাকৰি-বাকৰি কৰিছোঁ। সকলোৱে মোৰ পৰা আশা কৰিছে বহুতো, মোৰ পৰিয়ালৰ আশা-আকাঙ্ক্ষাৰ কথা বাদ দিও, মোৰ ধাৰণা, মোৰ দেশে মোৰ পৰা আশা কৰিছে আন্তৰিক সেৱা। মোৰ দেশত, মোৰ সমাজত মোৰ কেউফালে অগণন অশিক্ষিত, দৰিদ্ৰ লোকে মোৰ পিনেই চাই আছে যেন। মোৰ ধাৰণা, সিহঁতে মোৰ মুখলৈ চাই কিবা-কিবি বিচাৰিছে। এই দাবিদ্ৰ্য-পীড়িত, অজ্ঞান অন্ধকাৰাচ্ছন্ন জনগণক মই যেন বহুতো কিবা-কিবি দিব পাৰোঁ। তেওঁলোকৰ মুখত হাঁহি বিৰিঙাই তোলাৰ দায়িত্ব যেন মোৰ ওপৰতেই। মই মোৰ দায়িত্ব পালন কৰিব লাগিব।

আঃ, হোৱাট এ নব্ল চেক অফ বেচপনচিবিলাটি ! হাউ ফানি, আই ওৱাণ্টেড টু বি এ বুদ্ধ ! মই বুদ্ধদেৱ হ'ব খুজিছিলোঁ !

আৰু তাৰ ফল ? তাৰ ফল কি পাইছোঁ দেখিছাই। যাৰ কাৰণে ভাবি, যাৰ সৈতে নিজক আইডেন্টিফাই কৰাৰ চেষ্টাত সকলো বাদ দিছোঁ ; হাতত পোৱা অবৈধ সুযোগ বিসৰ্জন দিছোঁ, সেইবোৰ লোকৰ সমাজতেই মই হৈছোঁ এটা আউটকাষ্ট। মই হেনো বুৰ্বক। মোৰ পুৰণি জীৱন ঘৰটোলৈ চাই মোৰ ওচৰ-পাজৰৰ লোকে মোক লৈ ঠাট্টা-মস্কৰা কৰে। মোৰ ওচৰতে থকা আমাৰ বিষ্ণু শইকীয়াৰ নতুন দালানটো আৰু এম্বেছেদৰখন দেখুৱাই মোক ব্যঙ্গ কৰে।

বিষ্ণু শইকীয়াৰ ঘৰত সিহঁতে লাইন পাতে বাতিপুৱাৰে পৰা। বিষ্ণু শইকীয়াৰ সৈতে চিনাকি হ'ব পাবিলে যেন সিহঁত ধন্য হয়। আৰু সিহঁতৰ সামান্য ঘৰুৱা অনুষ্ঠান একোটাতে বিষ্ণু শইকীয়া সন্মানিত আৰু বহু আকাজিকত অতিথিকপে নিমন্ত্ৰিত হয়। অথচ ভাবা নেকি, সেই মানুহবোৰে নাজানে বিষ্ণু শইকীয়াই ক'ব পৰা আৰু কেনেকৈ সাজিছে সেই পকী দালানটো ? কেনেকৈ লৈছে সেই এম্বেছেদৰখন ?

সিহঁতে জানে। সিহঁতে জানে, সকলোৱে জানে সেয়া দৰ্শনহাৰ টকা নহয়। চৰকাৰী চাকৰি কৰি অইন ব্যবসায়ো সি কৰিব নোৱাৰে। আৰু দৰ্শনহাৰ টকাৰে মই যদি চলিব নোৱাৰোঁ, সিও নোৱাৰে। কিন্তু সি অকল চলাই নহয়, সি ঘৰ কৰিছে, গাড়ী লৈছে, মাটি কিনিছে। সেইবোৰ কৰিছে চাকৰিটোৰ জড়িয়তেই। চাকৰিটো তাৰ কাৰণে হ'ল কল্লতক বৃদ্ধ। বাজলুৱা টকা অত্যাৱকৈ সংগ্ৰহ কৰি, অইনকো তাৰ ভাগ দি বিষ্ণু শইকীয়াই যি ক্ষমতা দেখুৱাইছে, সেই ক্ষমতাই সমাজৰ তথা চৰকাৰৰ মানত যোগ্যতাৰ প্ৰতীকৰূপে স্বীকৃত হৈছে। আৰু সেয়েই তাৰ বন্ধু মহল—প্ৰফেচাৰ বৰুৱা, এম এল এ চৌধুৰী, প্ৰথম শ্ৰেণীৰ ঠিকাদাৰ হাজৰিকা, গায়ক শইকীয়া,

হেডমাষ্টাৰ চলিহা, পুলিচ অফিচাৰ দত্ত—এই সকলোবোৰেই বয়স-বৃদ্ধিৰ ব্যবধান পাহৰি গৈ তাক সমীহ কৰি চলিছে।

ক্ষন্তেকপৰ ব'ল ইফ্‌তিকাৰ। এক তীব্ৰ ঘৃণা আৰু ক্ষোভত যেন সি কুণ্ঠিত হৈ পৰিছে। খুব জোৰে জোৰে চিগাৰেটত হোপা দিছে। মুখখন তাৰ হঠাতে যেন কঠিন হৈ পৰিছে। প্ৰাঞ্জল আৰু দিলীপে ইফ্‌তিকাৰলৈ চাইছে। ইফ্‌তিকাৰৰ এই মুডটোৰ সৈতে সিহঁত পৰিচিত। কিন্তু সিহঁত দুয়োটাৰে যিটো ভয় হ'ল, সেইটো হৈছে এনেকুৱা সময়ত ইফ্‌তিকাৰে স্থান-কাল-পাত্ৰৰ জ্ঞান পাহৰি যায়। মুখেৰে তাৰ বহু সময়ত অশালীন ভাষাও ওলাই আহে। তীব্ৰ ক্ৰোধত ফাটি পৰোঁ ফাটি পৰোঁ যেন হৈ ইফ্‌তিকাৰৰ মুখখন বঙা পৰে। প্ৰাঞ্জল আৰু দিলীপে জানে এই সময়ত ইফ্‌তিকাৰক মাত দিয়াটোও সমস্যা। গতিকে দুয়োজনে সি যি কয় শুনিবলৈ চুপ হৈ ব'ল। আজিও সিহঁতে ভয় কৰাটোৱেই হ'ল। প্ৰায় চিঞৰি ইফ্‌তিকাৰে ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে পুনৰ।

আমাৰ গোস্বামী চাহাবৰ কথাটো তোমালোকে জানাই। সেই বেটাৰ কথাৰে চোৱা। সি ঢালাই বাইজৰ তথা চৰকাৰৰ হাজাৰ হাজাৰ টকা মাৰি অট্টালিকা সাজিছে, তাৰ আৰু ঘৈণীয়েকৰ দুখনকৈ গাড়ী কিনিছে, তাৰ অঙহী-বঙহীক দিল্লী, বোম্বে, বিলাতত পঢ়িবলৈ পঠিয়াইছে, মাহেকত তিনি-চাৰি হেজাৰ টকা খৰচ কৰিছে, বছৰত একোবাৰ সপৰিয়ালে কাশ্মীৰ, চিমলা, ডেৰাডুনত হলিডে কটাই আহিছে। পূজা বিহুৰ সময়ত তাৰ ঘৈণীয়েক আৰু লৰা-ছোৱালীৰ কাপোৰ কিনিবলৈকো সি যায় কলিকতালৈ। ইয়াত হেনো ভাল কাপোৰ নাপায়।

কণা মানুহ চৰে এইবোৰ নেদেখে নেকি যে এইবোৰ সি কেনেকৈ কৰিছে ? কোনে নাজানে জহা-চাউল, কণী, মাছ-মুৰ্গী লগতে

মাহেকৰ টকাৰ ইন্টলমেণ্ট তাক ঠিক মতে দিব নোৱাৰিলেই জুনিয়ৰ অফিচাৰ ইন্-এফিচিয়েণ্ট বুলি প্ৰমাণিত হয়, সেই অফিচাৰ বদলি হয়? সকলোৱেইতো জানে। অথচ জানিও কৰিছে কি?

দেখিছাই সকলো জানি শুনিও বাইজে তাকেই স্বীকৃতি দিছে। সি বেটাই টকা ঢালি দিয়ে কাৰণে সি হয় অমুকৰ সভাপতি, অমুক ক্লাবৰ উদ্যোক্তা, অমুক বিচেপচন কমিটিৰ চেয়াৰম্যান ইত্যাদি। মুঠতে সিয়ে হ'ল সন্মানিত ব্যক্তি। চোৰেই হ'ল সন্মানিত অতিথি। দেখিবা আমাৰ মুখা-ফুটা শিল্পী, সাহিত্যিক, বুদ্ধিজীবী সকলেও তাৰ গাড়ীৰ লিফ্ট পালে, তাৰ ঘৰলৈ নিমন্ত্ৰণ পালে নিজকে ধন্য মানে। চালা, যতমানে মেকদণ্ডহীন কাপুকষৰ দল!

দিলীপ আৰু প্ৰাঞ্জলে কিছু বিব্ৰত বোধ কৰিছে। কাৰণ ইফ্তিকাৰৰ স্বৰ ওপৰলৈ উঠি গৈ আছে। চাহৰ দোকানৰ অইন দুই-এজন লোকে সিহঁতৰ পিনে কেবাহীকৈ চোৱাত লাগিছে। অথচ ইফ্তিকাৰকতো বাধা দিবও নোৱাৰি।

পুনৰ ইফ্তিকাৰে কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ইফ্তিকাৰৰ স্বৰ এইবাৰ কিছু নবম হ'ল। তীব্ৰ ঘৃণা আৰু ক্ৰোধত ক্ষন্তেক আগৰ আৱন্তিম মুখৰ ঠাইত তাক দেখা গ'ল এক বিষাদ আৰু হতাশাত সি যেন স্নান পৰি গ'ল। অনুচ্চ স্বৰেবে কলে ইফ্তিকাৰে।

এই গোটেইখিনি ইমান দীঘলীয়াকৈ কোৱাৰ অৰ্থটো কি জানানে? মোৰ সতীৰ্থ বিষ্ণু শইকীয়া আৰু তেওঁৰ বন্ধু মহলৰ প্ৰতি, নাইবা গোস্বামী চাহাবৰ প্ৰতি ঈৰ্ষাকাতৰ হৈ ইমানবোৰ কোৱা নাই। মই এতিয়া ভাবি পাইছোঁ, বিষ্ণু শইকীয়াই ঠিকেই কৰিছে। ময়ো কিছুদিন ধৰি অনুভৱ কৰিছোঁ, মই বোধকৰোঁ ভুল কৰিছোঁ। বধুমলাকেই যদি গছেও আপোন বুলিয়ে সাবটি লয়—গছৰ দেহৰ বস অৱাবিতভাবে শোষণ কৰিবলৈ এৰি দিয়ে, তেনেহ'লে বধুমলা হোৱাত দোষ কোনখিনিত?

গতিকে মইও থিৰ কৰিছোঁ, মই আৰু এনেদৰে বৈ নাথাকোঁ। ময়ো সুযোগ লম। ভাল ঘৰ এটাৰ মোৰো প্ৰয়োজন। গাড়ী এখনৰ মোৰো প্ৰয়োজন। অথচ মই জানো দৰ্শনাৰ টকাৰে মোৰ আঠজনীয়া পৰিয়ালটোক পোহ-পাল দি জীৱনত কোনোদিনেই ঘৰ সজা নহ'ব। গাড়ী লোৱা নহ'ব। সেয়েহে মইও অত্যা কৰিম। অত্যাৱত নামিবলৈতো আমাৰ ইয়াত খুবেই সহজ। যিটো কাম মই দহ বছৰেও কৰিব নোৱাৰিম, সেইটো কাম দুমাহতে কৰিবলৈকো অকণো অসুবিধা নহ'ব। মই সমাজৰ মানুহ হ'ম। আই উইল ন লংগাৰ বি বিগাৰ্ডেড এজ এন আউটকাষ্ট। ময়ো সন্মান পাম।

পুৰি শেষ হৈ অহা চিগাৰেটটো এহুট্টেত পেলালে ইফ্তিকাৰে। আৰু এটা চিগাৰেট জ্বলাবলৈ লৈ নজলাই হাতেৰে লিৰিকি-বিদাৰি থাকিল। তিনিওজনে মৌন হৈ তলমূৰকৈ ব'ল।

হঠাতে প্ৰাঞ্জল বহাৰপৰা থিয় হ'ল। ইফ্তিকাৰ আৰু দিলীপে প্ৰাঞ্জলৰ মুখলৈ চালে। প্ৰাঞ্জল পুনৰ বহি পৰিল। এটা স্নান হাঁহি মাৰি প্ৰাঞ্জলে ক'লে: তোমালোকেতো সিদ্ধান্ত কৰিলাই। এজনে বেটাৰ লিভিঙৰ বাবে যাবা ইংলণ্ডলৈ; আনজনে এই দেশতে সমাজৰ মানুহ হৈ বেটাৰ লিভিঙৰ পথ বাচি উলিয়াবা। কিন্তু এতিয়া মই কৰোঁ কি? ময়োতো কিবা এটা কৰিব লাগিল। মোৰ সিদ্ধান্ত জানো নুশুনো তোমালোকে?

দিলীপ আৰু ইফ্তিকাৰে উৎকণ্ঠাবে প্ৰাঞ্জলৰ মুখলৈ চাইছে। কি সিদ্ধান্ত কৰিছে প্ৰাঞ্জলে?

ইফ্তিকাৰৰ চিগাৰেটৰ পেকেটৰ পৰা এটা চিগাৰেট লৈ খুব লাহে লাহে ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিছে প্ৰাঞ্জলে। তলমূৰকৈ ইমান লাহে লাহে আৰু ইমান আত্মস্থ ভাবে কথা কৈছে প্ৰাঞ্জলে যে দিলীপ আৰু ইফ্তিকাৰৰ অনুমান হৈছে, প্ৰাঞ্জল যেন বহু দূৰলৈ আঁতৰি গৈছে। প্ৰাঞ্জলৰ কথাখিনি দূৰণিৰ পৰা ভাঁহি অহা কণ্ঠস্বৰ যেন লাগিছে।

এবা, আজি কিছুদিন ধৰি ময়ো ভাবিছোঁ। ময়ো গভীৰভাৱে চিন্তা কৰিছোঁ। চিন্তা কৰিছোঁ, আমাৰ এই চিন্তাৰ কিবা দাম আছে নে নাই। চিন্তা কৰি মই কোনো পাব পোৱা নাই। ভাবিছিলোঁ তোমালোককেই সুখিম। কিন্তু যি দেখিছোঁ মোতকৈও আগতেই তোমালোক ভাঙি পৰিছা। মোতকৈও আগতেই তোমালোকে বগা নিচান উকুৱাই ৰাখিছা।

কিছুপৰ ব'ল প্ৰাঞ্জল। চিগাৰেটত এটা দীঘল হোপা মাৰিলে। দোকানখনত সিহঁত তিনিজনৰ বাহিৰে আৰু দুজন ল'বাই সিটো চুকত চাহ খাই আছিল। চাহ খোৱা হ'লত সিহঁত উঠি গ'ল। দোকানখনত অকল সিহঁত তিনিজনেই থাকিল। দোকানৰ বয়টোক চিঞৰি আৰু তিনিকাপ চাহ আৰু তিনিটা চপ আনিবলৈ ক'লে ইফ্‌তিকাৰে। তাৰ পাচত দিলীপ আৰু ইফ্‌তিকাৰে প্ৰাঞ্জলৰ কথা শুনিবলৈ উৎকৰ্ণ হৈ ব'ল। প্ৰাঞ্জলক সিহঁত দুয়োজনেই দৰাচলতে শ্ৰদ্ধাৰ পাত্ৰ বুলিহে গণ্য কৰে। গতিকে তাৰ কথা গভীৰ মনোযোগেৰে শুনে। অবশ্যে ইচ্ছা কৰিয়েই ইফ্‌তিকাৰে প্ৰাঞ্জলৰ সৈতে কেতিয়াবা তৰ্ক জুৰি নিদিয়াও নহয়। আজি কিন্তু প্ৰাঞ্জলৰ কথাখিনিত যেন বিশেষ গুৰুত্ব আছে। গতিকে সিহঁত দুয়োটাই প্ৰাঞ্জলৰ মুখলৈ চাই থাকিল।

অতি চিন্তাক্লিষ্ট ভাবে আৰু অতি ধীৰে ধীৰে প্ৰাঞ্জলে ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

বৰ আচৰিত কথা সচাকৈয়ে, আজি আমাৰ দেশত সাধাৰণ আশা আকাজক্ষাৰো কোনো মূল্য নাই। এজন সাধাৰণ মানুহে অত্যাৱ নকৰাকৈ, দুৰ্নীতিত লিপ্ত নোহোৱাকৈ তেওঁৰ জীৱনৰ অতি সাধাৰণ আশা—আকাজক্ষা—যেনে ধৰা, থাকিবলৈ স্বাস্থ্যসন্মত এটি ঘৰ আৰু পৰিয়ালক পোহপাল দিবলৈ এটি জীৱিকা—এইখিনিকো বাস্তবত কপায়িত কৰিব নোৱাৰে। তেনেহলৈ তেওঁ হওঁক চৰকাৰী চাকৰিয়াল, ব্যবসায়ী বা আন যিকোনো। এয়া কিয় হৈছে জানানে? এইটো

হৈছে দুৰ্নীতিপৰায়ণ কেইজনমান লোকৰ হাতত অবৈধ আৰু সহজ ধন জমা হোৱাৰ ফলত। মুষ্টিমেয় কেইজনমানৰ হাতত সকলো অনুপাত চেৰাই, বৈধ আয়ৰ সৈতে কোনো সম্পৰ্ক নথকাকৈ টকা জমা হোৱাৰ ফলত সাধাৰণ মানুহৰ জীৱন ধাৰণ কৰাটোৱেই দুঃসহ হৈ পৰিছে। আজি সাধাৰণ মানুহৰ জীৱনৰ কোনো নিৰাপত্তা নাই। সাধাৰণ কৃষক এজনৰ মৃত্যুত তাৰ পৰিয়ালৰ দায়িত্ব লওঁতাতে কোনো নাই। যদি সিয়ে একমাত্ৰ আৰ্জোতা হয়, তেনেহ'লে তাৰ মৃত্যুৰ লগে লগে তাৰ পৰিয়ালৰো জীয়াই থকাৰ লীজ শেষ হয়।

বিশাল সম্পত্তিৰ অধিকাৰী হ'বলৈ হ'লে দুৰ্নীতিত লিপ্ত হ'ব লাগিব বাক সঁচা কথা, মানি ল'লোঁ। কিন্তু থাকিবলৈ স্বাস্থ্যসন্মত এটি ঘৰ আৰু দুবেলা দুসাজ খাই-লৈ থাকিবলৈকো কিয় দেশত বৈধ উপায় একো নাই? দিলীপে নিজ চকুৰে দেখিছাই, মই নিজে নেদেখিলেও শুনিছোঁ যে অত্যাৱ দুৰ্নীতি ইউৰোপৰ বহু উন্নত দেশতো আছে। কিন্তু দুৰ্নীতি আছে বুলিয়েই তাততো এনেকুৱা নহয় যে মানুহে জীয়াই থকাৰ বাবে ন্যূনতম সা-সুবিধাখিনিৰ বাবেও দুৰ্নীতিত লিপ্ত হ'বলগীয়া হৈছে? তেনেহ'লে আমাৰ দেশত কিয় আজি এনে অবস্থাৰ সৃষ্টি হৈছে? অথচ সেইবোৰ দেশৰ দৰে নীতিগতভাৱে আমাৰ দেশত কোনো ব্যক্তিগত অনুষ্ঠানৰ সৈতেও দেশৰ প্ৰশাসন প্ৰত্যক্ষভাৱে জড়িত নহয়। আমাৰ দেশত দেখোন সকলোৰে লেকাম ধৰে চৰকাৰেই। ব্যৱসায়ীয়ে ব্যৱসায়, উদ্যোগপতিয়ে উদ্যোগচক্ৰ গঢ়ি তুলিবলৈ হ'লে চৰকাৰৰ ওচৰতেই অনুগ্ৰহপ্ৰাৰ্থী হ'ব লাগে। তেনেকৈ ততো কিয় মুষ্টিমেয় কেইজনমানৰ হাতলৈ দেশৰ সম্পদ যাব পাৰিছে?

প্ৰাঞ্জলে আৰু কিবা ক'ম বুলিও থমকি বৈছে কিছু পৰ। তাৰ পিচত পুনৰ কৈছে।

জানা দিলীপ ঠিক বেটাৰ লিভিঙৰ বাবে নহয়, অইন দেশৰ

ৰাজনৈতিক, সামাজিক নাইবা অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহ নিজ চকুৰে চোৱাৰ হেপাহ মোৰো বহুদিনীয়া। সকলোপৰা অইনক জনাৰ আগ্ৰহ বা কৌতুহল এটা মোৰো আছে। তাৰে খাতিৰত স্কুলত পঢ়ি থকা কালতে নিউয়ৰ্কৰ এটি ক্লাবৰ জৰিয়তে বহুতো পেনফ্ৰেণ্ড পাতিছিলোঁ বিভিন্ন দেশৰ। ইটালী, নিউজিলেণ্ড, আৰ্জেণ্টিনা, পেক, আমেৰিকা, কানাডা আৰু পশ্চিম জাৰ্মানীৰ আঁঠজন এনেকুৱা বন্ধুৰে সৈতে চিঠি-পত্ৰৰ আদান-প্ৰদান আছিল মোৰ। কিন্তু এই আটাইকেইজনৰ ভিতৰতে মোৰ ভাল লাগিছিল পশ্চিম জাৰ্মানীৰ সেই বন্ধুজনকহে। আজি প্ৰায় দহ বছৰ ধৰি তাৰ সৈতে আচৰিত ধৰণে মোৰ বন্ধুত্ব স্থায়ী হৈ আছে চিঠি-পত্ৰৰ জৰিয়তে। আচৰিত যুৱক সেইজন। আমাৰ সমবয়সীয়াই হ'ব।

তুমি কোৱা মিচেচ ৰবাৰ্টচনৰ দৰেই আচৰিত ভাৰতবৰ্ষ-প্ৰীতি সেই যুৱকৰ। ৰাইন নদীৰ পাৰৰ স্পীয়াৰ নামৰ সৰু মফস্বল চহৰ এখনত ঘৰ তেওঁৰ। হিডেলবাৰ্গৰপৰা দহমাইল দূৰ। নাম তেওঁৰ অটো স্পীলাৰ। ইতিহাসৰ ছাত্ৰ। যোৱাবেলি হিডেলবাৰ্গ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা স্নাতকোত্তৰ ডিগ্ৰী লৈ তাতেই গৱেষণা আৰম্ভ কৰিছে। আকাজ্ঞা, শিক্ষক হ'ব। ভাৰতবৰ্ষৰ ইতিহাস অধ্যয়ন কৰিছে খবৰছ মাৰি। ভাৰতবৰ্ষৰ বৰ্তমান ৰাজনৈতিক, সামাজিক সমস্যাৱলী সম্পৰ্কে তেওঁ খুবোই সচেতন। নেহৰুক তেওঁও আখ্যা দিছে দিবা-স্বপ্ন দ্ৰষ্টা।

আজি অলপতে অটোৰ পৰা এখন চিঠি পাইছোঁ। তেওঁ হেনো ক'ৰবাত টায়া জিন্‌কিনৰ 'চেলেষ্ট ইন ইণ্ডিয়া' নামৰ কিতাপখন পঢ়িছে। পঢ়ি তেওঁ দুখ পাইছে। তেওঁ মোক সুধি পঠিয়াইছে, যদি ভাৰতীয় যুৱকৰ সম্পৰ্কত টায়া জিন্‌কিনৰ কথাবোৰেই সঁচা হয়, তেনেহ'লে সেইবোৰৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত আমাৰ বিক্ষুব্ধ যুৱশক্তিয়ে কি কৰি আছে? আমি কিবা পৰিকল্পনা হাতত লৈছোঁনে? আমাৰ যুৱ-

আন্দোলনে কেনে ধৰণৰ ৰূপ লৈছে? ইত্যাদি ইত্যাদি বহুতো প্ৰশ্ন তেওঁৰ।

কিন্তু জানা দিলীপ, ঠিক তোমাৰ দৰেই ময়ো বিমোহিত পৰিছোঁ। কি বুলি উত্তৰ দিওঁ সেই বিদেশী যুৱকক? মই কেনেকৈ জনাওঁ টায়া জিন্‌কিনৰ 'চেলেষ্ট ইন ইণ্ডিয়া'ত বৰ্ণোৱা বিক্ষুব্ধ যুৱক কেইজনৰদৰে আমি বোৰো নিকপায়। মই কেনেকৈ জনাওঁ, হাজাৰ হাজাৰ মাইল দূৰৈৰ এক বিদেশী যুৱকে আমাৰ দেশৰ যুৱ-আন্দোলনৰ যিটো ৰূপ মনতে কল্পনা কৰিছে, সেই আন্দোলনৰ প্ৰাণ-প্ৰাচুৰ্য্য ছুটকাৰ টিকেট পাঁচ টকাকৈ ব্লেকমাৰ্কেটীয়াৰপৰা কিনি সস্তীয়া হিন্দী চিনেমা চোৱা নাইবা চাকৰিত সোমোৱা যিকোনো উপায়ে গাড়ী-ঘৰ কৰাৰ স্বপ্ন দেখাৰ মাজতেই সীমাবদ্ধ হৈ আছে? মই কেনেকৈ জনাওঁ, কলেজ-বিশ্ববিদ্যালয়ত পঢ়ি থকা সময়ত আমাৰ যুৱশক্তিয়ে আমেৰিকাৰ টেক্সাচ অঞ্চলৰ কোনো বিশ্ববিদ্যালয় বা কলেজৰ মুক্ত প্ৰাঙ্গনৰ ছবি মনতে আঁকি তাকেই আদৰ্শ বুলি ভাবি, কেণ্টিনত আড্ডা দি, ছোৱালী জোকাই, ছোৱালীৰ সৈতে কথা পাটোতে কৃষ্ণচূড়া ফুলৰ বঙেৰে মন বঙাই, সস্তীয়া চিনেমা চাই এক অৰ্থত মাছ হলিডে হোম পাতি, পৰীক্ষাৰ সময়ত ছব্‌মূৰকৈ কিবাকিবি মুখস্থ কৰি ডিগ্ৰীৰ খাতিৰত ডিগ্ৰী একোটা লৈ ওলাই আহি ৰাস্তাই ৰাস্তাই নিবনুৱাৰ সমদল ৰুদ্ধি কৰাৰ বাহিৰে একোকে কৰা নাই?

কেনেকৈ জনাওঁ কোৱা, ইয়াৰ পিচত তেওঁলোকেই গঠন কৰে এংগ্ৰী ঈয়াং মেনৰ দল? সেই বিদেশী যুৱকক কেনেকৈ জনাওঁ যে তেওঁলোকে আমাৰ দেশৰ বিষয়ে যিমানখিনি জানে, আমি আমাৰ যুৱসমাজে আমাৰ দেশৰ বিষয়ে যিমানখিনি নাজানোঁ? নাজানোঁ, কাৰণ জনাৰ প্ৰয়োজন নাই। আমাৰ প্ৰয়োজন মাথোঁ এটা চাকৰি। বাহিৰা টকা পোৱা যিকোনো এটা চাকৰি।

এইখিনি লৈকে এক মূহু উত্তেজনাৰ একপক্ষীয়ভাৱে কথাখিনি কৈ অকণমান সময় থমকি ব'ল প্ৰাঞ্জল। বাকী দুজনে এক পলকৰ

বাবে তাৰ মুখলৈ চালে; তাৰ পাচত স্তলমূৰকৈ চিগাৰেট হোপাত লাগিল। নীৰবে কি জানো চিন্তা কৰিলে তিনিওজনে! ছবমূৰকৈ তিনিজন ডেকা ল'ৰা সোমাই আহিল। সিহঁতৰ ইকাষৰ টেবুলত বহিলহি! ডেকা কেইজনৰ ফালে ইহঁতৰ দৃষ্টি আকৰ্ষিত হ'ল।

প্ৰথম ডেকা: বঢ়িয়া লাগিল দেই চিনেমাখন। বহুদিনৰ মূৰত এনেকুৱা চিনেমা এখন চালোঁ।

দ্বিতীয় ডেকা: এই ট্ৰিপিং চিনটো মন কৰিলিনে? একদম টু ডি পাৰ্বিক জ'ন দেখুৱাইছে ভাই! আমাৰ চেম্বেৰেযে কেচি নচলালে ভাগ্যে।

তৃতীয় যুৱক: নাই ভাই, ট্ৰিপিং চিনটোতকৈও মোৰ হ'লে ৰেপ চিনটোহে বেচি ভাল লাগিল। সম্পূৰ্ণ উলঙ্গ কৰি কেনেকৈয়ে বুকুতে কামোৰ বহুৱাইছে! বিয়েলী এ ডেয়াৰিং চিন। আমাৰ চিনেমাত কল্পনা কৰিব পাবানে?

প্ৰথম যুৱক: কিয় বিয়েল নহ'ব বাক? সিহঁতে তেনেকুৱা একোটা চিন লোৱাৰ আগতে বিয়েল লাইফতে বিহাৰ্চেল কৰি লয়। মই এবাৰ এঠাইত পঢ়িছিলোঁ চ'ফিয়া লবেন আৰু মাৰ্চেলো মেট্ৰিয়নীৰ বিষয়ে। কোনোবা এখন চিনেমাৰ বেড চিন এটা জীৱন্ত কৰি তুলিবৰ বাবে তেওঁলোকে আগতে বহুদিন ধৰি সঁচাকৈয়ে একেলগে গুইছিল। এণ্ড ডে পাৰ্ফৰম্ভ ডি এষ্ট অফ কপুলেচন ফৰ্টি চিক্স টাইমচ ইন বিয়েল লাইফ অনলী ফৰ এ চিন। গতিকে কিয় জীৱন্ত নহ'ব?

দ্বিতীয় যুৱক: (চকুত তিৰবিবনি) এৰা, সিহঁতৰে মজাহে। আমাৰ ইয়াত আজিলৈকে কিচটোকে ব্যান কৰি ৰাখিছে।

তৃতীয় যুৱক: হেৰা, তোমালোকে ইয়াত কথাত মছগুল হৈ থাকিলে হ'ব নেকি? বাতি বহুতো হ'ল। গাড়ী-চাৰি একো নাপাবা। খোজকাঢ়ি মৰিব লাগিব। কি খোৱা, কোৱা।

দ্বিতীয় যুৱক (মেনেজাৰক চিঞৰি): হেৰি, চিকেন পৰঠা হ'ব নেকি?

মেনেজাৰে অলপ দেৰী হ'ব বুলি ক'লে। তিনিওজনে ঘড়ীলৈ চালে।

নাই ভাই বহুত দেৰী হ'ল। এতিয়াও বাচ নাপামেই। যাওঁ ব'লা। বৈ নাথাকোঁ।

ধুমুহাৰ দৰে যিদৰে আহিছিল সেইদৰেই ওলাই গুচি গ'ল তিনিওজন। দিলীপ, প্ৰাঞ্জল আৰু ইফ্‌তিকাৰ তিনিওজনে এইখিনি সময় চুপ হৈ ডেকা তিনিজনৰ কথা-বাৰ্তা শুনি আছিল। সিহঁতে কিন্তু দিলীপহঁতৰ কোনো অস্তিত্বই অনুভব নকৰিলে।

ইফ্‌তিকাৰে নীৰবতা ভঙ্গ কৰিলে।

দেখিলা, এয়াই আমাৰ নতুন পুৰুষ। সিহঁতে ভাৰতবৰ্ষৰ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নামো জানেনে নাই সন্দেহ, ইপিনে চফিয়া ল'ৰেণ, মাৰ্চেলো মেট্ৰিয়নীৰ ওপৰতে গৱেষণাই চলাই দিছে।

ল'ৰা কেইজন যোৱালৈ ক্ষন্তেকপৰ, চাই থাকি পুনৰ ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে প্ৰাঞ্জলে।

আৰু এক শ্ৰেণী যুৱক আছে আমাৰ দেশত। তেওঁলোকে কলেজ-বিশ্ববিদ্যালয়ত দেউতাকসকলৰ ষ্টেটাচৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। এক্চেণ্ট্ৰিক ৰাইটাৰ বুলি খ্যাত নীৰদ চি, চৌধুৰীৰ ভাষাত: They breed true to type like peas. তেওঁলোক হয় sons of fathers. বৰ ডাইলান বা উষা আয়াৰৰ লেটেষ্ট পপ গানৰ কলি আঙৰাৰ নোৱৰাটো তেওঁলোকে ব্যাকওৱাৰ্ডনেচ বুলি গণ্য কৰে। চি, ভি, ৰমেনে জুলজীতমে বোটানীত নোবেল পুৰস্কাৰ পাইছিল, সেই লৈ মূৰ ঘমাবৰ তেওঁলোকৰ প্ৰয়োজন নাই। তেওঁলোকৰ কিছুমানৰ বাবে এলেন গিন্জবাৰ্গৰ কবিতাৰ কিতাপ এখন সংগ্ৰহ কৰিব নোৱৰাটো বৰ আক্ষেপৰ কথা—যদিও সেই কিতাপৰ এটি শব্দও বোধগম্য হয়নে নহয় সেয়া সন্দেহৰ বিষয়।

কলেজ-বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা ওলাই আহিও তেওঁলোকৰ বিশেষ ভাবিবলগীয়া একো নাই। দেউতাকহঁতে যোগাৰ কৰি থোৱা কোনোবা কোম্পানী একজিকিউটিভ নাইবা কোনোবা বাগানৰ মেনেজাৰ আদিৰ লেখীয়া চাকৰিত নিকদেগ চিত্তে সোমাই পৰে। নহয়তো দেউতাকৰ গাড়ীৰ ড্ৰাইভাৰ হৈ অইনৰ আগত নিজক প্ৰদৰ্শন কৰে। আৰু তেওঁলোকেই হ'ল আমাৰ দেশৰ প্ৰগ্ৰেচিভ যুৱক। আচৰিত কথা, কলেজ-বিশ্ববিদ্যালয়ত তেওঁলোকেই সদায় নেতৃত্ব দিয়ে। বাকীবোৰেও তেওঁলোকক অনুকৰণ কৰাৰ চেষ্টা কৰে। বিশেষকৈ গাৰুৰপৰা অহা যুৱকসকলৰ বহুতে তেওঁলোকক অনুকৰণ কৰি নিজৰ তথাকথিত ব্যাকুওৱাৰ্ডনেছ ঢাকিব খোজে।

এইখিনি লৈকে কৈ প্ৰাঞ্জলে বাকী দুজনৰ মুখলৈ চালে। তাৰ এঘঁহীয়া দীঘলীয়া বক্তৃতাত সিহঁত দুজন বিবক্ত হৈছে নেকি বুজি চাবৰ চেষ্টা কৰি কিছু পৰ মনে মনে থাকিল সি। প্ৰাঞ্জলে লক্ষ্য কৰিলে ইফ্‌তিকাৰে কিবা এটা ক'ম ক'ম বুলি যেন উচ্‌পিচাই আছে। প্ৰাঞ্জলে জানে সিহঁততকৈ ইফ্‌তিকাৰ কিছু খঙাল আৰু অসহিষ্ণু। তাৰ অলপতে খং উঠে। অথচ প্ৰাঞ্জলৰ প্ৰতি কিবা এক সংকোচৰ খাতিৰত তাৰ খং প্ৰকাশো নকৰে। সেয়েহে প্ৰাঞ্জলে শেঁতা এক হাঁহি মাৰি ইফ্‌তিকাৰক সুধিলে : তুমি কিবা ক'বা যেন পাইছোঁ, ইফ্‌তিকাৰ।

অঁ ক'ম। ক'ম মানে প্ৰকৃততে তোমাক সুধিবলৈ মই উচ্‌পিচাই আছোঁ। তুমিও যে এই দীঘলীয়া বক্তৃতা জুৰি দিলা, আচল কথা, ইয়াৰ মাজত তোমাৰ মূল বক্তব্যটো মই ধৰিব পৰা নাই। মোৰ ধাৰণা হৈছে তুমি চাইড ট্ৰেকিং কৰিব খুজিছা। কিন্তু মোৰ কথাৰ স্পষ্ট উত্তৰ দিয়া। তুমি কি কৰিবা? দিলীপৰ দুৰ্গতি দেখিলাই। আমি তেওঁকেইবা ব্যক্তিগতভাৱে কি সহায় কৰিব পাৰিলোঁ? ইয়াত একো নহ'ব।

মই দিলীপক কৈছোঁৱেই। তেওঁ ওৱাইজ ডিচিচন লৈছে।

দিলীপ যোৱা উচিত। হি চুড লিভ উইথ ডি এইম অফ ন' বিটাৰ্ণ। ময়ো যি পাৰোঁ কৰিম ইয়াতেই। আদৰ্শ-চাদৰ্শৰ দোহাই দি, দেশৰ কাৰণে ভাবি আলাসত চাং পাতি থাকি মোৰ পৰিয়ালক টু ডি পইণ্ট অফ ষ্টাৰ্ভেচন নিব নোখোজোঁ। আৰু দুৰ্নীতি-অত্যাৱ ময়ো বিচাৰ নকৰোঁ। তত্পৰি দেখিলাইতো, কিয়েইবা কৰিব পাৰিবা এইখন দেশত?

ইফ্‌তিকাৰে আৰু কিবা ক'ব খুজিছিল, কিন্তু তাৰ মুখৰপৰা কথা মাজতে কাঢ়ি ল'লে প্ৰাঞ্জলে।

ব'বা ইফ্‌তিকাৰ, তুমিয়ে জানো কোৱা নাছিল, ইউ ডু নট কেয়াৰ ইভ'ন টু প্লাজ্ ইনটু এ ব্ৰাড বাথ হোৱাইল ইট ইজ বিয়েলী ইন্‌এভিটেব্ল? এক বক্তান্ত বিপ্লৱলৈকো ভয় নকৰা লোকে ইমানতে ভাগী পৰে নেকি? এতিয়া ইমান সহজে ছত্ৰভঙ্গ দিব খুজিছা কিয়? তোমাৰ মুখত অন্ততঃ এইবোৰ কথা নুশুৱায়, ইফ্‌তিকাৰ।

এইখিনি কৈ প্ৰাঞ্জলে জানিছিল যে এই খোঁচা পাই ইফ্‌তিকাৰ জাঙুৰ খাই উঠিব।

ঠিক আছে, কোৱা মোক, কি কৰিব পাৰা তুমি? দেখিলাই, যুদ্ধ কৰি হাবিলা আৰু হাবিও হাব মানিব নুখুজিলে কেনেকৈ হ'ব? তোমাৰ দৰে অৱশ্যে কিতাপ-পত্ৰ সিমানেখিনি মই পঢ়া নাই। কিন্তু তথাপি এটা কথা কওঁ শুনা। বিপ্লৱৰ বাবে মই প্ৰস্তুত আছিলোঁ—এতিয়াও প্ৰস্তুত আছোঁ—ইভ'ন এ ব্ৰাডী বেভলুচন। কিন্তু মই এটা কথা উপলব্ধি কৰিছোঁ কি জানা? বিপ্লৱ সম্ভৱ হয় ছটা অৱস্থাত।

সম্ভৱ হয় পৰাধীন অৱস্থাত স্বাধীনতা-প্ৰাপ্তিৰ বাবে বিপ্লৱ। তেতিয়া স্বাধীনতাৰ বাবে মানুহ হত্যা হৈ উঠে। আৰু আনহাতে বিপ্লৱ সম্ভৱ হয় সম্পূৰ্ণ স্বাধীন অৱস্থাত, যেতিয়া অইনে সেই স্বাধীনতা কাঢ়ি নিব বিচাৰে। মানুহে প্ৰাপ্ত স্বাধীনতা হেৰুৱাব নোখোজে

কোনোমতে। এই স্বাধীনতা হ'ব পাবে বাজনৈতিক কিম্বা অর্থনৈতিক।

কিন্তু আচৰিত কথা কি জানা, ভাৰতবৰ্ষত আজি কোনো এটা পৰিবেশেই নাই। ভাৰতবৰ্ষত মানুহে বাজনৈতিক স্বাধীনতা পাইছে, কিন্তু স্বাধীন হোৱা নাই। দাস মনোবৃত্তি আমাৰ মানুহৰ হাড়-হিমজুৰে বৰ্ত্তমান। অকল সেয়াই নহয়, আমাৰ মানুহ দাস হৈয়ে থাকিবলৈ বিচাৰে। সকলো জানি-শুনিও আমাৰ মানুহে স্বীকৃতি দিয়ে সেইজনকহে, যিজনে নিজে অন্মায় কৰি অইনকো অন্মায়ত প্ৰবৃত্ত কৰায়।

আমাৰ দেশত এইবোৰৰ বাবে অকল খাব নোপোৱাটোৱেই একমাত্ৰ কাৰণ নহয়। হ'ব নোৱাৰে। নহ'লে কোৱাচোন সেই সন্মানীয় প্ৰফেচাৰ বৰুৱা, সাম্যবাদী এম-এল-এ খাৰঘৰীয়া, হেডমাষ্টাৰ চলিহা—এই সকলোবোৰেই সকলো জানি-শুনিও কিয় লাইন পাতে বিষ্ণু শইকীয়াৰ ঘৰত? তেওঁলোকে তোমাক-মোক এৰি বিষ্ণু শইকীয়াৰ ঘৰলৈ যায় কিয় জানা? যায় তাৰ গাড়ীখনত উঠিব পোৱাৰ আশাত; যায় বাস্তাত দেখিলে গাড়ী বখাই মৰা তাৰপৰা হাঁহি এটা পাই ধন্য হোৱাৰ আশাত। কাৰণ, তেওঁলোকৰ নিজাকৈ গাড়ী নাই। আমাৰ মানুহে গাড়ীৰ ধূলি গাত সানি ধন্য হ'ব বিচাৰে।

গতিকে এতিয়া কোৱা তুমি বিপ্লৱ কৰিবা কাক লৈ? বিপ্লৱ কৰিবা ক'ত? চাহব দোকানৰ এই পৰিত্যক্ত চুকত? বিপ্লৱ কৰিবা মেকদুহীন, নৈতিক অধঃপতিত জাতি এটাক লৈ? নে বিপ্লৱ কৰিবা ছবছৰৰ ভিতৰতে গাড়ী কিনা, ঘৰ-মাটি কৰা বিৰোধী পক্ষৰেই এম-এল-এৰ নেতৃত্বক লৈ? মোক কোৱা, কাক লৈ তুমি বিপ্লৱ কৰিবা? সকলো ক্ষেত্ৰতে মুক্ত বেষ্ঠাবৃত্তিকেই যিয়ে মনে-প্ৰাণে গ্ৰহণ কৰি লৈছে, সেই চাম মানুহকে লৈ তুমি কিহৰ বিপ্লৱ কৰিবা? যদি এই সকলো বন্ধন ছিঙি সঁচাকৈয়ে নতুন দীপ্তি লৈ এদল নতুন পুৰুষ ওলাই

আহিলহেঁতেন, তেতিয়াও এক কথা আছিল। কিন্তু চিনেমা হলৰ সন্মুখৰ সেই নতুন পুৰুষে কিহৰ বিপ্লৱ কৰিব?

মুঠ কথা, নিজক হিৰো বুলি নাভাবোঁ, কিন্তু অইন দেশৰ অতি সাধাৰণ মানুহ এজনৰ যি মনোবৃত্তি সেইখিনিকে আহৰণ কৰিবলৈ হ'লে যদি তুমি হিৰো হ'বলগীয়া হয়, তেনেহ'লে সেইখন দেশত কিহৰ বিপ্লৱ কৰিবা?

এক অসহ্য খঙত যেন কৈ গৈছে কথাবোৰ ইফ্-তিকাৰে। খং আৰু ঘৃণাত ইফ্-তিকাৰৰ চকু কেইটা যেন জ্বলিছে। প্ৰাঞ্জল আৰু দিলীপে জানে, এনেকুৱা মুহূৰ্ত্তত ইফ্-তিকাৰক কিবা কোৱা মানোই হ'ল তাৰ খং ছুপুৰে বৃদ্ধি কৰা। গতিকে দুয়ো কিছুপৰ ইফ্-তিকাৰকে ক'বলৈ এৰি দি নীৰৱে ব'ল। ইফ্-তিকাৰে নতুনকৈ একো কোৱাৰ চেষ্টা নকৰি মৌন হৈ ব'ল। মাথোঁ খুব জোৰে জোৰে চিগাৰেটত হোপা দি নাকে-মুখে সমানে ধোঁৱা এৰি দি থাকিল।

ইফ্-তিকাৰক একো নোকোৱা দেখি খুব শান্ত স্বৰেৰে প্ৰাঞ্জলে ইফ্-তিকাৰক উদ্দেশ্য কৰি ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে। প্ৰাঞ্জলৰ স্বৰ ইমান শান্ত আৰু ইমান আত্মসমাহিতভাৱে ওলাল যে ইফ্-তিকাৰে অনুভৱ কৰিলে অলপ আগৰ চিন্তাৰে উত্তপ্ত হৈ পৰা মগজুক যেন ক'ববাৰ পৰা শীতল বতাহ এছাটিয়ে স্পৰ্শ কৰি গ'ল। মূৰ তুলি চালে ইফ্-তিকাৰে। ইফ্-তিকাৰে দেখিলে প্ৰাঞ্জলৰ মুখত কোনো উত্তেজনাৰ প্ৰকাশ নাই। শান্ত আৰু অবিচালিত। গভীৰ মনোযোগেৰে শুনাৰ চেষ্টা কৰিলে ইফ্-তিকাৰে।

তুমি ভুল কৰিছা ইফ্-তিকাৰ। তুমি নিৰাশ হৈ পৰিছা বিপ্লৱ কোনে কৰিব বুলিতো? কিন্তু বিপ্লৱ তুমি উল্লেখ কৰা সেই কোনো এটা শ্ৰেণীয়েও নকৰে। তোমালোকে জানাই, বাজপথৰ বিপ্লৱ মই এতিয়াই sine qua non বুলি নাভাবোঁ। তাৰ বাবে প্ৰস্তুতি

লাগে। আৰু মই ভাবোঁ সেই প্ৰস্তুতি আমাৰ মাজত নাই। কিন্তু বিপ্লৱৰ ইতিহাস বিশ্লেষণ কৰিলে দেখিবা, দৰাচলতে প্ৰকৃত বিপ্লৱত তোমাৰ আমাৰ ভূমিকাও গৌণ হৈ পৰিব। তত্পৰি ছাত্ৰশক্তিক বহু সময়ত একপক্ষীয়ভাৱে দোষাবোপ কৰিও লাভ নাই।

চহৰ-নগৰৰ বুৰ্জোৱা গোষ্ঠী নাইবা lumpen proletariat গোষ্ঠীটোক তুমি বিপ্লৱৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰিব নোৱাৰা। বিপ্লৱৰ পৰিকল্পনা কৰিলে, পৰিবৰ্ত্তনৰ কল্পনা কৰিলে সেই গোষ্ঠীক বাদ দিহে কৰিব লাগিব। ইহঁতবোৰ সদায় ক্ষুদ্ৰ-স্বার্থপৰ, লোভী, ঈৰ্ষাপৰায়ণ আৰু ভীক। আনহাতে যুগে যুগে ইহঁতৰ সৃষ্টি হৈ আহিছে। ইহঁত ফ্ৰাঞ্চত আছিল, ইহঁত কছিয়াতে আছিল, ইহঁত চীনত আছিল—ইহঁত সৰ্ব্বত্ৰ বিদ্যমান। অথচ ইহঁতেই হ'ল বিপ্লৱৰ কাৰণ। ইহঁতেই হ'ল ফৰাচী বিপ্লৱৰ কাৰণ, ইহঁতেই হ'ল কছ বিপ্লৱৰ কাৰণ।

এদিন মই তোমালোকক কোৱা মনত পৰে জঁ-পল চাত্ৰেৰ বিপ্লৱৰ ওপৰত লেখা কথা। বিপ্লৱৰ বিষয়ে লিখিবলৈ গৈ জঁ-পল চাত্ৰেৰ আৰু এয়াৰ কথা লিখিছে তোমালোকেও পঢ়িব পাৰা। তেওঁ লিখিছে যে বিপ্লৱত সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণকাৰীসকল হ'ল সদায়ে দৰিদ্ৰ গাওঁবাসী। তেওঁৰ মতে গাওঁবাসী হ'ল veritable reservoir of a national revolutionary army and when it rises, quickly stands out as the revolutionary class.

পুনৰ্বাৰ দোহাবিছো এয়াৰ কথা। তোমালোকেও জানা।

ফ্ৰাঞ্চৰ ক্ষুধাৰ্ন্ত জনতাই যেতিয়া পেটৰ জ্বালাত অস্থিৰ হৈ বাজ-প্ৰাসাদৰ সমুখত বজাক কটি ভিক্ষা কৰিছিল, তেতিয়া বাণী মেৰী এণ্টনিয়টে ভেঙুচালি কৰি কৈছিল : কটি খাবলৈ নাইপোৱা যদি কেক খোৱাগৈ। আৰু সেই ইতিহাসতো জানাই। ফৰাচী জনতাই এদিন পেটৰ ক্ষুধা নিবৃত্তি কৰিছিল নৰ-বক্তৃ পান কৰি। বুৰ্বন বক্তৃ। নাভাবিবা, সেইবোৰ মাথোঁ লাইব্ৰেৰীত সঁচি থোৱা ইতিহাসৰ

নিজৰ্জীৱ পৃষ্ঠাহে। ইতিহাসে কথাও কয়। ইতিহাসে সকিয়নি দিয়ে। কিন্তু মূৰ্খ মানুহে সেই সকীয়নি লৈ কৰ্ণপাত নকৰে বাবেই ইতিহাসৰ পুনৰাবৃত্তি হয়।

এয়াৰ কথা মনত ৰাখিবা ইফ্-তিকাব, ক্ষুধাতুৰ মানুহে একো কথা বুজু। ক্ষুধাতুৰ মানুহৰ বিচাৰ-বুদ্ধি নাথাকে। সিহঁতে মাথোঁ এটা কথাই জানে, সিহঁতক খাবলৈ লাগে। আৰু চকুৰ আগতে যেতিয়া সিহঁতৰ পৰাই আহৰণ কৰা সুস্বাদু খাদ্য মুষ্টিমেয় কেইজনমানে উপভোগ কৰা দেখে তেতিয়া সিহঁতে খাদ্যৰ লোভো পাহৰি যায়। তেতিয়া সিহঁতৰ মাজত এক নতুন ক্ষুধাৰ জন্ম হয়। সেই ক্ষুধা, সেই পিপাসা নৰ-বক্তৃৰ। এই ভোক, এই পিয়াহ অদমনীয়। ইয়াক কোনেও বাধা দিব নোৱাৰে। এয়াই ইতিহাসৰ নজীৰ। কিন্তু কথা হ'ল আমাৰ জনতাই এই এটা সীমা পাইছেনে নাই সেয়া বিচাৰ্য্য বিষয়।

বহুতো কথা কৈ পেলালোঁ, ইফ্-তিকাব। তোমালোক বিবক্ত হৈছা নেকি ক'ব নোৱাৰোঁ। চাওঁ চিগাৰেট এটা দিয়াচোন।

নাই, নাই, বিবক্ত হোৱাৰ প্ৰস্তুতো উঠাই নাই, মোৰ কিন্তু তোমাৰ কথাখিনিয়ে এনাচিনৰ কামহে কৰিলে। খুব ভাল লাগিছে সঁচাকৈ।

চিগাৰেটৰ পেকেটটো জেপৰ পৰা উলিয়াই ইফ্-তিকাবে খুলি দেখে যে চিগাৰেট এটাও নাই। সুদা পেকেটটো ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে জেপত লৈ আছিল সি। বয়টোক মাতি আনি উইল্চ ফিন্টাৰ টিপ্‌ড এপেকেট আনিবলৈ দিলে ইফ্-তিকাবে। কিবা এখন আলোচনী পঢ়ি থকা মেনেজাৰৰ পিনে হাঁহি মাৰি ক'লে, আপোনাক চকী-টেবুলৰ ভাড়াও দিবলগীয়া হৈছে দেই। ঠিক আছে, দিব বাক কেতিয়াবা—মেনেজাৰেও এটা হাঁহিৰে উত্তৰ দিলে।

বহুতো পৰ একো নোকোৱাকৈ একান্ত সনোযোগেৰে প্ৰাঞ্জল

আক ইফ্‌তিকাৰৰ কথা শুনি থকা দিলীপে এইবাৰ মাত দিলে পুনৰ।

আচ্ছা, আমি কেৱল ছালে-বেৰে কোৱাই গোটে সমস্ৰাসমূহ আলোচনা কৰিছোঁ। এতিয়া চামুখিং কংক্ৰীত কিবা এটা কোৱাচোন কোনোৱাই। এইদৰে ওপৰে ওপৰে বগাই ফুৰিতো একো লাভ নাই। আক তোমালোকে যদি একো নোকোৱা, ময়ে কওঁ শুনা।

প্ৰাঞ্জল আক ইফ্‌তিকাৰে দিলীপৰ মুখলৈ চাইছে। দিলীপে বহুতো পৰ একো কোৱা নাছিল।

মোৰ মতেৰে, প্ৰথম কথা আমাৰ শাসন-ব্যৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটাব লাগিব। এক আমূল পৰিবৰ্ত্তন। দ্বিতীয়তে, আমাৰ মনোবৃত্তিৰ পৰিবৰ্ত্তন নঘটালে কোনো সামাজিক পৰিবৰ্ত্তনেই সম্ভৱ নহয়।

শাসন-ব্যৱস্থাৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ বাবে ফাইলৰ বঙা ফিটাৰ মেৰপাক খুলি নেপেলোৱালৈকে ই সম্ভৱ নহয়। যতমানে কুট-বুদ্ধিৰ উঁড়াল ইংৰাজ জাতিয়ে জানিছিল এখন দেশৰ প্ৰগতিৰ গতিকে বাধা দি ৰাখিবলৈ আমোলাতন্ত্ৰই উত্তম ব্যৱস্থা। আমোলাতন্ত্ৰৰ বঙা ফিটাই এখন দেশৰ প্ৰগতিক অহৰহ লাগাম ধৰি যায়। কিন্তু এই সামান্য কথাখিনিকে আমি আজিও বুজিলোঁ। আচলতে বুজাও নহয়। এই কথা বুজিও স্বাধীনতাৰ পাচত আমাৰ নেতৃবৃন্দ আক বিষয়া-সকলে মিলি বঙা ফিটাৰ মেৰপাক বুদ্ধিছে কৰিলে অধিক দ্ৰুত গতিত। তাকে কৰিলে, ইংৰাজসকলৰ দৰেই তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত স্বার্থ পূৰণৰ খাতিৰতহে। কাৰণ, আমোলাতন্ত্ৰৰ সুদৃঢ় আক জনতাৰ দুৰ্ব্বোধ্য ৰেঁহৰ মাজত তেওঁলোক হৈ থাকে সদায় সুবক্ষিত আক নিৰাপদ।

দ্বিতীয় কথা, মনোবৃত্তিৰ পৰিবৰ্ত্তন। হৃদয়ৰ পৰিবৰ্ত্তন। কিন্তু ই জানো ইমান সহজ কাম! সেয়া জানো সম্ভৱ? মেকদগুহীন, কাপুৰুষ আক লোভী এচাম মানুহক এক স্থিৰ আদৰ্শৰ দ্বাৰা উদ্ধুদ্ধ কৰাটো সহজ কাম নহয়। গতিকে চোৱা, তুমি আমি কিয়েবা কৰিব

পাৰোঁ? মই কৈছোঁ, আমি নিকপায়। আমি সঁচাকৈয়ে নিকপায়। মই হ'লে হাৰিছোঁ। মই যামগৈ। আই ওৱাণ্ট টু লিভ। হোৱাট ইউ ক্যান ডু অল এলোন বাই ইণ্ডবচেল্‌ফ? মোকতো দেখিলাই। সকলো প্ৰকাৰে চেষ্টা কৰি চালোঁ।

শুনা প্ৰাঞ্জল, তোমাকো এটা উপদেশ দিওঁ। তুমি বেয়া নোপোৱা নিশ্চয়। তুমিও এটা কাম কৰা। মই তালৈ গৈ লওঁ। মই অহা ছমাহৰ ভিতৰত যোৱা সম্পৰ্কে সকলো ঠিক ঠাক কৰিম। মই তালৈ গৈ তোমাকো লৈ যোৱাৰ চেষ্টা কৰিম। মোৰ বিশ্বাস আছে, মই পাৰিম। তুমি কেৱল প্ৰস্তুত হোৱা। প্ৰস্তুত মানে মই তোমাৰ মানসিক প্ৰস্তুতিৰ কথা কৈছোঁ। টকাৰ কথা চিন্তা কৰিব নালাগে। তুমি যি পাৰা যোগাব কৰিবলৈ অলপ অলপকৈ আৰম্ভ কৰা এতিয়াৰ পৰা। বাকীখিনি মই ব্যৱস্থা কৰিম। ডক্ট ওৱবি, আই উইল চামহাউ মেনেজ।

আশাকৰো মোৰ উপদেশ তুমি চিন্তা কৰি চাবা। চিন্তা কৰি চাবা মানে—চিন্তা কৰিবলগীয়া একো নাই। তুমি অহা ৬/৮ মাহৰ ভিতৰত ঘৰুৱা লেঠাবোৰৰ চিজিল লগাবলৈ চেষ্টা কৰা। মই কাইলৈকে ৰবাৰ্টচন আক মিচেচ ৰবাৰ্টচনলৈ চিঠি লেখিম। আগেয়ে মই গৈ লম। মই গৈ পালেই তোমাৰ যোৱাৰ ব্যৱস্থা মই তাৰ পৰাই কৰিম।

সঁচাকৈ ভাই, মোৰ ইয়াত থাকি স্থগা উপজিছে। ৰিয়েলী আই হেট টু লিভ হিয়াৰ। হ'ল বুলি নিফলভাৱে ইমান তিক্ততা সহ কৰিব নোৱাৰি। তোমাকো কৈছোঁ প্ৰাঞ্জল, ইয়াত পচি থাকিব নালাগে। ব'লা, বাহিৰখন চাই আহোঁ। বাহিৰতে জীৱিকাৰ চেষ্টা কৰাই ভাল।

দিলীপৰ এই কথাখিনি শুনাৰ পিছত এক আচৰিত অনুভূতি প্ৰাঞ্জলৰ মনত জাগিল।

প্ৰাঞ্জলে মুহূৰ্ত্ততে অনুভৱ কৰিলে, এক গভীৰ অৱসাদৰ অতল

তলিত সি যেন হেবাই গৈছে। সি তাৰ অস্তিত্ব হেৰুৱাই পেলাইছে। সি কোন, সি কি, সি একো নাজানে। তাৰ কোনো অতীত নাই, তাৰ কোনো ভৱিষ্যৎ নাই, তাৰ কোনো বৰ্তমান নাই। তাৰ অনুভৱ হৈছে, তাৰ কোনো অতীত নাছিল, তাৰ কোনো ভৱিষ্যৎ নাছিল, তাৰ কোনো বৰ্তমান নাছিল। প্ৰকৃততে সি এক অস্তিত্বহীন প্ৰাণী।

সি অনুভৱ কৰিলে নৈবাশ্চ, ক্লান্তি আৰু অবসাদে তাৰ কেউপাশে যেন এক বৃহৎ পিৰামিড সাজিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। চাওঁতে চাওঁতে বিশাল এক পিৰামিডৰ মাজত সি আবদ্ধ হৈ পৰিছে। নিশ্চিদ্ৰ একাৰ আৰু সৃষ্টিৰ আদি কালৰ নৈশব্দই যেন তাক গিলি পেলাইছে। সি আতঙ্কত শিয়ৰি উঠিছে। হঠাতে সি যেন দেখা পাইছে, পিৰামিডৰ মাজত বন্দী অকল সিয়ে নহয়। দিলীপ, ইফ্‌তিকাৰ আৰু বহুতো। এক নিবৰচ্ছিন্ন মিছিল।

এক ভাৱলেশহীন মুখেৰে বহু সময় ততক্ মাৰি ব'ল প্ৰাঞ্জল।

আঃ, কিবোৰযে ভাবিছোঁ মই! প্ৰাঞ্জলে নিজকে জোঁকাৰি ল'লে। সি অনুভৱ কৰিলে আচলতে এইবাৰ তাৰ কোৱাৰ পাল। দুজন ছত্ৰভঙ্গ দিব খোজা সৈনিকক সি বণাঙ্গনলৈ ঘূৰাই আনিব নে সিহঁতৰ লগতে সিও উধাও হ'ব।

সি অনুভৱ কৰিছে তাৰ সহ-সৈনিক দুজনে যেন বিনাচৰ্ত্তে পলায়ন কৰিব খুজিছে। এন আনকণ্ঠচনেল বিট্‌টি। এই পলায়ন সি সমৰ্থন নকৰে। পিচছ'হকি অহাটো পলায়ন নহয়। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত পিচ ছ'হকি অহাবপৰা লাভ আছে। তেনেদৰে পিচ ছ'হকি অহাত তাৰ কোনো আপত্তি নাই যদিহে সেয়া হয় এক ষ্ট্ৰেটেজিক বিট্‌টি। কিন্তু দিলীপ, ইফ্‌তিকাৰ, এওঁলোকৰ এয়া কোনো ষ্ট্ৰেটেজিক বিট্‌টি নহয়। এয়া পলায়ন। নাই, নাই, সি কিবা এটা কৰিব লাগিব। এই দুজন বন্ধুক সি ফিৰাই আনিব লাগিব। কেনেকৈ ফিৰাই আনিব পাৰি বাক?

প্ৰাঞ্জলে নিজৰ মনতে এবাৰ জুকিয়াই চালে কথাখিনি।

প্ৰাঞ্জলৰ ইমান সময়ৰ নীৰৱতাই দিলীপ আৰু ইফ্‌তিকাৰক অসহিষ্ণু কৰি তুলিছিল। ইফ্‌তিকাৰে উচ্‌পিচাই উঠিল।

প্ৰাঞ্জলে ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে :

চোৱা দিলীপ, তুমি ঘোষণা কৰিছা, তুমি হাবিছা। তুমি ইয়াৰ পৰা গুচি যাব খুজিছা। ইফ্‌তিকাৰে সমাজত নিজকে আউটকাষ্ট বুলি গণ্য কৰি, কিছুমান মানুহৰ বিচাৰেৰে নিজৰ মূল্যায়ন কৰিব খুজি তুমিও নিজক হেৰুৱাই পেলাব খুজিছা। বোথ অফ্‌ ইউ ওয়াৰ্ট টু বি লষ্ট্। ময়ো নিজকে হিৰো বুলি নাভাবোঁ। কিন্তু তথাপি মই এইখিনি কথা কোৱাৰ প্ৰয়োজন বোধ কৰিছোঁ।

হাবি যোৱাটোৱেই সহজ, পলাই যোৱাটোৱেই সহজ। সমাজত এই সকলোবোৰ দৰাচলতে এক অৰ্থত হাবি যোৱা মানুহ। পলায়নবাদী মানুহ। যুদ্ধ কৰাটো বৰ কষ্টকৰ। তাতোকৈ যুদ্ধ কৰি জয়ী হোৱা বা জয়ী নোহোৱালৈকে যুদ্ধ চলাই যোৱাটো আৰু কঠিন কাম। অধিক কষ্টৰ কাম। কিন্তু সেয়া প্ৰকৃত মানুহৰ কাম।

ভাবি চোৱা ইফ্‌তিকাৰ, তুমিতো কৈছিলি অলপ আগেয়ে গাড়ী এখনৰ তোমাৰ প্ৰয়োজন, ঘৰ এটাৰ তোমাৰ প্ৰয়োজন। প্ৰয়োজন সদায় আপেক্ষিক। যি সময়ত যিখন দেশত তুমি গাড়ী এখনৰ প্ৰয়োজন বা ছুমহলীয়া ঘৰ এটাৰ প্ৰয়োজন একান্তভাৱে অনুভৱ কৰিছা, সেই সময়ত সেইখন দেশত লাখ লাখ মানুহৰ ঘৰৰ ওপৰত ছালি একোখনো নাই আৰু আধাতকৈ সবহ লোকে দিনে এসাজ খাই জীয়াই আছে। সিহঁতৰ কথা নাভাবা কিয় এবাৰ? তোমাৰ প্ৰয়োজন আৰু সিহঁতৰ প্ৰয়োজন এবাৰ তুলনা কৰি চোৱাচোন।

সিহঁতৰ বাবে ভবাৰ দায়িত্ব সঁচাকৈয়ে কাৰোবেই নাই নেকি? আমি পশুতকৈ শ্ৰেষ্ঠ হ'লোঁ কোনখিনিত? বিজ্ঞান-প্ৰদত্ত কেইপদমান

আহিলাকে লৈ আমি পশুৰ তুলনাত নিজৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব দাবী কৰিলেই নহয়। শ্ৰেষ্ঠত্ব দাবী কৰিবলৈ হ'লে এক সুকীয়া হৃদয়ৰ প্ৰয়োজন।

ভাবি চোৱা ইফ্‌তিকাৰ, তুমি কাৰ বিচাৰেৰে নিজক সৰু কৰিছা? এটা উদাহৰণ দিও শুনা। ধুনীয়া গাড়ীৰ পিচৰ ছিটৰ-পৰা মুখ উলিয়াই যোৱা এল্‌চেচিয়ান কুকুৰ এটাই ফুটপাথেৰে খোজ-কাটি যোৱা মানুহলৈ চাই যদি ভাবে মানুহবোৰ তাতকৈ নিকৃষ্ট বুলি, তেতিয়াও মানুহে সেই কুকুৰটোৰ বিচাৰেৰেই নিজৰ মূল্যায়ন কৰিবনে? কাৰণ, এইটোতো সচা যে সেই কুকুৰটোৱে তোমাৰ মোতকৈ বহু গুণে ভাল খায়, ভালকৈ থাকে। এতিয়া মোক কোৱা—ভাল খাও, ধুনীয়া গাড়ী আৰু ভাল ঘৰৰ মাজত প্ৰতিপালিত সেই কুকুৰটো আৰু সেই কুকুৰটোকেই নিজতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভবা চাটুকাৰ এচাম মানুহৰ বিচাৰেৰে তুমি—তুমি ইফ্‌তিকাৰেও নিজৰ মূল্যায়ন কৰিবা? কোৱা, উত্তৰ দিয়া? সেই নোদোকা এল্‌চেচিয়ানটোতকৈ তুমি নিজক হীন বুলি ভাবিবা? অইনৰ বিচাৰত তুমি চিৰন্তন মানৱীয় মূল্য-বোধক—ইটাৰনেল হিউম্যান ভেল্যুজক অস্বীকাৰ কৰিবা? মোৰ কথা হ'ল, ইউ জাষ্ট গ' অন হেটিং ডেম এজ ইউ হেট এ ডগ।

জানা এই মানৱীয় মূল্যবোধক লৈ হোৱা দ্বন্দ্ব আজিৰ নহয়। এই দ্বন্দ্ব অকল তোমাৰ-মোৰেই নহয়। ই চিৰন্তন। যুগে যুগে বিবেকবান ব্যক্তিৰ মগজুক ইয়ে অস্থিৰ কৰি আহিছে। অথচ এই সংখ্যাত তাকৰীয়া এচাম লোক ফ্ৰাঞ্চত আছিল, কছিয়াত আছিল, ইংলণ্ডত আছিল, আমেৰিকাতো আছিল। পৃথিৱীৰ সৰ্ব্বত্ৰ আছিল আৰু আজিও আছে।

কিছুমানে বশুতা স্বীকাৰ কৰে। বশুতা স্বীকাৰ কৰিছে। তেওঁলোকে হাব মানিছে। তেওঁলোক হেৰাই গৈছে। হেৰাই যোৱা লোকৰ সংখ্যাই সৰহ। হেৰাই যোৱা লোক অগণন। হেৰাই যোৱাটোৱেইতো সহজ। কিন্তু পৃথিৱীত এনে লোকো আছে, যিয়ে এই দ্বন্দ্বত পৰাজয় স্বীকাৰ কৰা নাই। হিউম্যান ভেল্যুক তেওঁলোকে

ওপৰত স্থান দিছে। তাক তেওঁলোকে অৱজ্ঞা কৰা নাই। অৱজ্ঞা কৰিছে সেই কুকুৰটোক; অৱজ্ঞা কৰিছে কুকুৰক প্ৰশংসা কৰা চাটুকাৰ সেই মানুহচামক।

তোমালোকেও নিশ্চয় জানা, আজিৰপৰা দুশ বছৰ আগতে ফ্ৰাঞ্চত এক ধুমুহাৰ সৃষ্টি কৰা জঁ-জাক কছোৰ কথা। ৰাজতন্ত্ৰৰ বিৰুদ্ধে বিৰোধগাৰ কৰি লেখা তেওঁৰ 'Social Contract', 'Emile' আদি গ্ৰন্থসমূহ একো একোটা বিপ্লৱক পদাৰ্থৰ দৰে পৰিগণিত হৈছিল। ফলত ৰাজবোৰত পৰি দেশান্তৰীও হৈছিল কছো। নিৰ্বাসিত হৈ, সমাজত অৱহেলিত হৈ, জীৱিকাৰ বিশেষ সংস্থান কৰিব নোৱাৰি নিজৰ কেউটি ল'ৰা-ছোৱালী অনাথ আশ্ৰমত থৈ, নানান জীয়াতু ভুগিও কিন্তু কছো দমি যোৱা নাছিল।

সেই সময়তো বহুতে কিন্তু তেওঁৰ প্ৰতিভাক পেট্ৰ'নাইজ কৰিব বিচাৰিছিল। কছোই যেতিয়া এটা পুৰণি জবা-জীৰ্ণ, ভগ্নপ্ৰায় ঘৰৰ একেটা মাথো সৰু খোটালাত বাস কৰিছিল, তেতিয়া তেওঁৰ সেই ছবৰস্থা দেখি তেওঁৰ প্ৰতিভাক পেট্ৰ'নাইজ কৰিবলৈ অভিজাত সম্প্ৰদায়ৰ বহুলোকে তেওঁলোকৰ সৈতে ভালদৰে বাস কৰিবলৈ নিমন্ত্ৰণ জনাইছিল কছোক।

তেনে এজন তেওঁৰ বন্ধু অভিজাত সম্প্ৰদায়ৰ লোকক কছোৱে চিঠিৰে জনাইছিল কি বুলি জানা? সুদীৰ্ঘ সেই চিঠিখনৰ কেইটামান শাৰী মোৰ মুখস্থ হৈ গৈছে। সেই শাৰী কেইটা হ'ল :

মহাশয়, অইনৰ ওপৰত আধিপত্য চলাই থকা আপোনালোকৰ দৰে সামাজিক শ্ৰেণীটোৰ প্ৰতি মোৰ আছে তীব্ৰ ঘৃণা। উচ্চ বংশৰ, নীল বক্তৰ উত্তৰাধিকাৰী আপোনালোকৰ আগত এই কথা স্বীকাৰ কৰিবলৈ মই অকণো সংকোচবোধ নকৰোঁ। যে মই বৰ লোকক ঘিণ কৰোঁ; তেওঁলোকৰ মান-সন্মান, তেওঁলোকৰ নিষ্ঠুৰতা

তেওঁলোকৰ ঈৰ্ষা, তেওঁলোকৰ পাপ—এই সকলোবোৰকেই
মই ঘিণ কৰোঁ—।

আৰু এতিয়া চোৱা, এয়াই হ'ল এজন প্ৰকৃত মানুহৰ কথা।
এজন বিবেকবান ব্যক্তিৰ কথা। এজন সাহসী মানুহৰ কথা।
তোমালোকে হয়তো ক'ব পাৰা যে অনুকৰণ কৰিতো তুমি, মই আৰু
কছো বা ভল্টেয়ৰ হ'ব নোৱাৰোঁ। আমি টম্পেইনো হ'ব নোৱাৰোঁ।
কথাটো খুবেই সঁচা। মানুহে প্ৰত্যেকেই নিজৰ এক পূৰ্বনিকপিত
সীমাৰ মাজত জীয়াই থাকিব লাগে। সেই সীমা প্ৰতিভা, বুদ্ধিমত্তা
আদি বহুতো দিশত নিকপিত। কিন্তু আমি একোজন প্ৰকৃত স্বাধীন
মানুহ হ'বলৈ শিকাত বাধা ক'ত? একোজন স্বাধীন মানুহ হ'বলৈ
চেপ্টা কৰাত বাধা ক'ত? এজন স্বাধীন মানুহ?

একেলেঠাবীয়ে এই সুদীৰ্ঘ কথাখিনি কৈ প্ৰাঞ্জলে দিলীপ আৰু
ইফ্‌তিকাৰৰ মুখলৈ চালে। বুজিবলৈ চেপ্টা কৰিলে সিহঁত দৰাচলতে
ভিতৰি ভিতৰি বিবক্ত হৈছে নেকি। বুজিবলৈ চেপ্টা কৰিলে, সি যি
কৈছে সিহঁতে বুজি পাইছেনে নাই।

সি আশ্বস্ত হৈছে, সি যি ক'বলৈ বিচাৰিছে তাকে বুজিবলৈ
একাগ্ৰভাৱে উৎকৰ্ণ হৈ বৈ আছে দিলীপ আৰু ইফ্‌তিকাৰ। প্ৰাঞ্জলে
পুনৰ ক'বলৈ আৰম্ভ কৰিছে।

ইফ্‌তিকাৰে ঠিকেই কৈছে আমাৰ দেশত আজি দুৰ্ভিক্ষ হৈছে
অকল ভাত-কাপোৰৰ নহয়। দুৰ্ভিক্ষ হৈছে আদৰ্শৰ; দুৰ্ভিক্ষ হৈছে
সুস্থ মনোৱদ্ধিৰ। আজি ক'তো এনে এগৰাকী মাতৃ নাই, যি
মাতৃয়ে পুত্ৰক দুৰ্নীতি-অত্যাচাৰ বিৰুদ্ধে নৈতিক বাধা প্ৰদান কৰে।
আজি এনে পত্নী নাই, যিয়ে স্বামীক দুৰ্নীতিৰ বাবে পৰোক্ষভাৱে
হ'লেও প্ৰৰোচিত নকৰে। আদৰ্শৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা নাই কাৰোঁ, অকণমান
বৈষয়িক স্বাচ্ছন্দ্যৰ বাবে সমস্ত জলাঞ্জলি দিবলৈ মনে-প্ৰাণে প্ৰস্তুত
সকলো।

আমাৰ জাতীয় চৰিত্ৰ বুলি বুলি এটাই নাই। আমাৰ ভীষণ

অভাৱ হৈছে আত্মনন্দানবোধৰ। ইয়াৰ বাবে অকল অৰ্থনৈতিক
অৱস্থাকেই দায়ী কৰিব নোৱাৰা। আদৰ্শৰ দুৰ্ভিক্ষ আৰু আত্মনন্দান-
বোধৰ দুৰ্ভিক্ষ আঁতৰ কৰিব নোৱাৰিলে 'অকল ভাত কাপোৰ আৰু
থকা পৰিবেশৰ স্বাচ্ছন্দ্যৰে বিশ্বৰ দৰবাৰত এটা জাতি, জাতি হিচাবে
পৰিগণিত হ'ব নোৱাৰে। মুক্ত বেঞ্জাৰুতিতে এটা জাতি জীয়াই
থাকিব নোৱাৰে! আৰু ব্যক্তিৰ সমষ্টিয়েইতো হ'ল এটা জাতি।

তোমালোকক আগতেও কৈছোঁ, স্কুলত পঢ়ি থাকোতেই—
দশমমান শ্ৰেণীত থাকোতে হ'ব পায়—মোৰ জাৰ্মান বন্ধু অটো
স্পীলৰে যেতিয়া মোলৈ লিখিছিল, ভাৰতীয় মানুহে নিজৰ দেশক,
নিজৰ ধৰ্ম্মক ভাল পাব নাজানে বাবে সিহঁতৰ দেশত ভাৰতীয়
লোকক ঘিণ কৰে, তেতিয়া তাৰ সৈতে চিঠিৰ জৰিয়তেই এক তৰ্ক-
যুক্ত প্ৰবৃত্তি হৈছিলোঁ। তালৈ মই তেতিয়া লিখিছিলোঁ, এজন বা
দুজন ভাৰতীয় লোকৰ দৃষ্টান্তকেই লৈ এটা জাতিৰ জাতীয় চৰিত্ৰ
সম্পৰ্কে ইমান ডাঙৰ এটা মন্তব্য দিয়াটো অতি ভুল। ই কোনো-
পধ্যেই যুক্তিসঙ্গত নহয়। কিন্তু আজি ময়ো উপলব্ধি কৰিছোঁ,
প্ৰকৃততে সি কিমান সঁচা কথা কৈছিল।

এটা দীঘল ছমুনিয়াহ কাঢ়িলে প্ৰাঞ্জলে। তাৰ বোধকৰো ভাগৰ
লাগিছে।

এক অথঙ মৌনতাই বিৰাজ কৰিছে কিছুপৰ। দোকানখনত
সিহঁতৰ বাহিৰে আনকোনো মানুহ নাই। মেনেজাৰে বহাৰপৰাই
কাৰোবাক চিঞৰি কিবা কৈছে। কাম কৰা লৰা এটাই ভিতৰত
এটা হিন্দী গানৰ কলি আওৰাইছে। দোকানৰ এই চিঞৰ-বাখৰ,
কাপ-প্লেট ধোৱাৰ ঠুং-ঠাং শব্দ এইবোৰ যেন সিহঁতৰ কাণত পৰা
নাই। সিহঁত যেন বহু দূৰলৈ গুচি গৈছে। আত্মগ্ৰানি, আত্মবিশ্লেষণ,
হতাশা, নৈবাশ্য আৰু অৱসাদৰ এক জুলীয়া সীহৰ দৰে ঘন পদাৰ্থৰে
পূৰ্ণ স্তূৰ্গভীৰ সমুদ্ৰৰ বুকুত যেন সিহঁত ধীৰে ধীৰে ডুবিবলৈ আৰম্ভ
কৰিছে। এক নিসঙ্গ আৰু ভয়লগা অসহায় অনুভূতিত সিহঁত যেন

কুক্ষিত হৈ পৰিছে। সিহঁতে উপকূল বিচাৰিছে। সীমাহীন সমুদ্ৰৰ বুকুত ডুবো ডুবো হৈ সিহঁতে আশ্রয় বিচাৰিছে।

প্ৰাঞ্জল, ইফ্‌তিকাৰ আৰু দিলীপ তিনিও তলমূৰকৈ বৈ আছে। অতি চিন্তাক্ৰিষ্ট একোখন মুখেৰে সিহঁতে চুপচাপ বৈছে। হাতৰ চিগাৰেট কেইটা আপোনা-আপুনি পুৰিছে। দুই-তিনি মিনিটমান সময় নীৰৱতা বিৰাজ কৰিলে।

হঠাতে প্ৰাঞ্জল ঘপহকৈ বহাৰপৰা উঠিল। আহাঁ, ইয়াত বহি থাকিলে কিটো হ'ব? মই পাইছোঁ উপায়। মই সিদ্ধান্ত কৰিছোঁ।

বাকী দুজনে প্ৰাঞ্জলৰ মুখৰ পিনে হঠাৎ তীব্ৰ দৃষ্টিৰে চাইছে। প্ৰাঞ্জলৰ এই আকস্মিক resurrectionত সিহঁত দুজনেও যেন নিমিষতে জড়তা আৰু অসহায়তা কাটি উঠিল। কি উপায় পাইছে প্ৰাঞ্জলে? কি সিদ্ধান্ত কৰিছে প্ৰাঞ্জলে?

আবেগ-সিক্ত কণ্ঠেৰে প্ৰাঞ্জলে কৈছে। দিলীপ আৰু ইফ্‌তিকাৰে বহাৰপৰাই প্ৰাঞ্জলৰ মুখলৈ চাই একান্ত মনে শুনিছে।

ইফ্‌তিকাৰ তুমি ঠিকেই কৈছা, আমি স্বাধীন হোৱা নাই এতিয়াও। আমি স্বাধীন হ'বলৈ শিকিব লাগিব। আমি নাহাৰোঁ। তুমি, তেওঁ আৰু মই। আমি তিনিজন হ'লেই হ'ব। স্বাধীন মানুহ এজনেই সহস্ৰজন। মোৰ মনত পৰিছে ছাত্ৰে-ৰ 'ডি ফ্লাইজ' নাটকৰ কেইটামান উক্তি। ৰজা এগিষ্টিয়াচৰ ভয় : A free man in the city acts like a plague-spot. He will infect my whole kingdom. স্বাধীন মানুহৰ প্ৰতি থকা এই ভয় অকল উপাখ্যানৰ ৰজা এগিষ্টিয়াচৰেই নহয়, এই ভয় যুগে যুগে শাসনাধিষ্ট লোকৰ অন্তৰত সৰ্বদা বিচুমান। এই ভয় আজিও আছে। আৰু ৰজাৰ ভয়ক দুগুণে বৃদ্ধি কৰি দিয়া দেৱতা জিয়াচৰ প্ৰত্যুত্তৰ : Once freedom lights beacon in man's heart, the gods are powerless against him. It is a matter between man

and man, and it is for other man and for them only to let him go his gait or to throttle him.

এতিয়া আহা, আমি একোজন স্বাধীন মানুহ হ'বলৈ পৰস্পৰে পৰস্পৰক সহায় কৰোঁহঁক। কোৱা, সহায় কৰিবা? মিঃ ৰবাৰ্ট'চনে তোমাক ঠিকেই কৈছিল দিলীপ থকা-খোৱাৰ স্বাধীনতাৰে এজন মানুহ স্বাধীন নহয়। স্বাধীনভাৱে চিন্তা কৰিব পাৰিলেহে এজন মানুহ স্বাধীন হয়।

গতিকে তোমালোকে মোক কথা দিয়া, মোক সহায় কৰিবা? কিবা এটা কৰিম। কিবা এটা কৰিবই লাগিব।

হঠাৎ আবেগ-বিহ্বল আৰু প্ৰায় নাটকীয়ভাৱে কোৱা প্ৰাঞ্জলৰ এই কথাখিনিয়ে বাকী দুজনকো মুহূৰ্ত্ততে বিহ্বল কৰি তুলিলে। সিহঁতো বিচলিত হৈ পৰিল প্ৰত্যক্ষভাৱে। বস্তুনিষ্ঠভাৱে কি কৰিব খুজিছে সিহঁতে বুজাকৈয়ে প্ৰাঞ্জলৰ কথাত সমৰ্থন জনালে। দিলীপ আৰু ইফ্‌তিকাৰে দুয়োজনে এই মুহূৰ্ত্তত মনে মনে যিখিনি কথা ভাবিলে, তাৰ অৰ্থ হ'ল : আমি নাজানোঁ, আমি কিবা কৰিব পাৰিম। তুমি কি কৰিবা তাকো নাজানোঁ। কিন্তু তথাপিও কৈছোঁ, তোমাৰ আন্তৰিকতাক আমি শ্ৰদ্ধা জনাইছোঁ। কথা দিছোঁ, আকৌ এবাৰৰ বাবে আমি নতুনকৈ চেষ্টা চলাম।

ফুটাই দিলীপে ক'লে : ঠিক আছে প্ৰাঞ্জল, মই সত্ত্বহতে দেশ-ত্যাগৰ পৰিকল্পনা কাষৰাই থৈছোঁ। তোমাক সহায় কৰিম কথা দিছোঁ। মই হাৰিছিলোঁ, তুমি নিশ্চয় জয়ী হ'বা। তোমাৰ ওপৰত মোৰ সেই বিশ্বাস আছে।

ক'লে ইফ্‌তিকাৰে : ময়ো এক দুৰ্ব্বল মুহূৰ্ত্তত ক'বা পৰিকল্পনা—মোৰ আত্ম প্ৰাপ্যতকৈ যিকোনো উপায়ে শ শ গুণে দামী মূল্যবান গাড়ী-ঘৰৰ পৰিকল্পনা সত্ত্বহতে বাদ দিছোঁ। প্ৰাঞ্জল, তুমি যদি কিবা পাৰা, কৰা। আমাৰ সহায়ৰ আৱশ্যক হ'লে জনাবা। আমি তোমাৰ কাষতে আছোঁ সদায়। কি কৰিব লাগিব, কি কৰা উচিত

হ'ব মই নাজানে।। তুমি নির্দেশ দিবা। তোমাৰ ওপৰত আমাৰ অটল বিশ্বাস আছে।

ইফ্‌তিকাৰ আৰু দিলীপৰ কথা শুনি এক মূহু হাঁহি খেলাই গ'ল প্ৰাঞ্জলৰ ওঁঠত। দিলীপ আৰু ইফ্‌তিকাৰৰ কান্ধত দুহাত থৈ প্ৰাঞ্জলে ক'লে: উঠা, চিন্তা নকৰিবা। কিবা এটা কৰিম। কিবা এটা কৰিবই লাগিব। তোমালোক মোৰ ওচৰত থাকিলে মই একোকে ভয় নকৰোঁ। উই উইল ডু চামুথিং।

ব'লা, এতিয়া যাওঁ। বাতি বহুতো হ'ল। চাৰে দহ বাজি গ'ল।

সিহঁত উঠি গ'ল। দিলীপ সোন্ধী, ইফ্‌তিকাৰ আহমেদ আৰু প্ৰাঞ্জল ছুৰবা। অক্ষম ফ্লোভ, আত্মগ্লানি, হতাশা, নৈবাশু, অৱসাদ আৰু চৰম নিৰ্বেদৰ কবলত জৰ্জৰিত তিনিজন যুৱক। গুলীবিদ্ধ বাঘৰ দৰে নিশ্বল আক্ৰোশত কেৱল গুমৰিছে সিহঁতে।

দোকানৰপৰা ওলাই বাস্তাত ভৰি দি সিহঁতে দেখিলে, ডিচেম্বৰ মাহৰ গুৱাহাটীখন তেনেই নিজান হৈ পৰিছে। ডিচেম্বৰৰ বাতি চাৰে দহ বজা বহুতো বাতি। মানুহ-দুখুহৰ আহ-যাহ প্ৰায় নাইকিয়া হৈছে। বিক্ৰা, চিটিবাচো বাস্তাত নাই। সিহঁতে খোজ ললে।

কোনেও কাকো একো নোকোৱাকৈ নিশ্চুপে খোজ কাঢ়িছে। আৰু আচৰিতভাৱে একেটা কথা কেই চিন্তা কৰিছে—একেটা উপমাই সিহঁতৰ মনলৈ আহিছে। সিহঁতে যেন এখন নিস্তৰ্দ্ধ, জয়াল মৰিশালিৰ মাজেৰে খোজ কাঢ়িছে। আৰু সিহঁতে ভাবিছে—সিহঁতে ভাবিছে এজন দধিচীয়ে জন্মগ্ৰহণ কৰা হ'লে! এজন দধিচী—এজন নতুন মানুহ। এ নিউ ম্যান। আমি এজন দধিচীৰ অন্বেষণ কৰিব লাগিব।

হঠাতে প্ৰাঞ্জলে নিজকে এবাৰ সুধি চাইছে। সেই নতুন মানুহ-

জন চে গুৱেভেৰাৰ 'নতুন মানুহজনে'ই নেকি বাক? বহুদিন আগতে পঢ়া চে গুৱেভেৰাৰ 'Venceremos' নামৰ কিতাপখনৰ এবাৰ কথা তাৰ মনত পৰি গ'ল হঠাতে। মনে মনে আঙালে সি: Each and every one of us will pay on demand his part of sacrifice...knowing that all together we are getting ever closer to the new man, whose figure is beginning to appear.

বাস্তাত কোনো মানুহ নাই। শীতৰ গুৱাহাটীখন শুই পৰিছে। হয়তো এইদৰেই গোটেই দেশ এখন কুচি-মুচি শুই আছে।

পশ্চাদপসৰণৰ পথত মাৰ্চ কৰা সৈনিকৰ দৰে তিনিওজনে ক্লান্তভাৱে নিশ্চুপে খোজ কাঢ়িছে। সিহঁতৰ জোতাৰ শব্দই মাথো বাতিৰ নিস্তৰ্দ্ধতা ভঙ্গ কৰিছে। দূৰৈত দুটামান কুকুৰে ভুকিছে। নৈৰ পাৰত কেইজনমান মানুহে ডাঙৰকৈ একুৰা জুই ধৰি বহি আছে। বাতিটোৰ বাবে সিহঁতৰ সেয়াই আশ্ৰয়।

হঠাতে মৌনতা ভঙ্গ কৰি প্ৰাঞ্জল মুখেৰে ওলাই আহিছে...all together we are getting ever closer to the new man, whose figure is beginning to appear.

ইফ্‌তিকাৰ আৰু দিলীপে উচপ খাই উঠাৰ দৰে প্ৰাঞ্জলৰ মুখলৈ চাইছে। প্ৰাঞ্জলে এটা শেঁতা হাঁহি মাৰিছে। কোনো প্ৰসঙ্গ নোহোৱাকৈ কোৱা প্ৰাঞ্জলৰ কথা সিহঁতে একো বুজা নাই। তথাপি প্ৰাঞ্জলৰ কথাখিনিৰ কি অৰ্থ হ'ব পাৰে সিহঁতে মনে মনে ভাবি উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিছে - all together we are getting ever closer to the new man.....

কোনেও কাকো মতা নাই, কোনোও কালৈকো চোৱা নাই। নিশ্চুপে তলমূৰকৈ তিনিওজনে খোজ কাঢ়িছা।

+++